

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

**R.M.D.M. VAN DER VLIJES, Europese harmonisatie en het vrij
verkeer van advocaten** 1

Rechtspraak

Grondwet – Gelijkheid en niet-discriminatie – **Wetgevende
macht** – Verkiezingsuitgaven – Bevoegdheid van de Raad
van State

Arbitragehof 23 februari 2000 12

Begraafplaats en lijkbezorging – Graftschennis – Begrip
Cass. 5 oktober 1999 (*met noot*) 14

Stedenbouw – Herstel van de plaats in de vorige staat – Aard
van de maatregel – Veroordeelde die geen eigenaar is

Cass. 19 oktober 1999 (*met noot*) 14

Algemene rechtsbeginselen – Onoverkomelijke rechtsdwaling
– Vaststelling van de feitenrechter dat de opdrachtgever kon
informerend naar het al of niet geregistreerd zijn van de
aannemer – Beslissing dat opdrachtgever zich in een situatie
van onoverkomelijke dwaling bevond – Onwettig

Cass. 25 oktober 1999 (*met noot*) 15

Hinder – Vereiste van veroorzaking door een daad, een
verzuim of een gedraging van de eigenaar die hem kan
worden toegekend – Afvloeden van slib van hoger gelegen erf
naar lager gelegen erf

Cass. 18 november 1999 15

Strafvordering – Betekening – Dagvaarding – Vermelding
van de kosten – Belangenschade

Hof Antwerpen 21 april 1999 (*met noot van A. Vandeplas*,
«Over de nietigheid van de dagvaarding») 16

Begraafplaats en lijkbezorging – Graftschennis – Begrip –
Drijfveer van de dader – Binnendringen in mortuaria en
maken van foto's

Hof Antwerpen 3 juni 1999 (*met noot van P. Arnou*,
«Graftschennis, het fotograferen van lijken en het betreden
van mortuaria en funeraria») 17

Collectieve schuldenregeling – Derdenverzet

Rb. Antwerpen 8 juni 1999 (*met noot van S. Beernaert*, «De
schuldeiser is een 'derde' ten aanzien van de procedure tot
toelaatbaarheid van de collectieve schuldenregeling») 21

Onrechtmatige daad – **Oorzakelijk verband** – Strafrechtelijke
vrijpraak – Rechterlijk gewijsde – 1. Ontoelaatbaarheid –
2. Gelding tegenover derden – Tot bewijs van het tegendeel
Pol. Turnhout 30 oktober 1997 23

Rechtspraak in kort bestek

Inkomstenbelastingen – Personenbelasting – Beroepsuitga-
ven – Aflossing van een voor het beroep aangelegane lening –
Na de stopzetting van die beroepswerkzaamheid – Niet meer
aftrekbaar als beroepsuitgave
Cass. 6 mei 1999 24

Belasting over de toegevoegde waarde – Administratieve
boete – Voorwaarden om te kunnen worden beschouwd als
strafsanctie in de zin van de artikelen 6 E.V.R.M. en 14
I.V.B.P.R.

Cass. 25 mei 1999 (*met noot*) 25

Inkomstenbelastingen – Personenbelasting – Bedrijfsinkom-
sten – Geen schuld door een van de echtgenoten aangegaan
bij de uitoefening van zijn beroep (art. 1414, tweede lid, 3°,
B.W.)

Cass. 27 mei 1999 (*met noot*) 25

Inkomstenbelastingen – Aangifte – Aanslagtermijn – Aan-
slag op grond van een rechtsovereenkomst die uitwijst dat
belastbare inkomsten niet werden aangegeven in een van de
vijf jaren voor het jaar waarin de vordering is ingesteld –
Voldoende als de rechtsovereenkomst feiten aan het licht brengt
die het bestuur in staat stellen om met de wettelijk
toegelaten bewijsmiddelen te bewijzen dat belastbare in-
komsten niet werden aangegeven

Cass. 2 september 1999 25

Inkomstenbelastingen – Aanslag – Te laat gevestigd –
Terugbetaling van voorafbetalingen – Toekenning van rente
op grond van het beginsel van de onverschuldigde betaling
Cass. 23 september 1999 26

Sociale zekerheid werknemers – Niet-geregistreerde aan-
nemer – Bijdragen – Hoofdelijkheid – Vrijstelling – Verbou-
wing van individuele woongelegenheden door rechtspersoon
Cass. 25 oktober 1999 (*met noot*) 26

Alimentatie – Opheffing of vermindering – Persoonlijk
onderhoudsgeld en onderhoudsbijdrage voor het kind
vervat in een overeenkomst die niet kan worden beschouwd
als een overeenkomst voorafgaand aan een echtscheiding
door onderlinge toestemming – Geen analoge toepassing
art. 1288, laatste lid, Ger.W. – Toepassing imprevisieel
Rb. Leuven 2 oktober 1998 26

Lastgeving – Mandaat inzake veiling van een onverdeeld
goed – Vordering tot vereffening en verdeling van onver-
deelde goederen – Overschrijding van vertegenwoordigings-
bevoegdheid – Onterechte verwijzing naar mandaat ad litem
Rb. Brugge 29 oktober 1999 27

Wetgeving in kort bestek

Vreemdelingen – Regularisatie 28

Europese Economische Ruimte – Aanpassing Belgisch
Recht 29

Socialezekerheidsbijdragen – Werknemers met lage lonen
29

Bevordering werkgelegenheid 29

Wijzigingen ZIV-wet 32

B.T.W. – Tariefverlaging 32

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

Opgericht in 1931, verschijnt iedere week van september tot juni.

Hoofredacteurs: René Victor (1931-1984), Edgar Boonen (1984-1993), Camiel Caenepeel (1993-1998)

Redactie: A. Van Oevelen (hoofredacteur), E. Dirix, J. Laenens, J.R. Rauws, M. van Damme, A. Vandeplas

Redactiesecretaris: Mevr. C. Meeusen

Vaste medewerkers:

A. Alen, F. Aps, R. Boes, A. Carette, G. Debersaques, Gh. Dhaeyer, J. Erauw, M. Gelders, P. Humblet, W. Lambrechts, R. Leysen, J. Meeusen, H. Nys, I. Opdebeek, W. Pintens, P. Popelier, W. Rauws, D. Simoens, G. Suetens-Bourgeois, H. Vanhees, S. Van Overbeke, C. Van Schoubroeck, J. Wouters

Redactieadres: V.Z.W. Rechtskundig Weekblad
Mechelsesteenweg 210 bus 6
2018 Antwerpen
(redactiesecretariaat bereikbaar van 9 tot 12 uur)
Tel. 03/248.49.84
Fax 03/248.08.70

Abonnementen, advertenties: N.V. INTERSENTIA, Churchillaan 108, 2900 Schoten
tel.: 03/680.15.50 - fax: 03/658.71.21
Abonnementsprijs: 4.950 f., Advocaten-stagair: 4.650 f., Studenten: 2.950 f.

Richtlijnen voor de auteurs:

De teksten van hoofdartikelen en annotaties worden, samen met een diskette (WP of Word) toegezonden aan het redactiesecretariaat. Getypt op anderhalve interlinie bedraagt een hoofdartikel bij voorkeur niet meer dan 25 bladzijden, een annotatie niet meer dan 6 bladzijden. De redactie dankt bij voorbaat alle auteurs voor het in acht nemen van deze

Kanttekening

J. Leliard, Belgische wetgeving in het Nederlands. Een balans na honderd jaar gelijkheidswet (1898-1998) en een gemist eeuwfeest 32

Boeken

H.M.E. Bertrams, Equivalentie in het octrooirecht (door G. Van Overwalle) 35
M. Fontaine (red.), L'assurance mutuelle en Belgique (door Ph. Colle) 35
B. Kerremans en H. Matthijs, De begroting van de Europese Unie (door J. Wouters) 36
C. De Vries-Hess e.a., Bodemsanering (door G. Van Haegenborgh) 36
A.I.M. Van Mierlo, Rolrecht in Nederland (door J. Laenens) 37
Ph. 'T Kint, Les associations sans but lucratif (door E. Janssens) 37
M.M. Van Toorenburg, Medeplegen (door S. Van Overbeke) 37
R.F.H. Mertens, Appartementen (door R. Timmermans) 38

Aangekondigd

39

Mededelingen

Doctoraat Rechten – Universiteit Antwerpen 40
Doctoraat Rechten – Vrije Universiteit Brussel 40
Colloquium : Verkiezingsrecht 40
Specialisatieopleiding Milieurecht 40
Gespecialiseerde opleiding Economisch Recht 40
De vier jaargetijden van de EVBFR-Belgium 2000-2001 40
Recyclage in de Rechten 40
Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten (T.J.K.) 40

Advocatenkantoor, voornamelijk zaken van verkeersrecht, verzekeringsrecht, aansprakelijkheidsrecht en schadebegrotingsrecht behandelend, zoekt samenwerking met

dynamische confrater,

bij voorkeur een 5-tal jaar tableau.
tevens met oog op opvolging.

Schrijven vóór 15 september naar

N.V. Intersentia, Churchillaan 108, 2900 Schoten.
met vermelding van de referentie RW 01/01

EUROPESE HARMONISATIE EN HET VRIJ VERKEER VAN ADVOCATEN*

INLEIDING

Wie in België de titel van advocaat wil voeren of het beroep van advocaat wenst uit te oefenen, moet voldoen aan de vier voorwaarden van art. 428 Ger.W. Naast een nationaliteitsvoorwaarde (i) moet de kandidaat in het bezit zijn van een rechtendiploma (ii), de bij wet vastgestelde eed hebben afgelegd (iii) en tot slot zijn ingeschreven ofwel op het tableau van de Belgische Orde ofwel op de lijst van stagiairs (iv).

EG-onderdanen die in België het beroep van advocaat willen uitoefenen, kunnen zich daarbij baseren op de bepalingen van het EG-Verdrag inzake het vrij verkeer van personen.¹ Titel III van het EG-Verdrag regelt in art. 43-48 (ex. art. 52-58) het recht van vrije vestiging in de andere lidstaten. De *vrijheid van vestiging* wordt, naast het opheffen van nationale belemmeringen,² gerealiseerd door de wederzijdse erkenning van diploma's³ en de coördinatie van bepalingen inzake de toegang tot en de uitoefening van een zelfstandige beroepsactiviteit.⁴ Het recht op *vrije dienstverlening* wordt geregeld in art. 49-55 (ex. art. 59-66) van het EG-Verdrag. De vrijheid van dienstverlening wordt eveneens gerealiseerd door het afschaffen van beperkingen,⁵ de liberalisatie van verschillende diensten door het aannemen van richtlijnen⁶ en het niet-discriminatoire toepassen van de nog bestaande beperkingen op de vrije dienstverlening.⁷

Deze bepalingen van het EG-Verdrag en de daarop gebaseerde jurisprudentie van het Hof van Justitie (hierna: het Hof) hebben de onderdanen van de lidstaten een door de jaren heen steeds verdergaande mogelijkheid gegeven grensoverschrijdende activiteiten als advocaat te verrichten. Volgens de doctrine is er in dit geval sprake van negatieve harmonisatie: het Hof verbiedt een lidstaat bepaalde met het EG-Verdrag strijdige nationale bepalingen toe te passen.⁸ Daarnaast heeft de ontwikkeling van de Europese secundaire wetgeving, in de vorm van richtlijnen, rechtstreeks de wetgeving van de lidstaten beïnvloed. De ontwikkeling van secundaire Europese regelgeving is een proces van positieve harmonisatie: door middel van de ontwikkeling van in iedere lidstaat van toepassing zijnde regelen wordt er een bepaald niveau van harmonisatie bereikt.⁹

* De auteur bedankt Prof. Mark Van Hoecke voor zijn ondersteuning en nuttige opmerkingen bij de realisatie van dit artikel.

¹ Titel III van het EG-Verdrag.

² Zie art. 43 EG-Verdrag.

³ Zie art. 47, eerste lid, EG-Verdrag.

⁴ Zie art. 47, tweede lid, EG-Verdrag.

⁵ Zie art. 49 EG-Verdrag.

⁶ Zie art. 52, § 2, EG-Verdrag.

⁷ Zie art. 54 EG-Verdrag.

⁸ Zie WEATHERILL, S. and BEAUMONT, P. «*EC Law*», Penguin 1995, 2e druk, p. 524.

⁹ Zie WEATHERILL, S. and BEAUMONT, P. «*EC Law*», o.c., voetnoot 8, p. 526.

Het recht voor advocaten om zich vrij in andere lidstaten te vestigen of daar diensten te verrichten, werd in België voornamelijk bemoeilijkt door de eerste twee voorwaarden uit art. 420 Ger.W. Het eerste deel van deze bijdrage onderzoekt de invloed van de Europese regelgeving op de nationaliteitsvoorwaarde. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de in het EG-Verdrag vervatte grensoverschrijdende rechten op vrije vestiging (zie *infra*, I.B.) en op vrije dienstverlening (zie *infra*, I.A.). De tweede voorwaarde voor beroepsuitoefening in België, het diploma-eis, is voornamelijk beïnvloed door het Europese proces van wederzijdse erkenning van diploma's, noodzakelijk om het vrije vestigingsrecht te realiseren. Dit beïnvloedingsproces komt in het tweede deel aan de orde.

I. DE INVLOED VAN HET EUROPESE HARMONISATIEPROCES OP HET NATIONALITEITSVEREISTE

A. Vrijheid van dienstverlening

1° Het begrip dienstverlening

Art. 46 e.v. van het EG-Verdrag bevatten bepalingen inzake het vrij verrichten van diensten. Het principe van het vrij verrichten van diensten maakt het de beroepsbeoefenaar, die gevestigd is in de lidstaat waarin hij is geïntegreerd, mogelijk eveneens werkzaamheden in een andere lidstaat te verrichten. Daarbij is het belangrijk om vast te stellen of een bepaalde activiteit onder het begrip «dienstverlening» of het begrip «vestiging» valt, aangezien art. 50 EG-Verdrag stipuleert dat «de bepalingen betreffende het vrij verrichten van diensten slechts van toepassing zijn voor zover deze van het hoofdstuk inzake het recht van vestiging niet van toepassing zijn», wat meteen uitsluit dat een activiteit onder beide regimes zou vallen. Bovendien heeft het Hof steeds bepaald dat de regelen betreffende dienstverlening niet mogen worden gebruikt om de regelen betreffende de vestiging te ontduiken.¹⁰

Volgens art. 50 EG-Verdrag omvat het recht op vrije dienstverlening het «tijdelijk uitoefenen van werkzaamheden in het land waarin de dienst wordt verricht, onder dezelfde voorwaarden die het land aan zijn eigen onderdanen oplegt». Het Hof heeft hieruit twee hoofdvoorwaarden afgeleid om te bepalen of er sprake is van dienstverlening.

De activiteit moet een tijdelijk karakter hebben¹¹ en er moet sprake zijn van een grensoverschrijdend aspect.¹²

¹⁰ Zie bijvoorbeeld H.v.J. 3 februari 1993, Veronica Omroep Organisatie, zaak C-148/91 *Jur.*, 1993, 487; H.v.J. 3 december 1974, Van Binsbergen, zaak C-33/74, *Jur.*, 1974, 1299.

¹¹ Zie ook H.v.J., 17 december 1981, Webb, zaak C-279/80, *Jur.*, 1981, 3305 en H.v.J., 5 oktober 1988, Steymann, zaak C-196/87, *Jur.*, 1988, 6159. Dit in tegenstelling tot het permanente karakter van de vrijheid van vestiging.

¹² Zie voor een uitgebreide analyse de conclusie van advocaat-generaal LEGER van 20 juni 1995 in de zaak C-55/94, Gebhard, van 30 november 1995, *Jur.*, 1995, 4168.

Hierbij kunnen zich vier situaties voordoen: (i) de dienst zelf verplaatst zich,¹³ (ii) de dienstverrichter verplaatst zich¹⁴ (iii) de dienstontvanger verplaatst zich,¹⁵ of (iv) de dienstverrichter en de dienstontvanger verplaatsen zich beiden naar een andere lidstaat waar de dienst zal worden gepresteerd.¹⁶

Uit verdere arresten van het Hof¹⁷ blijkt evenwel dat het tijdelijke karakter niet uitsluit dat de dienstverrichter permanent aanwezig is in de lidstaat waarin de dienst wordt aangeboden. Zo verduidelijkte het Hof in de zaak *Gebhard*¹⁸ dat het tijdelijke karakter van de dienstverlening aan de hand van de frequentie, de periodiciteit en de continuïteit ervan moet worden beoordeeld en dat de dienstverrichter in de lidstaat van ontvangst zich derhalve kan voorzien van de infrastructuur (zoals een kantoor) die noodzakelijk is om de dienst te verrichten.

*2° De eerste harmonisatiemaatregel van 1977:
Richtlijn 77/249¹⁹*

Vooraf in de advocatuur is het van belang dat men zich houdt aan de geldende regelen voor de beroepsuitoefening van advocaat in de lidstaat van ontvangst. Reeds in een zeer vroeg stadium heeft de Europese wetgever een positieve harmonisatiemaatregel aangenomen om het recht voor advocaten op grensoverschrijdende dienstverlening mogelijk te maken. Richtlijn 77/249²⁰ bepaalt dat iedere lidstaat verplicht is het tijdelijk verlenen van diensten door advocaten van een andere lidstaat op zijn grondgebied toe te staan. De advocaat die in een andere lidstaat diensten verricht, zal dit steeds doen met zijn beroepstitel van de lidstaat van oorsprong (*«home title»*). Het toepassingsgebied van de richtlijn is beperkt tot onderdanen van lidstaten van de Europese Unie.²¹

De vrijheid voor advocaten om diensten te verrichten met de beroepstitel van de lidstaat van herkomst is echter aan diverse beperkingen onderhevig. Bij de vertegenwoordiging en verdediging van een cliënt in rechte of tegenover een overheidsinstantie, is de advocaat verplicht de beroepsregels

van de lidstaat van ontvangst in acht te nemen.²² Ten aanzien van andere werkzaamheden kunnen ook de beroepsregels van de lidstaat van ontvangst van toepassing worden verklaard. De beroepsregels van de lidstaten van herkomst blijven bovendien onverminderd gelden.²³

Art. 5 van voornoemde richtlijn bepaalt dat voor de vertegenwoordiging en verdediging van een cliënt in rechte de verplichting kan worden opgelegd om samen te werken met een advocaat die bij het plaatselijk gerecht is ingeschreven of met een *«avoué»* of *«procuratore»* die bij dat gerecht praktijk uitoefent.²⁴ Indien echter volgens het nationale recht die bijstand van een advocaat niet verplicht is, kan een buitenlandse advocaat geen samenwerkingsverplichting in de zin van de richtlijn worden opgelegd. Art. 5 van de richtlijn kan er derhalve niet toe leiden dat aan een buitenlandse advocaat eisen worden gesteld waarvoor niets overeenkomstigs is te vinden in de beroepsregels die voor nationale advocaten gelden.²⁵ Ten slotte kunnen de lidstaten van ontvangst bepaalde zogenaamde «gereserveerde activiteiten» voorbehouden aan bepaalde categorieën nationale advocaten.²⁶

Ter omzetting van richtlijn 77/249 werd in België Titel *Ibis* in Boek III van het Gerechtelijk Wetboek ingevoerd onder de titel «Optreden in België van advocaten gevestigd in een andere lidstaat van de Europese Gemeenschappen».²⁷ Een eventuele samenwerkingsverplichting met een plaatselijke advocaat die bij het betrokken gerecht praktijk uitoefent of ertoe bevoegd is, kan door de Koning worden opgelegd. De buitenlandse advocaat wordt voor de terechtzitting voorgesteld aan de staflhouder van de balie of aan de voorzitter van het gerecht.²⁸

In verband met de uitoefening van de tuchtregels op de buitenlandse advocaat is onverminderd de tuchtvervolgingen in de lidstaat van herkomst, de Belgische tuchtregeling van toepassing. De tuchtrechtelijke sanctie «schrapping» die geldt voor de nationale advocaten wordt echter vervangen door het verbod om in België de be-

²² Zie art. 4, tweede lid van de richtlijn.

²³ Dit voor zover de naleving van die regelen objectief gerechtvaardigd is ten einde de correcte uitoefening van de werkzaamheden van advocaten, de waardigheid van het beroep en de inachtneming van de regels inzake onverenigbaarheden te waarborgen. Deze regel bevestigt de zogenaamde *«rule of reason»* rechtspraak en is ook terug te vinden in het arrest Van Binsbergen (zie o.c., voetnoot 10).

²⁴ Zie over de toepassing van dit artikel: H.v.J., 25 februari 1985, Commissie t/ Duitsland, zaak C-427/85 *Jur.*, 1985, 1154 waarin Duitsland zijn Verdragsverplichtingen niet nakwam door foutieve omzetting van dit artikel. Duitsland verplichtte onder meer de dienstverlenende advocaat samen te werken met een Duitse advocaat, die in het geding zelf procesvertegenwoordiger of verdediger is, zelfs wanneer naar Duits recht bijstand van een advocaat niet verplicht was.

²⁵ Zie H.v.J., 25 februari 1988, Commissie t/ Duitsland, zaak C-427/85, *Jur.*, 1988, 1123.

²⁶ Zie art. 1 van de richtlijn. De richtlijn noemt als «gereserveerde activiteiten»: het opmaken van authentieke akten, waarbij het recht van beheer wordt verleend over goederen van overledenen of waarbij onroerende zakelijke rechten worden gevestigd of overgedragen.

²⁷ Wet van 2 december 1982, *B.S.*, 8 januari 1983.

²⁸ Zie art. 477^{quater} Ger.W., ingevoegd bij art. 2 van het K.B. van 14 maart 1983.

¹³ Zie bijvoorbeeld H.v.J., 26 april 1986 zaak C-352/85, Bond van Adverteerders, *Jur.*, 1988, 2124.

¹⁴ Zie bijvoorbeeld H.v.J., 25 februari 1988; Commissie t/ Duitsland, zaak C-427/85 *Jur.*, 1989, 1123.

¹⁵ Zie bijvoorbeeld H.v.J., 31 januari 1984, Luise en Carbone, zaak C-286/82 en 26/83, *Jur.*, 1984, 377.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld H.v.J., 26 februari 1991, zaak C-154/89, Commissie t/ Frankrijk (toeristenzaken) *Jur.*, 1991, 659.

¹⁷ Zie H.v.J., 4 december 1986 Commissie t/ Duitsland, zaak C-205/84, *Jur.*, 1986, 3755; H.v.J., 26 november 1975, Coenen, zaak C-39/75 *Jur.*, 1975, 1547; H.v.J., 20 mei 1992, Ramrath, zaak C-106/91 *Jur.*, 1992, 3351.

¹⁸ Zie H.v.J., 30 november 1995, Gebhard, zaak C-55/94, *Jur.*, 1995, 4186.

¹⁹ Richtlijn 77/249 van 22 maart 1977 tot de vergemakkelijking van de daadwerkelijke uitoefening door advocaten van het vrij verrichten van diensten (*P.B. L* 78), gewijzigd bij de Toetredingsakte Griekenland (*P.B. L* 291/91) en de Toetredingsakte van Portugal en Spanje, (*P.B. L* 302/160).

²⁰ Zie art. 1 van de richtlijn.

²¹ Met dien verstande dat degenen die een afgeleid recht hebben, zich ook op de vrijheden van het EG-Verdrag kunnen beroepen, (zie *infra*).

roepswerkzaamheden van advocaat uit te oefenen. Wat de samenwerking met de lidstaat van herkomst betreft is bepaald dat de bevoegde Raad van de Orde rechtstreeks aan de overheden van de lidstaat van herkomst vertrouwelijke inlichtingen kan vragen betreffende de beroepsuitoefening van de betrokken advocaat. Bovendien wordt die overheid op de hoogte gehouden van iedere beslissing van de lidstaat van ontvangst omtrent de buitenlandse advocaat.²⁹

B. Vrijheid van vestiging

1° Het begrip vestiging

In het raam van de vrijheid van vestiging bepaalt art. 43 EG-Verdrag dat de lidstaten de nationale belemmeringen voor deze vrijheid geleidelijk moeten opheffen. Het beginsel van de vrijheid van vestiging heeft tot doel het vrije verkeer van de zelfstandige beroepsbeoefenaar te bevorderen. Vestiging onderstelt, in tegenstelling tot dienstverrichting, een zekere duurzaamheid waarmee een onderdaan van een lidstaat zelfstandig een economische activiteit uitoefent in een andere lidstaat.³⁰ Het begrip «vestiging» is echter zeer ruim. Het Hof stelde in dit verband dat «een gemeenschapsonderdaan duurzaam kan deelnemen aan het economische leven van een andere lidstaat dan zijn staat van herkomst, daar voordeel uit kan halen en op die wijze de economische en sociale verwechting in de Gemeenschap op het terrein van niet in loondienst verrichte werkzaamheden kan bevorderen».³¹

2° De draagwijdte van de vestigingsvrijheid volgens het Hof: rechtspraak van 1974-1995

Vóór het ontstaan van harmonisatierichtlijnen in de zin van art. 47 van het EG-Verdrag was iedere lidstaat vrij de uitoefening van het beroep op zijn grondgebied te regelen. De beroepsuitoefening mocht echter niet *de facto* onmogelijk worden gemaakt door onredelijke eisen te stellen.

In een arrest van 1974, het arrest *Reyners*,³² besliste het Hof dat de nationaliteitsvoorwaarde voor de beroepsuitoefening van advocaten in strijd was met het beginsel van vrijheid van vestiging, neergelegd in art. 43 van het EG-Verdrag. Aan de Nederlander Reyners, die in het bezit was van een Belgisch diploma in de rechten, werd de toegang tot Brusselse balie ontzegd, omdat hij de Belgische nationaliteit niet bezat. De Brusselse balie beriep zich op art. 55, eerste lid

van het EG-Verdrag (nu art. 45), dat een uitzondering creëert op de vrijheid van vestiging voor werkzaamheden ter uitoefening van het openbaar gezag. Gelet op het fundamentele karakter van de vrijheid van vestiging en het verbod van discriminatie van nationaliteit van het EG-Verdrag, verwierp het Hof de stelling dat de advocatuur onder het begrip «openbaar gezag» viel en besliste dat, ondanks het feit dat er nog geen harmonisatierichtlijnen waren vastgesteld,³³ Reyners zich op zijn vrije vestigingsrecht kon beroepen op grond van de rechtstreekse werking van art. 52 (nu art. 43) van het EG-Verdrag.

Naar aanleiding van dit arrest werd art. 428 Ger.W. aangepast,³⁴ zodat niet alleen Belgen, maar alle onderdanen van een EG-lidstaat de titel van advocaat kunnen voeren of het beroep van advocaat kunnen uitoefenen.³⁵

Sinds het hierboven genoemde arrest *Reyners* geldt de algemene regel dat de toegang tot de werkzaamheden geschiedt volgens de bepalingen die door het land van vestiging voor de eigen onderdanen zijn vastgesteld.³⁶ Deze zogenaamde «regel van nationale behandeling» heeft een fundamenteel karakter in het systeem van het EG-Verdrag.³⁷

In het arrest *Klopp*³⁸ eiste de Franse balie dat de Duitse advocaat Klopp zijn bestaande vestiging in Duitsland moest opgeven indien hij zich in Frankrijk als advocaat wilde vestigen. Deze eis was gebaseerd op de zogenaamde «*règle d'unicité du cabinet d'avocat*», die zonder onderscheid van toepassing was op zowel de Franse advocaten als op advocaten uit andere lidstaten. Het Hof oordeelde echter dat deze Franse regel in strijd was met het vrije vestigingsrecht van het EG-Verdrag. Het Hof overwoog daarbij dat uit de tekst van art. 52 zelf volgt dat het recht op vrije vestiging ertoe leidt dat meer dan een vestiging in de Gemeenschap mogelijk is. De Franse regel kon niet worden gerechtvaardigd op grond van objectieve redenen.³⁹

Hieruit werd in de literatuur de algemene regel afgeleid dat het vrije vestigingsrecht een algemeen verbod inhoudt van nationale maatregelen die, al dan niet zonder onderscheid van toepassing, het vrije verkeer van vestiging kunnen belemmeren, tenzij zulke nationale maatregelen gerechtvaardigd zijn op grond van het algemeen belang.⁴⁰ Zulks is bijvoorbeeld het geval indien een buitenlandse advocaat verplicht wordt zich in een bepaalde lidstaat in te schrijven bij een balie, zolang deze verplichting zonder onderscheid bestaat voor alle onderdanen van die lidstaat.⁴¹

³³ Zie art. 47, ex. art. 57, EG-Verdrag.

³⁴ Bij wet van 2 juli 1975, *B.S.*, 15 juli 1975.

³⁵ Met dien verstande dat tevens aan de overige – nog te bespreken – voorwaarden voor de beroepsuitoefening is voldaan.

³⁶ Zie rechtsoverweging 17.

³⁷ Zie rechtsoverweging 43.

³⁸ Zie H.v.J., 12 juli 1984, Klopp, zaak C-107/83 *Jur.*, 1984, 2971. Zie voor een uitgebreid commentaar VAN DER WAL, G., «De vrijheid van vestiging van advocaten in de EEG: het arrest-Klopp», *N.J.B.*, 1985, 857 e.v.

³⁹ Het Hof was van mening dat een tweede kantoorvestiging in een andere lidstaat de toepassing van de deontologische regelen in de ontvangende lidstaat niet verhindert (zie rechtsoverweging 21).

⁴⁰ Zie ook STUYCK, J. en GEENS, K., «Vrij verkeer van advocaten in de EG», *S.E.W.*, 1993, 131.

⁴¹ Zie H.v.J., 19 januari 1988, Gullung, zaak C292/86 *Jur.*, 1988, 131.

²⁹ Zie art. 477sexies Ger.W.

³⁰ Niet alleen onderdanen van een lidstaat, maar ook vennootschappen die in overeenstemming met de wetgeving van een lidstaat zijn opgericht en die hun statutaire zetel, hun hoofdbestuur of hun hoofdvestiging binnen de Gemeenschap hebben (zie art. 48 (ex. art. 58) EG-Verdrag). Er wordt een onderscheid gemaakt tussen primaire en secundaire vestiging. In het eerste geval wordt de vestiging verplaatst van de ene lidstaat naar de andere, terwijl in het tweede geval in een andere lidstaat een tweede vestiging wordt opgericht.

³¹ Zie H.v.J., 21 juni 1974, Reyners, zaak C-2/74, *Jur.*, 1974, 631, rechtsoverweging 23. Advocaat-generaal Darmon omschreef het «zich vestigen» als «zich integreren in de nationale economie» (zie punt 3 van zijn conclusie onder zaak C-81/87, *Daily Mail* van 27 september 1988, *Jur.*, 1988, 5483).

³² Zie H.v.J., 21 juni 1974, Reyners t/ België, zaak C-2/74, *Jur.*, 1974, 631.

De verplichte inschrijving bij de balie is gerechtvaardigd op grond van het doel de moraliteit van de advocaat, de naleving van de beroepsregels te waarborgen en tuchtrechtelijk toezicht mogelijk te maken.⁴²

In de zaak *Gebhard*⁴³ verschaftte het Hof meer duidelijkheid over de draagwijdte van art. 52 (oud) EG-Verdrag. De vrijheid van vestiging wordt ingevolge dit artikel uitgeoefend overeenkomstig de wetgeving van het land van vestiging die voor de eigen onderdanen zijn vastgesteld. Voor de toegang tot bepaalde werkzaamheden, zoals het beroep van advocaat, kunnen deze nationale bepalingen hun grond vinden in het algemeen belang, zoals regelen betreffende de organisatie, de bekwaamheid, de beroepsethiek, het toezicht en de aansprakelijkheid.⁴⁴ Nationale maatregelen die de uitoefening van de door het EG-Verdrag gewaarborgde fundamentele vrijheden kunnen belemmeren of minder aantrekkelijk maken, kunnen volgens het Hof slechts worden gehandhaafd indien zij aan vier voorwaarden voldoen: (i) zij moeten zonder discriminatie worden toegepast, (ii) zij moeten hun rechtvaardiging vinden in dwingende regels van algemeen belang, (iii) zij moeten geschikt zijn om de verwezenlijking van het nagestreefde doel te waarborgen en (iv) zij mogen niet verder gaan dan nodig is voor het bereiken van dat doel.⁴⁵

II. DE INVLOED VAN HET EUROPESE HARMONISATIEPROCES OP HET DIPLOMAVEREISTE

De tweede voorwaarde om in België als advocaat te worden toegelaten, is dat men in het bezit is van een diploma van doctor of licentiaat in de rechten, afgeleverd door een van de Belgische universiteiten. Dit onderdeel onderzoekt de invloed van de Europese negatieve en positieve harmonisatieprocessen op deze voorwaarde.

A. De invloed van de rechtbank op het diplomaveriste

De arresten *Thieffry*⁴⁶ van 1977 en *Vlassopoulou*⁴⁷ van 1991 behandelden de vraag of het mogelijk was voor advocaten om zich in een andere lidstaat te vestigen, zonder dat zij in het bezit waren van een nationaal diploma. Bij gebreke van positieve harmonisatiemaatregelen van het beroep mochten de lidstaten de voorwaarden voor beroepsuitoefening immers zelf reglementeren.⁴⁸

In het arrest *Thieffry* oordeelde het Hof dat, in afwezigheid van communautaire harmonisatiemaatregelen, de lidstaten voor de verwezenlijking van de vrijheid van vestiging, op grond van art. 10 (ex. art. 5) van het EG-Verdrag gehouden zijn om «alle algemene of bijzondere maatregelen te

nemen die geschikt zijn om de nakoming van de verplichtingen [van het EG-Verdrag] te verwezenlijken en zich te onthouden van «alle maatregelen die de verwezenlijking van de doelstellingen van het Verdrag in gevaar kunnen brengen».⁴⁹ In dit arrest was het Leuvense diploma van de Belg Thieffry door de Parijse universiteit «de Sorbonne», als gelijkwaardig met een Frans diploma erkend en was Thieffry voor de toelatingsexamens van de Franse balie geslaagd. Desondanks weigerde de Franse balie hem in te schrijven als Franse advocaat. Het Hof oordeelde dat deze weigering, zelfs bij gebreke van communautaire harmonisatiemaatregelen, een beperking vormde die onverenigbaar was met de in art. 52 (oud) van het EG-Verdrag gewaarborgde vrijheid van vestiging.

In het arrest *Vlassopoulou*, waarin een Griekse advocaat zich als advocaat in Duitsland wenste in te schrijven, verduidelijkte het Hof dat, indien de advocaat die in zijn land van herkomst reeds is toegelaten tot de advocatuur en toelating vraagt tot de advocatuur in een andere lidstaat, deze lidstaat de gelijkwaardigheid van het buitenlandse diploma met het nationale moet beoordelen, rekening houdende met de verschillen tussen de rechtsordes van de verschillende lidstaten.⁵⁰ Indien de lidstaat concludeert dat de diploma's slechts gedeeltelijk overeenkomen, mogen de nationale overheden van de betrokken lidstaat het bewijs verlangen dat de betrokken advocaat de ontbrekende kennis en bekwaamheden heeft verworven. Indien de betrokkene hierin niet slaagt, kan het gastland vereisen dat de ontbrekende kennis wordt verworven door middel van bijkomende examens of een aanpassingsstage.⁵¹ Deze beoordelingsprocedure van het buitenlandse diploma moet voldoen aan de fundamentele eisen van het gemeenschapsrecht betreffende de effectieve bescherming van de gemeenschapsonderdanen.⁵²

Ten tijde van de feiten van deze arresten waren er nog geen positieve harmonisatiemaatregelen op het gebied van de erkenning van juridische diploma's aangenomen. Op grond van art. 47, eerste lid, EG-Verdrag heeft de Raad echter de algemene verplichting richtlijnen vast te stellen voor de onderlinge erkenning van diploma's, certificaten en andere titels. Van 1975 tot 1985 werd de erkenningsprocedure van diploma's gerelateerd aan een bepaald beroep.⁵³ Dit werd de zogenaamde sectorale of verticale aan-

⁴⁹ Zie *o.c.*, voetnoot 44, rechtsoverweging 16.

⁵⁰ Deze verplichting voor de lidstaten vloeit voort uit zowel de verdragsregels inzake het vrije vestigingsrecht als uit art. 10 (ex. art. 5) van het EG-Verdrag, dat een samenwerkingsverplichting voor de lidstaten met de EG oplegt.

⁵¹ Zie rechtsoverweging 19 van het arrest *Vlassopoulou*, *o.c.*, voetnoot 47.

⁵² Zie ook H.v.J., 15 oktober 1987, Heylens, zaak C-222/86, *Jur.*, 1987, 4097. De effectieve bescherming van de gemeenschapsonderdaan vereist dat de nationale instantie een gemotiveerde beslissing neemt die voor beroep vatbaar is.

⁵³ Richtlijn 75/362 en 75/363 «artsen» van 16 juni 1975, *P.B. L* 167 van 30 juni 1975; richtlijn 77/452 en 77/453 verpleegsters van 27 juni 1977, *P.B. L* 176 van 15 juli 1977; richtlijn 78/686 en 78/687 tandartsen van 26 juli 1978, *P.B. L* 233 van 24 augustus 1978; richtlijn 78/1026 en 78/1027 dierenartsen van 18 december 1978, *P.B. L* 362 van 23 december 1978; richtlijn 80/154 en 80/155 vroedvrouwen, van 21 januari 1980, *P.B. L* 33 van 11 februari 1980; richtlijn 85/384 architecten van 10 juni 1986, *P.B. L* 223 van 21 augustus 1986; richtlijn 85/432 en 85/433 apothekers van 16 september 1985, *P.B. L* 253 van 24 september 1986.

⁴² Zie rechtsoverweging 29.

⁴³ Zie *o.c.*, voetnoot 18.

⁴⁴ Zie H.v.J., 29 april 1977, *Thieffry*, zaak C-71/76, *Jur.*, 1977, 765.

⁴⁵ Zie zaak *Gebhard*, *o.c.*, voetnoot 15, rechtsoverweging 37. Zie ook H.v.J., 31 maart 1993, Kraus, zaak C-19/92 *Jur.*, 1993, 1663.

⁴⁶ Zie *o.c.*, voetnoot 44.

⁴⁷ H.v.J., 7 mei 1991, *Vlassopoulou*, zaak C-340/89, *Jur.*, 1991, 2357. Zie ook H.v.J., 7 mei 1992, *Borrellaa*, C-104/91, *Jur.*, 1991, 3003.

⁴⁸ Zie H.v.J., 15 oktober 1987, *Unectef*, zaak C222/86, *Jur.*, 1987, 4097.

pak genoemd.⁵⁴ De totstandkoming van deze richtlijnen verliep echter moeizaam.⁵⁵ Vandaar dat deze sectorale aanpak uiteindelijk werd vervangen door een systeem van algemene erkenning van diploma's, de zogenaamde horizontale aanpak.⁵⁶

B. De invloed van de secundaire gemeenschapswetgever op het diplomavereiste

In 1989 kwam richtlijn 89/48 als eerste horizontale harmonisatiemaatregel tot stand. Deze richtlijn voorziet in een algemeen stelsel voor de erkenning van diploma's verkregen door een opleiding van ten minste drie jaar.⁵⁷

Het toepassingsbereik van de richtlijn wordt bepaald door art. 2, dat bepaalt dat het recht om gebruik te maken van de in de richtlijn vastgelegde procedure van erkenning van diploma's enkel is voorbehouden aan (i) onderdanen van de lidstaten⁵⁸ die (ii) in de lidstaat van ontvangst een zogenaamd gereguleerd beroep uitoefenen. De onderdanen van de lidstaten kunnen zowel loontrekkenden als zelfstandigen zijn.⁵⁹ Bovendien vallen ook diegenen die een afgeleid recht op het vrije verkeer hebben hieronder, ook al is de richtlijn op dit punt niet echt duidelijk.⁶⁰

⁵⁴ Zie VAN NUFFEL, P., «Het algemeen stelsel van erkenning van diploma's», *S.E.W.*, 1996, 371; PERTEK, J., «La reconnaissance des diplômes, un acquis original à développer», *J.T. dr. eur.*, okt. 1999, 81.

⁵⁵ Zo diende de Commissie al in 1967 het eerste voorstel voor een richtlijn betreffende architecten in en het voorstel werd pas op 10 juni 1985 door de Raad aanvaard.

⁵⁶ De Raad van Europa van Fontainebleau van 25 en 26 juni 1984 had al aanbevolen te komen tot een algemeen stelsel van erkenning van diploma's om de vrijheid van vestiging te vergemakkelijken («Système général de reconnaissance des diplômes d'enseignement supérieur», Suppl. 8/85, *Bull. C.E.* p. 5). Deze aanbeveling werd overgenomen door het Comité «Het Europa van de Burgers» in zijn Adonnino-rapport dat op 29 en 30 maart 1985 aan de Raad werd gepresenteerd (zie *Bull. C.E.* Suppl. 7/85 en ook het Witboek § 88 en 91).

⁵⁷ Richtlijn 89/48 van de Raad van 21 december 1988 houdende de invoering van een algemeen stelsel van onderlinge erkenning van hogeronderwijsdiploma's waarmee opleidingen van ten minste drie jaar worden afgesloten. Zie voor een uitgebreide analyse: CARNELUTTI, A. «L'Europe des professions libérales: la reconnaissance mutuelle des diplômes d'enseignement supérieur», *R.M.I.*, 1991, 23; PERTEK, J., «La reconnaissance mutuelle des diplômes d'enseignement supérieur», *R.T.D.E.*, 1989, 625; JORIS, T. en VENY, L. «De erkenningsrichtlijn, een stap voorwaarts in de richting van het vrije verkeer van personen?», *R.W.*, 1989-1990, 521; VAN NUFFEL, P. «Het algemeen stelsel van erkenning van diploma's», *S.E.W.*, 1996, 37. Richtlijn 92/51 van 18 juni 1992 creëert een vergelijkbaar stelsel voor opleidingen van minder dan drie jaar.

⁵⁸ De richtlijn sluit echter de mogelijkheid niet uit om de erkenning te verkrijgen indien men in het bezit is van een diploma verleend voor een derde land. De opleiding moet dan wel «overwegend» in de Gemeenschap hebben plaatsgevonden (art. 1 a). Is dit niet het geval, dan kan de houder van een diploma afgegeven door een derde land toch nog via de richtlijn toegang krijgen tot het beroep in een lidstaat, indien de houder van dit diploma drie jaar respectievelijk twee jaar beroepservaring heeft opgedaan in die lidstaat (zie art. 1 b).

⁵⁹ Zie bijvoorbeeld de zaak Heylens, betreffende de verenigbaarheid van Franse regelgeving die het beroep van voetbaltrainer onderwierp aan het bezit van bepaalde diploma's, met de art. 48 tot 51 EG-Verdrag, *o.c.*, voetnoot 52.

⁶⁰ Zie H.v.J., mei 1986, Gül, zaak C-131/85, *Jur.*, 1986, 1583.

Een gereguleerd beroep is «een beroepsactiviteit, voor zover de toegang tot of de uitoefening van de beroepsactiviteit door de wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen van de lidstaat direct of indirect afhankelijk is gesteld van het bezit van een diploma».⁶¹ Of een beroep gereguleerd is, hangt in feite af van de rechtssituatie in de betrokken lidstaat en niet van de feitelijke toestand op de arbeidsmarkt.⁶² Richtlijn 89/48 is echter niet van toepassing op de beroepen die vallen onder een sectorale richtlijn. Zoals hieronder zal blijken, hebben de lidstaten, in tegenstelling tot de sectorale richtlijnen waarbij de erkenning automatisch plaatsvindt, bij de erkenning op grond van richtlijn 89/48 een zekere beoordelingsvrijheid in het vergelijken van de verschillende diploma's en het eventueel opleggen van compensatiemaatregelen.⁶³

Terwijl het arrest Vlassopoulou⁶⁴ voorhield dat met de vaardigheden die uit het diploma blijken, rekening moest worden gehouden, huldigt richtlijn 89/48 het uitgangspunt dat verschillende kwalificaties voor dezelfde gereguleerde beroepsactiviteiten in beginsel als gelijkwaardig moeten worden beschouwd.⁶⁵ De algemene erkenning van diploma's op grond van richtlijn 89/48 is derhalve gebaseerd op het beginsel van wederzijds vertrouwen.⁶⁶

De toepassing van dit beginsel wordt echter afhankelijk gesteld van het antwoord op de vraag of het gereguleerde beroep van de lidstaat van ontvangst eveneens is gereguleerd in de lidstaat van herkomst. Indien het beroep zowel in de lidstaat van herkomst als in de lidstaat van ontvangst is gereguleerd, mag de ontvangende lidstaat de toegang tot het gereguleerde beroep op zijn grondgebied niet weigeren wegens onvoldoende kwalificaties.⁶⁷ In deze situatie profiteert de betrokkene dus automatisch van de erkenning van zijn diploma. Indien het beroep in de lidstaat van herkomst daarentegen niet is gereguleerd, kan de lidstaat van ontvangst vereisen dat de aanvrager gedurende de tien jaar voorafgaand aan de aanvraag een beroepservaring van ten minste twee jaar heeft opgedaan.⁶⁸

Ondanks het principe van wederzijds vertrouwen, bestaat er in beide gevallen voor de lidstaten van ontvangst de mogelijkheid om compensatiemaatregelen op te leggen.⁶⁹ Dergelijke maatregelen kunnen worden opgelegd (i) wanneer er verschillen bestaan tussen de duur van de opleiding of (ii) in het geval er wezenlijke inhoudelijke verschillen bestaan tussen beide opleidingen. Indien de opleiding in de lidstaat van herkomst een jaar korter is dan in de ontvangende lidstaat, mag deze laatste verlangen dat de aanvrager aantoonde dat hij beroepservaring van maximaal vier jaar heeft.⁷⁰ Ingeval de

⁶¹ Zie art. 1, d van de richtlijn. Zie ook PERTEK, J., *L'Europe des diplômes et des professions*, Bruxelles, Bruylant, 1994, p. 1 e.v.

⁶² Zie H.v.J., 1 juni 1996, Aranitis, zaak C-164/94, *Jur.*, 1996.

⁶³ Zie *infra*.

⁶⁴ Zie *o.c.*, voetnoot 47.

⁶⁵ Zie ook FIERSTRA, M., noot bij het arrest Vlassopoulou, *S.E.W.*, 1992, 640.

⁶⁶ Zie *Bull. EG* supplement 7/85, p. 14, punt 20.

⁶⁷ Zie art. 3, sub a, van de richtlijn.

⁶⁸ Zie art. 3, sub b van de richtlijn.

⁶⁹ Zie art. 4 van de richtlijn.

⁷⁰ De duur van de verlangde beroepservaring mag niet langer zijn dan vier jaar.

vakgebieden wezenlijk van elkaar verschillen, kan de lidstaat van ontvangst een aanpassingsstage van ten hoogste drie jaar⁷¹ of het afleggen van een bekwaamheidsproef⁷² vereisen. Hetzelfde geldt wanneer het beroep in de lidstaat van ontvangst activiteiten omvat die vreemd zijn aan het gereguleerde beroep van de lidstaat van herkomst, op voorwaarde dat er voor deze activiteiten een speciale opleiding is vereist.⁷³

Om bij de toepassing van deze compensatiemaatregelen protectionisme tegen te gaan, bepaalt de richtlijn dat de aanvrager in principe zelf het recht heeft te kiezen tussen een aanpassingsstage of een bekwaamheidsproef.⁷⁴ Op deze keuzevrijheid van de aanvrager bestaan twee uitzonderingen. Ten eerste geldt zij niet bij juridische beroepen.⁷⁵ Bovendien kan de Commissie op basis van art. 10 van de richtlijn de lidstaten machtigen zelf de keuzevrijheid te behouden.⁷⁶ Ten slotte is het de lidstaten verboden om de correctiemaatregelen cumulatief op te leggen.⁷⁷

De nationale bevoegde instantie beslist op een aanvraag tot erkenning door middel van individuele beschikkingen genomen op basis van het nationale recht. Bij de beoordeling van de aanvraag tot erkenning van de diploma's mag de ontvangende lidstaat van de aanvrager verlangen bepaalde documenten over te leggen, zoals een bewijs van goed zedelijk gedrag, een getuigschrift waaruit blijkt dat de betrokkene nooit failliet is gegaan of een bewijs dat de betrokkene geen beroepsfouten heeft gemaakt. Hierbij is deze lidstaat verplicht om de documenten die door de lidstaat van herkomst wordt verstrekt, te accepteren.⁷⁸ De aanvrager staan drie belangrijke procedurele waarborgen ter beschikking. Zo is de lidstaat van ontvangst verplicht binnen vier maanden na indiening van het volledige dossier op de aanvraag te antwoorden. Dit antwoord moet bovendien met redenen omkleed zijn. De lidstaat zal hiertoe een vergelijking moeten maken tussen de verschillende diploma's en eventueel besluiten tot het opleggen van compensatiemaatregelen. Ten derde kan tegen dit besluit, of het uitblijven hiervan, bij een nationale instantie beroep worden aangekend.⁷⁹

Zoals al bleek, ligt voor de erkenning van de juridische beroepen de keuze tussen het eisen van een aanpassings-

stage en een bekwaamheidsproef bij de lidstaat van ontvangst zelf. De meeste lidstaten hebben geopteerd voor een bekwaamheidsproef. De bevoegde overheden van de lidstaten dienen de voorschriften betreffende de bekwaamheidsproef vast te stellen met inachtneming van het Gemeenschapsrecht. Hiertoe dient in overeenstemming met de hierboven beschreven procedure een vergelijking te worden gemaakt tussen de verschillende diploma's. Vervolgens wordt een lijst opgesteld van de vakgebieden die niet worden bestreken door het diploma van de aanvrager en die een «wezenlijke voorwaarde» vormen voor de beroepsuitoefening in de lidstaat van ontvangst.⁸⁰ Op basis van de richtlijn kunnen deontologische regelen van de betrokken beroepsactiviteit een onderdeel van de bekwaamheidsproef vormen.⁸¹

Indien een kandidaat slaagt voor de bekwaamheidsproef, heeft hij toegang tot het beroep van advocaat; met de beroepstitel van de ontvangende lidstaat.⁸² Naast het slagen voor de bekwaamheidsproef kan worden aangenomen dat de lidstaat van ontvangst daarenboven zal eisen dat de kandidaat de stageverplichtingen vervult waaraan ook de afgestudeerden van die lidstaat zijn onderworpen. Art. 5 van de richtlijn stelt dit echter niet voor als een verplichting. Impliciet valt uit dit artikel af te leiden dat de in de lidstaat van herkomst reeds doorge maakte stage aanvaard zal moeten worden. De bekwaamheidsproef zelf zal echter blijven gelden voor zowel de kandidaten die in de lidstaat van herkomst al een stage hebben doorgemaakt als voor degenen die pas afgestudeerd zijn.⁸³

De organisatie van de bekwaamheidsproef kan leiden tot verschillende praktische problemen. Ten eerste geeft de richtlijn, in tegenstelling tot de aanpassingsstage die de termijn van drie jaar niet mag overschrijden, geen maximumtermijn die moet verlopen tussen het besluit dat de bekwaamheidsproef moet worden afgelegd en het daadwerkelijk organiseren van de bekwaamheidsproef. Bovendien geeft zij geen termijn die moet worden gerespecteerd voor de definitieve toelating van de aanvrager tot de beroepsuitoefening na aflegging van de bekwaamheidsproef.⁸⁴ Ten slotte is er een groot gevaar dat er dispariteiten zullen ontstaan bij de interpretatie van het criterium «wezenlijke voorwaarde voor de beroepsuitoefening», op grond waar-

⁷¹ Voor een definitie hiervan, zie art. 1, sub f, van de richtlijn.

⁷² Voor een definitie hiervan, zie art. 1, sub g, van de richtlijn.

⁷³ Zie art. 4, sub b, van de richtlijn.

⁷⁴ Zie art. 4, laatste alinea, van de richtlijn.

⁷⁵ De richtlijn omschrijft het als «beroepen voor de uitoefening waarvan een precieze kennis is vereist van het nationale recht en waarvoor het verstrekken van adviezen en/of verlenen van bijstand op het gebied van het nationale recht een wezenlijk en vast onderdeel van de uitoefening van de beroepsactiviteit is». De meeste lidstaten hebben voor juridische beroepen voor een bekwaamheidsproef geopteerd, behalve Denemarken.

⁷⁶ Volgens dit artikel dient de lidstaat die zelf de keuzevrijheid tussen het opleggen van een aanpassingsstage en een bekwaamheidsproef wil behouden, een ontwerp van een voorschrift in dat dit bepaalt bij de Commissie. De Commissie heeft een termijn van drie maanden om zich hiertegen uit te spreken. Doet zij dit niet, dan komt de keuzevrijheid de lidstaat toe.

⁷⁷ Zie art. 4, tweede lid, van de richtlijn.

⁷⁸ Zie art. 6, eerste lid, van de richtlijn.

⁷⁹ Vergelijk met de zaak Heylens, zie o.c., voetnoot 52.

⁸⁰ Zie art. 1, g, van de richtlijn.

⁸¹ Zie art. 1, sub g, van de richtlijn.

⁸² Zie art. 7, eerste lid, van de richtlijn. Bovendien heeft de advocaat het recht om zijn wettige in de lidstaat van oorsprong gevoerde opleidingstitel en eventuele afkorting daarvan in de taal van deze Staat te gebruiken (art. 7, tweede lid).

⁸³ Vgl. art. 2 van de Resolutie van de Raad van de Orde van Brussel van 21 januari 1992; «Lorsque le demandeur n'est pas inscrit en qualité d'avocat dans un Etat membre autre la Belgique, ou lorsqu'il est inscrit sans avoir effectué une période de stage ou de pratique professionnelle effective, équivalente au stage tel qu'il est organisé à Bruxelles, il peut être inscrit à la liste des stagiaires (avec tous les droits et obligations prévus par le code judiciaire et le règlement du stage), après avoir assisté à l'ensemble des cours de formation professionnelle (CAPA) et après avoir réussi les examens afférents à ces cours».

⁸⁴ Zie ook STUYCK, J. en GEENS, K., «Vrij verkeer van advocaten in de EG», *S.E.W.*, 1993, 111.

van de onderwerpen waarop de bekwaamheidsproef betrekking heeft, worden vastgesteld.⁸⁵

C. De erkenningsprocedure van diploma's in België

Richtlijn 89/48 moest uiterlijk op 4 januari 1991 zijn omgezet in de nationale rechtsordes. België slaagde er niet in om de omzettingstermijn te respecteren. Er werd enkel een wet aangenomen die de Koning machtigde de richtlijn om te zetten.⁸⁶ Deze situatie leidde tot een veroordeling van het Hof wegens de niet-nakoming van de Verdragsverplichting tot tijdige omzetting van richtlijnen in de nationale rechtsorde.⁸⁷

Zowel door de Commissie⁸⁸ als door de doctrine⁸⁹ werd echter aangenomen dat art. 3 van richtlijn 89/48, dat het principe van onderlinge erkenning huldigt, rechtstreekse werking heeft. Onderdanen van de lidstaten van de Europese Unie konden hun recht op de erkenning van hun diploma met andere woorden dus rechtstreeks ontleen aan de richtlijn, zonder dat deze omgezet moet zijn in het nationale recht.

Uiteindelijk vond de omzetting plaats bij K.B. van 2 mei 1996,⁹⁰ dat op 1 augustus 1996 in werking trad.⁹¹ Het K.B. voegde de artikelen 428bis tot 428decies betreffende de toegang tot de Belgische advocatuur voor onderdanen van lidstaten van de Europese Unie aan het Gerechtelijk Wetboek toe. Onderdanen van Europese lidstaten moeten aan drie voorwaarden voldoen om toelating tot een Belgische balie te verkrijgen: (i) zij moeten houder zijn van een diploma dat toegang geeft tot het beroep van advocaat in een lidstaat van de Europese Unie,⁹² (ii) zij moeten documenten overleggen betreffende een bewijs van goed zedelijk gedrag, een bewijs dat zij nooit failliet zijn gegaan, het bewijs dat zij nooit handelingen hebben verricht die de opschorting of verbod van de uitoefening van het beroep van advocaat tot gevolg kunnen hebben en een lijst van de onderwerpen waarover zij ondervraagd zijn ten einde het diploma te halen⁹³ en ten slotte (iii) moeten zij een bekwaamheidsproef afleggen.⁹⁴

Een onderdaan die aan deze voorwaarden voldoet, is gemachtigd de eed van advocaat af te leggen. Degene die in de

eigen lidstaat al een stage heeft volbracht die toegang verstaat tot de balie van die lidstaat, is vrijgesteld van de stageverplichting in België.^{95,96} De anderen zijn onderworpen aan alle stageverplichtingen die voortvloeien uit de wet, uit reglementen van de Nationale Orde van Advocaten en uit het huishoudelijk reglement van de balie waarbij zij om hun inschrijving verzoeken.

De bekwaamheidsproef wordt georganiseerd door de Belgische Nationale Orde van Advocaten. Het inschrijvingsgeld voor de deelname aan de bekwaamheidsproef is door de Algemene Raad van de Nationale Orde⁹⁷ vastgesteld op 15.000 frank.⁹⁸ Op een aanvraag tot toelating tot de bekwaamheidsproef moet de Nationale Orde binnen vier maanden na overlegging van het volledige dossier een met redenen omklede beslissing nemen.⁹⁹

Onder het K.B. van 1996 bestond de bekwaamheidsproef uit een schriftelijk én mondeling examen van de vakken staatsrecht, administratief recht, burgerlijk recht, strafrecht en strafvordering, handelsrecht, gerechtelijk privaatrecht, internationaal privaatrecht, volkenrecht en internationale instellingen, fiscaal recht, sociaal recht en deontologie. Daarnaast moest de kandidaat verplicht vier extra vakken kiezen waarvan er ten minste een verband hield met rechtsvergelijking. Bovendien was de kandidaat verplicht bewijs te leveren dat hij voldoende kennis bezit van een andere taal dan die waarin de bekwaamheidsproef wordt afgelegd en van boekhoudkundige beginselen.

De Commissie was van mening dat deze uitgebreide exameneisen strijdig waren met het proportionaliteitsbeginsel en met het arrest *Vlasopoulou*,¹⁰⁰ dat de lidstaten de verplichting oplegt een redelijke en proportionele vergelijking te maken tussen de verschillende opleidingen.

Een correcte omzetting van de richtlijn 89/48 kwam uiteindelijk pas met de inwerkingtreding van het K.B. van 27 maart 1998 tot wijziging van art. 428bis-428decies Ger.W. De belangrijkste veranderingen betreffen de inhoud van de bekwaamheidsproef (i), de samenstelling van de examencommissie (ii) en de mogelijkheden van beroep in de verschillende stadia van de gelijkstellingprocedure (iii).

(i) Het nieuwe art. 428quater Ger.W. beperkt de bekwaamheidsproef tot een schriftelijk examen burgerlijk recht (inclusief gerechtelijk recht), strafrecht (inclusief strafvordering) en naar keuze publiekrecht, administratief recht, fiscaal recht, handelsrecht of sociaal recht. Mondelinge examens moeten worden afgelegd voor het vak «deontologie» en de vakken waarvoor de kandidaten in het schriftelijk gedeelte niet is geslaagd.

De kandidaat is geslaagd voor de bekwaamheidsproef indien hij voor ieder vak 60 % van de punten heeft behaald. In tegenstelling tot de oude regeling, waarbij de kandidaat

⁸⁵ Zie ook CARNELUTTI, A. «L'Europe des professions libérales: la reconnaissance mutuelle des diplômes d'enseignement supérieur», *R.M.U.E.*, 23.

⁸⁶ Wet van 29 april 1994, *B.S.*, 28 juni 1994. Volgens art. 3 van deze wet moeten de op grond van deze wetten vastgestelde K.B.'s door de wetgever binnen twee jaar na bekendmaking worden bekrachtigd.

⁸⁷ H.v.J., 13 juli 1995, Commissie t/ België, zaak C-216/94, *Jur.*, 1995, 2155.

⁸⁸ Zie «Verslag over de toepassing van het Algemeen Stelsel», opgesteld op grond van art. 13 van richtlijn 89/48, *COM* (96) 46 def.

⁸⁹ Zie SCHNEIDER, H., *Die Anerkennung von Diplomen in der Europäischen Gemeinschaft*, Antwerpen 1995, 426 e.v., VAN NUFFEL, P., o.c., voetnoot 55, p. 380 en JORIS, T. en VENY, L., o.c., voetnoot 55, p. 531.

⁹⁰ *B.S.*, 15 mei 1996.

⁹¹ Zie art. 10 van het K.B. van 1 augustus 1996.

⁹² Zie art. 428bis, sub 1, Ger.W.

⁹³ Zie art. 428bis, sub 2, Ger.W.

⁹⁴ Zie art. 428bis, sub 3, Ger.W.

⁹⁵ Zie art. 428bis, Ger.W.

⁹⁶ Het nieuwe K.B. voegt hieraan toe dat indien de lidstaat van herkomst geen stageverplichtingen oplegt, de gegadigden ook worden vrijgesteld van de stageverplichtingen in België.

⁹⁷ En volgens art. 1, c), van het nieuwe K.B. door de Minister van Justitie.

⁹⁸ Het inschrijvingsgeld mag volgens art. 428ter, § 4, Ger.W. de gemiddelde kost van de behandeling van het verzoek tot gelijkstelling niet overschrijden.

⁹⁹ Zie art. 428ter, § 5, Ger.W.

¹⁰⁰ Zie o.c., noot 47.

ieder vak waarvoor hij geen 60 % behaalde onbeperkt kon overdoen, beperkt de nieuwe regeling de herkansingsmogelijkheden tot drie zittingen.¹⁰¹ De resultaten worden door de voorzitter van de examencommissie meegedeeld aan de deken van de Belgische Orde van Advocaten die ze binnen een maand na aflegging van de examens moet mededelen aan de kandidaat.¹⁰²

(ii) De Belgische examencommissie bestaat uit een Franstalige en een Nederlandstalige afdeling. De voorzitter van de examencommissie is een (emeritus-)rechter van de rechtbank van eerste aanleg. Daarnaast bestaat de examencommissie uit twee advocaten die ingeschreven zijn op het tableau¹⁰³ en uit een hoogleraar of docent «recht» aan een Belgische universiteit, die geen advocaat is.¹⁰⁴ Het nieuwe K.B. bepaalt dat de leden van de examencommissie worden aangewezen door de minister van Justitie, dit in tegenstelling tot de oude regeling, waarbij de advocaten die lid waren van de examencommissie werden benoemd door de Belgische Nationale Orde van Advocaten.¹⁰⁵

(iii) Tegen de beslissing inzake (i) onontvankelijkheid van de aanvraag, (ii) tot toelating tot de bekwaamheidsproof met vakken die niet wezenlijk verschillen van de vakgebieden van de genoten opleiding of (iii) tegen een weigering van de vrijstelling van de bekwaamheidsproof staat hoger beroep open bij de Commissie van Beroep.¹⁰⁶ Elke beslissing van de Commissie van Beroep is vatbaar voor cassatieberoep.¹⁰⁷

De situatie is aldus met de inwerkingtreding van de nieuwe regeling aanzienlijk verbeterd.¹⁰⁸ Onder de nieuwe regeling blijven echter een aantal belangrijke zaken ongeregeld. Om te beginnen is de exacte omvang van examenstof onduidelijk, aangezien de Belgische Nationale Orde geen (aanbevolen) literatuurlijst mededeelt. Bovendien is er ook in het K.B. geen termijn vastgesteld waarbinnen de kandidaat definitief tot de balie moet worden toegelaten. Ten slotte bevat de nieuwe regeling geen soortgelijke bepaling als art. 428*sexies* oud, dat bepaalde dat de Belgische Nationale Orde van Advocaten verplicht is om ten minste twee maal per jaar een bekwaamheidsproof te organiseren. Door het

wegvallen van deze verplichting zou het recht van een onderdaan van de Europese Unie om in België de gelijkstelling van zijn diploma te verkrijgen, gemakkelijk kunnen worden uitgehold door simpelweg geen bekwaamheidsproeven meer te organiseren.

Het verdient dan ook aanbeveling dat de Belgische Nationale Orde van Advocaten ook in de praktijk niet alleen de tekst van de richtlijn, maar ook de geest ervan zal respecteren door de bovengenoemde lacunes te reguleren.

III. NAAR EEN GEHARMONISEERD VESTIGINGSRECHT

A. Aanloop naar de harmonisatie van de vestigingsvrijheid met de oorspronkelijke beroepstitel

1° De eerste aanzet van het CCBE

De tot dusver besproken positieve harmonisatiemaatregelen maakten het mogelijk voor advocaten van een andere lidstaat met hun oorspronkelijke beroepstitel diensten te verrichten (Dienstenrichtlijn van 1977) en om zich met de beroepstitel van de lidstaat van ontvangst te vestigen (Diplomarichtlijn van 1989). Over de mogelijkheid voor advocaten om zich in een andere lidstaat te vestigen met hun oorspronkelijke beroepstitel heeft daarentegen lange tijd onenigheid bestaan en het heeft dan ook een lange tijd geduurd voordat de Commissie haar eerste voorstel hieromtrent in diende.

De Commissie heeft hiermee gewacht totdat er overeenstemming was bereikt binnen de Raad van de Balies van de Europese Gemeenschappen (hierna CCBE),¹⁰⁹ waarin de balies van alle lidstaten zijn vertegenwoordigd. De CCBE kreeg onder andere tot taak het formuleren van een voorstel voor advocaten om zich met hun oorspronkelijke beroepstitel te vestigen, in overeenstemming met de principes van het vrije vestigingsrecht van het EG-Verdrag.

In de CCBE stonden traditioneel twee opvattingen tegenover elkaar. Volgens de eerste opvatting moest het, met een beroep op de rechtstreekse werking van art. 52 (oud), mogelijk worden gemaakt voor de advocaten om zich met hun oorspronkelijke beroepstitel («home title») in een andere lidstaat te vestigen. De andere, meer conservatieve opvatting wees erop dat de regelgeving van de lidstaat van ontvangst ook van toepassing kon worden verklaard op degene die zich daar wil vestigen en dat daarnaast de «Diplomarichtlijn»¹¹⁰ voldoende grensoverschrijdende vestigingsmogelijkheden verschaftte met de beroepstitel van de lidstaat van ontvangst.¹¹¹

In 1991 formuleerde de CCBE een voorstel voor het vestigingsrecht voor advocaten met hun oorspronkelijke beroepstitel. Het voorstel onderscheidde de «geregistreerde

¹⁰¹ Zie art. 3, a), van het K.B. van 1998.

¹⁰² Onder de oude regeling moest de uitslag binnen vijftien dagen aan de kandidaat worden bekendgemaakt (zie art. 428*quinquies* oud Ger.W.).

¹⁰³ De laatst ingeschreven advocaat is tevens secretaris van de examencommissie (zie art. 428*quater* § 3, Ger.W.).

¹⁰⁴ De Duitstalige bekwaamheidsproof wordt afgenomen door de Franstalige afdeling, met dien verstande dat de voorzitter een (emeritus-)rechter is bij de rechtbank te Eupen en ook de twee advocaten op het tableau staan in het rechtsgebied van Eupen.

¹⁰⁵ Het K.B. voorzag echter niet in een termijn waarbinnen de Minister de leden moest benoemen, wat in 1998 na de inwerkingtreding van het K.B. tot een impasse leidde, aangezien zonder benoeming van de leden geen bekwaamheidsproof kon worden georganiseerd.

¹⁰⁶ Zie art. 428*ter*, § 6, nieuw Ger.W.

¹⁰⁷ Zie art. 428*sexies* nieuw Ger.W.

¹⁰⁸ Zie DEFALQUE, L.: «En conclusion, depuis l'entrée en vigueur de ce nouvel arrêté, le jour de sa publication le Moniteur belge, soit le 12 mai 1998, et lorsque la directive «établissement» aura été transposée en droit belge, la liberté d'établissement en Belgique de l'avocat européen sera devenue une réalité» («L'équivalence des diplômes étrangers donnant accès à la profession d'avocat», *J.D.T.*, 1998, 653).

¹⁰⁹ Deze Raad wordt meestal als de CCBE aangeduid, zijnde de Franse benaming «Commission Consultative des Barreaux de la Communauté Européenne».

¹¹⁰ Zie *infra*.

¹¹¹ Eind 1988 werden drie experts aangesteld om een ontwerp te formuleren: de Engelse delegatie opteerde voor een vestiging onder «home title» (het Anglo-Amerikaanse type); de Franse delegatie zag meer in een vestiging met inschrijving aan de balie en dezelfde bevoegdheden als de advocaten van de lidstaat van ontvangst; en de Duitse delegatie formuleerde een intermediair ontwerp.

advocaat» (*avocat enregistré*) met beperkte bevoegdheden van de «geïntegreerde advocaat» (*avocat intégré*) met dezelfde bevoegdheden als de advocaat van de lidstaat van ontvangst. In beide gevallen moest men zich inschrijven in de balie van de lidstaat van ontvangst en was men onderworpen aan de daar geldende deontologische regelen. Over dit voorstel werd echter geen overeenstemming bereikt.

In het licht van het inmiddels gewezen arrest *Vlassopoulos*¹¹² en de principes geformuleerd tijdens de plenaire vergadering van de CCBE in Barcelona in 1992, werd uiteindelijk tijdens de plenaire vergadering van 22 en 23 oktober 1992 in Lissabon het project *Lissabon 10/92* aangenomen.¹¹³ Dit project verleende de mogelijkheid voor een advocaat om zich, onder bepaalde voorwaarden en beperkingen, met zijn oorspronkelijke beroepstitel te vestigen in een andere lidstaat. Daartoe moest hij zich inschrijven bij de bevoegde nationale overheid en werd hij onderworpen aan de beroeps- en deontologische regelen van de lidstaat van ontvangst. Daarnaast was hij uitgesloten van de «gereserveerde activiteiten», i.e. die professionele activiteiten waarvoor een monopolie bestaat voor de advocaten van de lidstaat van ontvangst.¹¹⁴ Indien de advocaat ok deze «gereserveerde activiteiten» wilde uitoefenen, dan kon dat via de hierboven besproken procedure op grond van de «Diplomarichtlijn».

2° De ontwerprichtlijn van de Commissie van 1994

Op basis van het project van de CCBE publiceerde de Commissie op 21 december 1994 een eigen ontwerp,¹¹⁵ met als doel de permanente uitoefening van het beroep van advocaat in een andere lidstaat met zijn oorspronkelijke beroepstitel mogelijk te maken.¹¹⁶ De Commissie rechtvaardigde het ontwerp door te verwijzen naar «de behoeften van de justitiabelen die wegens het toenemende handelsverkeer als gevolg van de interne markt in verband met de grensoverschrijdende transacties waarbij internationaal, communautair en nationaal recht dikwijls met elkaar verweven zijn, juridische adviezen verlangen».¹¹⁷ Daarnaast bestond er het gevaar voor «ongelijkheid en mededingingsdistorsies bij de advocaten» en aldus een belemmering voor het vrije verkeer, aangezien sommige lidstaten onder zeer verschillende voorwaarden al de mogelijkheid voor advocaten boden om zich te vestigen met de oorspronkelijke beroepstitel.¹¹⁸

Het ontwerp van de Commissie limiteert het recht van beroepsuitoefening met de oorspronkelijke beroepstitel in een andere lidstaat tot een periode van vijf jaar.¹¹⁹ Na die periode van vijf jaar verliest de migrerende advocaat het

vestigingsrecht, tenzij hij op grond van de Diplomarichtlijn de gelijkstelling met de nationale advocaten verwerft.¹²⁰

Migrerende advocaten, die gedurende drie jaren daadwerkelijk en regelmatig in de lidstaat van ontvangst werkzaam zijn geweest in het recht van deze lidstaat, kunnen door de nationale bevoegde overheid echter worden vrijgesteld van de volledige «bekwaamheidsproef»¹²¹ van de «Diplomarichtlijn».¹²² Indien geen vrijstelling van de bekwaamheidsproef wordt verleend, kan slechts een «beperkte bekwaamheidsproef»¹²³ worden geëist teneinde een gelijkstelling te verwerven met de advocaten van de lidstaat van ontvangst. Deze «beperkte bekwaamheidsproef» zou moeten bestaan uit nationaal procesrecht en deontologie.

De voornaamste kritiek op het voorstel van de Commissie was dat het vestigingsrecht met de oorspronkelijke beroepstitel beperkt bleef tot vijf jaar.¹²⁴ Na die vijf jaar werden alsnog een (beperkte) bekwaamheidsproef vereist om definitieve toegang te krijgen tot de nationale balie.

3° Vestigingsvrijheid met de oorspronkelijke beroepstitel: Richtlijn 98/5

Uiteindelijk werd op 16 februari 1998 door het Parlement en de Raad gezamenlijk de Vestigingsrichtlijn¹²⁵ aange-

¹²⁰ Een dergelijke gelijkstelling met de advocaten van de lidstaat van ontvangst wil zeggen dat de advocaat niet alleen zijn oorspronkelijke beroepstitel, maar eveneens de beroepstitel van de lidstaat van ontvangst mag gebruiken en zijn werkzaamheden niet meer onderworpen zijn aan specifieke voorwaarden of beperkingen als genoemd in de richtlijn. Overeenkomstig het CCBE-concept kunnen de werkzaamheden van de advocaat die zich vestigt met zijn oorspronkelijke beroepsuitoefening aan beperkingen worden onderworpen. De lidstaat van ontvangst kan de zogenaamde «gereserveerde werkzaamheden» uitsluiten. Art. 5 van de richtlijn noemt als gereserveerde werkzaamheden: het opmaken van authentieke akten waarbij de bevoegdheid wordt verleend de goederen van overledenen te beheren of waarbij onroerende zakelijke rechten worden gevestigd of overgedragen. Daarnaast kan de lidstaat van ontvangst de advocaat werkende met zijn oorspronkelijke beroepstitel verplichten samen te werken met een plaatselijke advocaat indien het gaat om werkzaamheden die verband houden met de vertegenwoordiging en verdediging van een cliënt. Voorts is de advocaat verplicht zich in te schrijven bij de bevoegde overheid van de lidstaat van ontvangst, zijn de beroeps- en gedragsregels van de ontvangende lidstaat van toepassing op de advocaat en kan de lidstaat van ontvangst zijn tuchtrecht uitoefenen.

¹²¹ Dit in tegenstelling tot de advocaat die definitieve toegang tot de balie van de andere lidstaat tracht te verkrijgen via de Diplomarichtlijn. Van deze advocaat kan worden geëist een volledige bekwaamheidsproef af te leggen (*zie infra*).

¹²² Zie art. 10 van de richtlijn.

¹²³ Dit in tegenstelling tot een uitgebreide bekwaamheidsproef op grond van de Diplomarichtlijn, die geëist kan worden voor de gelijkstelling met advocaten van de lidstaat van ontvangst.

¹²⁴ Zie bijvoorbeeld WACKIE EYSTEN, P., «Een Europese Balie verder weg dan ooit», *N.J.B.*, 1995, 631.

¹²⁵ Richtlijn 98/5, *P.B. L* 77/36 van 14 maart 1998. Zie PERTEK, J., «Nouvelle étape vers l'Europe des avocats», *Dalloz* 1998, Chon., 283; SÈCHÉ, J.-Cl., «La directive 98/5 sur le droit d'établissement des avocats», *J.T.D.E.*, 1999, 7; WACKIE EYSTEN, P., «De Richtlijn Vestigingsrecht Advocaten», *S.E.W.*, 1998, 322; DAL, G.-A. en DEFALQUE, L., «La Directive «établissements avocats» 98/5/CE du 16 février 1998», *J.T.dr.Eur.*, 1999.

¹¹² *Zie infra*.

¹¹³ Het project werd aangenomen met een vereiste meerderheid van tien van de twaalf lidstaten. Spanje en Luxemburg stemden tegen. Zie voor een uitgebreide bespreking van de totstandkoming van Lissabon 10/92, GOUT, M., «A propos de la proposition de directive du Conseil des Communautés concernant le droit d'établissement des avocats», *Gaz. Pol.*, 1998, 17-18 november 1995.

¹¹⁴ Zie ook WACKIE EYSTEN, P., «Het Ontwerp voor een Richtlijn Vestigingsrecht Advocaten», *S.E.W.*, 1995, 751.

¹¹⁵ *P.B. C* 128/6 van 24 mei 1995.

¹¹⁶ Zie art. 1 van de ontwerprichtlijn.

¹¹⁷ Zie overweging 5 van de ontwerprichtlijn.

¹¹⁸ Zie overweging 6 van de ontwerprichtlijn.

¹¹⁹ Zie art. 2 van de ontwerprichtlijn.

nomen, waarin door schrapping van het tijdselement van vijf jaar in grote mate aan de kritiek op het oorspronkelijke Commissievoorstel werd tegemoetgekomen.¹²⁶ Art. 2 verleent immers aan elke (Europese) advocaat het recht permanent in elke andere lidstaat met zijn oorspronkelijke beroepstitel (*«home title»*) de werkzaamheden van advocaat uit te oefenen, zonder te zijn toegelaten tot het beroep van advocaat in de lidstaat van ontvangst. Hiertoe dient de migrerende advocaat zich in te schrijven bij de bevoegde overheid van de lidstaat van ontvangst.¹²⁷ De advocaat die in een andere lidstaat zijn praktijk met zijn *«home title»* uitoefent is verplicht die *home title* te voeren zoals die in de oorspronkelijke taal luidt, maar op verstaanbare wijze en zodanig dat hij niet kan worden verward met de beroepstitel van de lidstaat van ontvangst.¹²⁸

Ondanks het feit dat het uitgangspunt is dat de *«home title»*-advocaat dezelfde werkzaamheden uitoefent als de *«nationale»* advocaat, wordt het werkterrein van de *«home title»* advocaat echter, net als in het Commissievoorstel, aan beperkingen en voorwaarden onderworpen. Naast de beperkingen betreffende de gereserveerde activiteiten en de samenwerkingsverplichting met de nationale advocaat voor de verdediging van een cliënt in rechte, kan de lidstaat van ontvangst met het oog op de goede werking van de rechtspleging specifieke regelen vaststellen voor de toegang tot de hogere gerechtshoven.¹²⁹ Daarnaast is voorzien in een samenwerkingsprocedure tussen de bevoegde overheden van de verschillende lidstaten die elkaar in kennis dienen te stellen en alle relevante informatie te verschaffen wanneer een van beiden een tuchtprocedure instelt.¹³⁰

Voor de definitieve gelijkstelling met de advocaten van de lidstaat van ontvangst, en dus voor de toegang van het beroep van advocaat met de professionele titel van deze lidstaat, geeft de Vestigingsrichtlijn een uitgebreidere procedurele regeling. In de eerste plaats wordt, conform het Commissievoorstel, de migrerende advocaat vrijgesteld van de bekwaamheidsproef van richtlijn 89/48 indien hij gedurende drie jaar «daadwerkelijk en regelmatig» in de lidstaat van ontvangst werkzaam is geweest op het gebied van het recht van het gastland.¹³¹ Voor de migrerende advocaten die gedurende een periode van ten minste drie jaar in de lidstaat van ontvangst daadwerkelijk en regelmatig werkzaam zijn geweest, maar niet in het rechtsgebied van deze lidstaat, hebben de nationale overheden de bevoegdheid een

vrijstelling te verlenen voor het afleggen van een bekwaamheidsproef op grond van de Diplomarijrichtlijn.¹³² Een lidstaat mag echter de vereenvoudigde toegang tot de balie weigeren, indien deze toegang strijdig zou zijn met de openbare orde (de zogenaamde *«safeguard-clausule»*).¹³³ Tegen willekeurige toepassing van deze *safeguard-clausule* waakt de verplichting om iedere beslissing die de bevoegde overheid in verband met de gelijkstelling neemt, gemotiveerd en voor beroep vatbaar dient te zijn.

Uiteraard mag de migrerende advocaat op elk ogenblik de volledige bekwaamheidsproef op grond van de Diplomarijrichtlijn afleggen om zijn beroep met de beroepstitel van de lidstaat van ontvangst te kunnen uitoefenen.¹³⁴ De tot de balie van de lidstaat van ontvangst toegelaten advocaat mag dan beide beroepstitels naast elkaar voeren.¹³⁵

De Vestigingsrichtlijn moet op 14 maart 2000 zijn omgezet in het nationale recht. Voor zover kon worden nagegaan, is dit tot op heden in België niet gebeurd.

4° Annulatieberoep tegen de Vestigingsrichtlijn

Op 4 mei 1998 heeft Luxemburg een beroep ingesteld bij het Hof van Justitie tegen het Parlement en de Raad voor de nietigverklaring van de Vestigingsrichtlijn.¹³⁶ De voornaamste middelen van Luxemburg hebben betrekking op (i) het oneigenlijke gebruik van het recht op vrije vestiging, (ii) schending van een vormvereiste bij het aannemen van de richtlijn en (iii) schending van de motiveringsverplichting.

Het eerste middel stelt dat de richtlijn 98/5 de migranten van elke verplichting tot zelfs de geringste opleiding in de lidstaat van ontvangst ontheft, waardoor er een verschil van behandeling ontstaat tussen de eigen onderdanen en de migrerende advocaten. De richtlijn schendt derhalve volgens Luxemburg art. 43 van het EG-Verdrag doordat zij de voordelen voor degenen die gebruik maken van hun recht tot dienstverlening op grond van art. 49 EG-Verdrag uitbreidt tot een regeling inzake vestiging, waardoor de vrijheid van vestiging oneigenlijk wordt gebruikt.

Doordat richtlijn 98/5 niet met eenparigheid van stemmen is aangenomen schendt zij volgens Luxemburg bovendien art. 47, tweede lid, tweede zin, van het EG-Verdrag. Dit artikel vereist namelijk eenparigheid van stemmen in de Raad wanneer de uitvoering van een richtlijn in een lidstaat een wijziging inhoudt van de in de wetgeving neergelegde beginselen betreffende de opleiding en toegang van natuurlijke personen tot de zelfstandige beroepen. De beginselen betreffende de opleiding zijn volgens Luxemburg op «bedenkelijke wijze» aangetast doordat de richtlijn niet meer vereist dat de advocaat behoorlijk is geschoold in het nationale recht, eventueel door middel van een bekwaam-

¹²⁶ De voorbereidingsfase omvatte een tweede Commissievoorstel (*P.B. C 355/96* p. 19), het advies van het Parlement (*P.B. C 198/96* p. 85), het besluit van het Parlement uitgebracht op 15 december 1997, besluit van de Raad uitgebracht op 15 december 1997 en het advies van het Economisch en Sociaal Comité (*P.B. C 256/95* p. 14).

¹²⁷ Zie art. 3 van de Vestigingsrichtlijn.

¹²⁸ Zie art. 5 van de Vestigingsrichtlijn.

¹²⁹ Zie art. 5 van de Vestigingsrichtlijn.

¹³⁰ Zie art. 6 van de Vestigingsrichtlijn. In het ontwerp was slechts de lidstaat van ontvangst verplicht deze informatie te verstrekken.

¹³¹ De migrerende advocaat heeft in dit verband de verplichting alle nodige inlichtingen en bescheiden, namelijk betreffende aantal en aard van de door hem behandelde zaken, te verschaffen terwijl de bevoegde nationale overheden een verificatierecht hebben.

¹³² Zie art. 10, derde lid, van de Vestigingsrichtlijn. Het idee van een «beperkte» bekwaamheidsproef, zoals de Commissie in haar ontwerp voorstelde, is dus niet overgenomen.

¹³³ Zie art. 10, vierde lid, van de Vestigingsrichtlijn. De richtlijn noemt als voorbeelden disciplinaire vervolging, klachten of incidenten van allerlei aard.

¹³⁴ Zie art. 10, tweede lid, van de Vestigingsrichtlijn.

¹³⁵ In tegenstelling tot het advies van het Economische en Sociale Comité is die advocaat hiertoe niet verplicht (zie *P.B. 1995, C 256/16*).

¹³⁶ Zaak C-168/98, *P.B. C 209/24* van 4 juli 1998. Luxemburg voerde als voornaamste middelen aan de schending van art. 52 en art. 57, tweede lid van het EG-Verdrag en schending van de motiveringsplicht.

heidsproef op grond van de Diplomarichtlijn. De toegang voor natuurlijke personen tot de advocatuur wordt gewijzigd doordat de migrerende advocaat niet meer verplicht is kennis te nemen van het nationale recht en de beroepsuitoefening met de oorspronkelijke beroepstitel mogelijk wordt, wat voordien in de meeste lidstaten onmogelijk was.

In de derde plaats zou volgens Luxemburg de motiveringsverplichting geschonden zijn doordat niet is aangegeven waarom migrerende advocaten die hun beroep met de oorspronkelijke beroepstitel uitoefenen, gelijkgesteld worden met de advocaten die besluiten zich te integreren en middels de Diplomarichtlijn, de titel van de lidstaat van ontvangst dragen.

De voornaamste bezwaren van Luxemburg houden verband met de gelijkstelling met de migrerende advocaten die met die van de lidstaat van ontvangst. Luxemburg is van mening dat de Vestigingsrichtlijn de migrerende advocaat de mogelijkheid biedt zijn beroep uit te oefenen met de beroepstitel van die lidstaat, zonder verplicht te zijn kennis te verwerven van het nationale recht. Uit art. 10 van de richtlijn, die de gelijkstelling regelt, blijkt dit echter geenszins.

Zoals hierboven beschreven, geeft art. 10 drie situaties waarin men wordt gelijkgesteld met de advocaat van de lidstaat van vestiging. Ten eerste kan men de bekwaamheidsproef op grond van de Diplomarichtlijn afleggen.¹³⁷ Ten tweede verkrijgt de advocaat hiervan een vrijstelling indien hij gedurende ten minste drie jaar daadwerkelijk en regelmatig in de lidstaat van ontvangst is gevestigd en gedurende dezelfde periode daadwerkelijk en regelmatig werkzaam¹³⁸ is geweest in het nationaal recht.¹³⁹ Ten slotte kan de advocaat die gedurende tenminste drie jaar daadwerkelijk en regelmatig in de lidstaat van ontvangst is gevestigd, maar slechts gedurende een kortere periode in het nationale recht werkzaam is, toch gelijkstelling verkrijgen nadat de bevoegde overheid de «daadwerkelijke en regelmatige aard van de uitgeoefende werkzaamheden heeft geverifieerd».¹⁴⁰

Uit dit alles blijkt dat het de bevoegde overheid van de lidstaat zelf is die uiteindelijk beoordeelt of de migrerende advocaat voldoende kennis heeft van het nationale recht en dus kan worden gelijkgesteld met de nationale advocaten. Bovendien bevat de richtlijn in het vierde lid een zogenaamde «safeguard-clausule, op grond waarvan zij de gelijkstelling kan weigeren indien dit in strijd zou zijn met openbare orde. Het valt aldus te bezien of het Hof de argumenten van Luxemburg zal accepteren.¹⁴¹

BESLUIT

Het Europese negatieve harmonisatieproces (in de vorm van arresten van het Hof van Justitie) en het positieve harmonisatieproces (in de vorm van het aannemen van richtlijnen) heeft ertoe geleid dat advocaten afkomstig van een van de lidstaten van de Europese Unie hun recht op de vrijheid van dienstverlening en de vrijheid van vestiging in de hele Europese Unie kunnen genieten. De nationale vereisten die kunnen worden gesteld aan de beroepsuitoefening van advocaten, zijn beperkt tot vereisten in het algemeen belang, zonder onderscheid te maken tussen de nationaliteit van de betrokken advocaten.

Naast de verdiensten van de hierboven besproken dienstenrichtlijn van 1977, de diplomarichtlijn van 1989 en de vestigingsrichtlijn 1998 dient echter te worden beklemtoond dat er tussen individuele balies van verschillende lidstaten al diverse bilaterale overeenkomsten waren totstandgebracht die het vrij verrichten van diensten en de werkelijke vrije vestiging reeds mogelijk maakten.¹⁴² De veranderingen in de Belgische rechtsorde vanaf 14 maart 2000 (de uiterlijke omzettingsdatum van de Vestigingsrichtlijn) voor de beroepsuitoefening van advocaten zijn derhalve minder aanzienlijk dan men op het eerste gezicht zou verwachten.¹⁴³

Rosalinde M.D.M. VAN DER VLIES
LLM Europa College
Advocaat te Brussel

¹⁴² Bijvoorbeeld de Overeenkomst tussen de balie van Parijs en de balie van Luik van 19 juli 1988; overeenkomst tussen de Franse en Nederlandse Orde van Advocaten bij de balie van Brussel en L'Ordre des Avocats du Barreau de Paris van 23 december 1992 en de overeenkomst tussen de Franse en Nederlandse Orde van Advocaten bij de balie van Brussel en L'Ordre des avocats du Barreau de Genève van 18 september 1993.

¹⁴³ De Belgische wetgever heeft deze omzettingsdatum niet gerespecteerd. Indien de wijziging van het Gerechtelijk Wetboek aan de bepalingen van de Richtlijn wordt gekoppeld aan de Reorganisatie van de nationale orde van Advocaten, kon deze omzetting ook nog wel even op zich laten wachten. Het is daarom toe te juichen dat de Nederlandse orde van de Brusselse Balie, met een beroep op de directe werking van de bepalingen van de Richtlijn, haar deontologische regels overeenkomstig de Richtlijn heeft aangepast, zodat in het Brusselse de Richtlijn de facto tijdig is omgezet.

¹³⁷ Zie art. 10, tweede lid, van de Vestigingsrichtlijn.

¹³⁸ Onder «daadwerkelijk en regelmatig werkzaam» wordt verstaan de daadwerkelijke uitoefening van de werkzaamheid, zonder andere dan de in het dagelijkse leven normale onderbrekingen.

¹³⁹ Het is aan de lidstaat zelf om deze situatie te beoordelen. Indien hij de vrijstelling niet verleent, moet hij dit afwijzen in een gemotiveerde, voor beroep vatbare beslissing.

¹⁴⁰ De bevoegde overheid ontvangt de nodige inlichtingen en bescheiden omtrent de kennis, de beroepservaring, de deelname aan cursussen of seminars betreffende het nationaal recht.

¹⁴¹ Advocaat-Generaal Rvz-Jorabo Cdoner heeft in zijn conclusie van 24 februari 2000 het beroep van Luxemburg verworpen.

RECHTSPRAAK

ARBITRAGEHOF

23 FEBRUARI 2000

Voorzitter: de h. De Baets

Rapporteurs: de hh. Bossuyt en Martens

Advocaten: mrs. Dhooghe, Depré loco Lambert, Brewaeys en Mahieu

Grondwet – Gelijkheid en niet-discriminatie – Wetgevende macht – Verkiezingsuitgaven – Bevoegdheid van de Raad van State

Art. 4bis van de wet van 4 juli 1989 «betreffende de beperking en de controle van de verkiezingsuitgaven voor de verkiezingen van de federale Kamers, de financiering en de open boekhouding van de politieke partijen», ingevoegd bij de artikelen 1 en 2 van de wet van 12 juli 1994, in zoverre het niet voorziet in beroepen tegen de beslissingen van de Controlecommissie betreffende de verkiezingsuitgaven en de boekhouding van de politieke partijen, bedoeld in § 4 van dat artikel, schendt de artikelen 10 en 11 van de Grondwet niet.

Art. 14 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State, geïnterpreteerd in die zin dat de Raad van State niet bevoegd is om kennis te nemen van beroepen gericht tegen de beslissingen van de Controlecommissie betreffende de verkiezingsuitgaven en de boekhouding van de politieke partijen, wanneer deze uitspraak doet krachtens art. 4bis van de voormelde wet van 4 juli 1989, ingevoegd bij de artikelen 1 en 2 van de voormelde wet van 12 juli 1994, schendt de artikelen 10 en 11 van de Grondwet niet.

Arrest nr. 20/2000

Onderwerp van de prejudiciële vragen

Bij elk van de arresten nrs. 76.503 en 76.502 van 20 oktober 1998 heeft de Raad van State de volgende prejudiciële vragen gesteld:

«1. Schendt art. 4bis van de wet van 4 juli 1989, als ingevoegd bij de artikelen 1 en 2 van de wet van 12 juli 1994 betreffende de controle op de voor het publiek bestemde mededelingen en voorlichtingscampagnes van de overheid, geïnterpreteerd in de zin van de artikelen 146 of 161 van de Grondwet, de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, in de mate dat aan een categorie van burgers het recht wordt ontzegd om een geschil dat verband houdt met hun recht om verkozen te worden, door een rechterlijke instantie te laten beslechten?

2. Schendt art. 14 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State luidens welk de afdeling administratie van de Raad van State uitspraak doet «bij wijze van arresten, over de beroepen tot nietigverklaring (...) tegen de administratieve beslissingen in betwiste zaken», geïnterpreteerd in die zin dat de Raad van State niet bevoegd is om kennis te nemen van beroepen gericht tegen de jurisdictionele beslissingen van administratieve rechtscolleges die ressorteren onder de wetgevende macht – meer bepaald voor wat betreft

de jurisdictionele beslissingen van de Controlecommissie betreffende de financiering en de boekhouding van de politieke partijen, wanneer deze uitspraak doet krachtens art. 4bis van de wet van 4 juli 1989, als ingevoegd bij de artikelen 1 en 2 van de wet van 12 juli 1994 betreffende de controle op de voor het publiek bestemde mededelingen en voorlichtingscampagnes van de overheid, in de mate dat wordt aangenomen dat de Controlecommissie is te beschouwen als een orgaan dat onder de wetgevende macht ressorteert –, de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, omdat aldus aan een categorie van burgers het recht wordt ontzegd om een geschil dat verband houdt met hun recht om verkozen te worden door de Raad van State te laten beslechten?

3. Schendt art. 14 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State luidens welke de afdeling administratie van de Raad van State uitspraak doet «bij wijze van arresten, over de beroepen tot nietigverklaring (...) tegen de akten en reglementen van de onderscheiden administratieve overheden», geïnterpreteerd in die zin dat de Raad van State niet bevoegd is om kennis te nemen van beroepen gericht tegen de bestuurshandelingen van organen die ressorteren onder de wetgevende macht – meer bepaald voor wat betreft de bestuursbeslissingen van de Controlecommissie betreffende de financiering en de boekhouding van de politieke partijen, wanneer deze uitspraak doet krachtens art. 4bis van de wet van 4 juli 1989, als ingevoegd bij de artikelen 1 en 2 van de wet van 12 juli 1994 betreffende de controle op de voor het publiek bestemde mededelingen en voorlichtingscampagnes van de overheid, in de mate dat wordt aangenomen dat de Controlecommissie is te beschouwen als een orgaan dat onder de wetgevende macht ressorteert –, de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, omdat aldus aan een categorie van burgers het recht wordt ontzegd om een beroep tot nietigverklaring in te stellen tegen de categorie van bestuurs-handelingen die door de wetgevende macht of haar organen worden gesteld?»

...

In rechte

...

Ten aanzien van de drie vragen samen

B.1. De drie prejudiciële vragen, als geformuleerd in het beschikkend gedeelte van het verwijzend arrest, hebben betrekking op de discriminatie die zou voortvloeien uit de afwezigheid van jurisdictioneel toezicht en de eventuele onbevoegdheid van de Raad van State ten aanzien van beslissingen genomen door de Controlecommissie die is ingesteld bij de wet van 4 juli 1989 «betreffende de beperking en de controle van de verkiezingsuitgaven voor de verkiezingen van de federale Kamers, de financiering en de open boekhouding van de politieke partijen». De vragen betreffen enkel de beslissingen welke die Commissie kan nemen met toepassing van art. 4bis, § 4, van de wet.

B.2. Art. 4bis van de wet, ingevoegd door art. 2 van de wet van 12 juli 1994 betreffende het toezicht op de officiële mededelingen van de overheid, bepaalt:

«§ 1. De Controlecommissie wordt belast met de toetsing, ongeacht het gebruikte mediakanaal, van alle voor het publiek bestemde mededelingen en voorlichtingscampagnes van de federale regering of een of meer van haar leden, van de Gemeenschaps- en Gewestregeringen of een of meer van hun leden, van de colleges bedoeld in art. 60 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse instellingen of een of meer van hun leden, van een of meer gewestelijke staatssecretarissen bedoeld in art. 41 van dezelfde bijzondere wet, van de voorzitters van de federale Kamers, van de voorzitters van de Gemeenschaps- en of Gewestraden en van de voorzitters van de verenigde vergadering en van de taalgroepen bedoeld in art. 60 van de bijzondere intellingen, waartoe deze niet op grond van een wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen verplicht zijn en die direct of indirect met overheidsgeld worden gefinancierd.

§ 2. De federale regering of een of meer van haar leden, de Gemeenschaps- of Gewestregeringen of een of meer van hun leden, de colleges bedoeld in art. 60 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse instellingen of een of meer van hun leden, een of meer gewestelijke staatssecretarissen bedoeld in art. 1 van dezelfde wet, de voorzitters van de federale Kamers, de voorzitters van de Gemeenschaps- of Gewestraden en de voorzitters van de verenigde vergadering en van de taalgroepen bedoeld in art. 60 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse instellingen die een mededeling of een voorlichtingscampagne als bedoeld in § 1 wensen te verspreiden dan wel te voeren, moeten vooraf een synthesesnota bij de Controlecommissie indienen.

In die nota worden de inhoud, de redenen, de gebruikte middelen, de totale kostprijs en de voor de mededeling of de voorlichtingscampagne geraadpleegde firma's vermeld.

Uiterlijk vijftien dagen na de indiening van de synthesesnota brengt de Controlecommissie een niet bindend advies uit.

Het advies is ongunstig als de mededeling of de campagne er geheel of ten dele toe strekt het persoonlijke imago van een of meer leden van de in § 1 bedoelde instellingen of het imago van een politieke partij te verbeteren.

Spreekt de Commissie zich niet uit binnen de voorgescreven termijn van vijftien dagen dan wordt zij geacht een gunstig advies te hebben uitgebracht.

§ 3. Binnen vijftien dagen na het verschijnen of het verspreiden van de mededeling of de voorlichtingscampagne neemt de Controlecommissie, op verzoek van een derde van de leden van elke taalgroep, het dossier waarover zij een ongunstig advies heeft uitgebracht, in behandeling.

De Controlecommissie is eveneens en volgens dezelfde procedure geadieerd als de inhoud van de mededeling of van de voorlichtingscampagne werd gewijzigd ten opzichte van wat in de synthesesnota was vermeld.

§ 4. Als de mededeling of de voorlichtingscampagne ertoe strekt het persoonlijke imago te verbeteren van een of meer leden van de federale regering, van een of meer leden van de Gemeenschaps- of Gewestregeringen, van een of meer leden van de colleges bedoeld in art. 60 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse instellingen, van een of meer gewestelijke staatssecretarissen bedoeld in

art. 41 van dezelfde bijzondere wet, van de voorzitters van de federale Kamers, van de voorzitters van de Gemeenschaps- of Gewestraden of van de voorzitters van de verenigde vergadering en van de taalgroepen bedoeld in art. 60 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse instellingen of het imago van een politieke partij, rekent de Commissie de kosten van de mededeling of campagne aan op de uitgaven van de betrokkenen voor de eerstvolgende verkiezingen waaraan zij deelnemen.

Ingeval het in dit artikel bedoelde advies van de Controlecommissie niet is gevraagd, wordt de kostprijs van de mededeling of van de campagne van rechtswege aangerekend op de uitgaven van de betrokkenen voor de eerstvolgende verkiezingen waaraan zij deelnemen. Daartoe neemt de Controlecommissie de zaak ambtshalve in behandeling.

De Commissie moet uiterlijk een maand nadat de zaak bij haar aanhangig is gemaakt, een met redenen omklede beslissing nemen, met inachtneming van de rechten van de verdediging.

De Controlecommissie beslist bij gewone meerderheid van stemmen in elke taalgroep.

De beslissing wordt binnen zeven dagen ter kennis gebracht van de betrokkenen.

Ze wordt in het *Belgisch Staatsblad* bekendgemaakt.»

De draagwijdte van dat artikel wordt bepaald door andere wetten, die zelf zijn gewijzigd door art. 1, §§ 2 tot 4, van de wet van 12 juli 1994 betreffende het toezicht op de officiële mededelingen van de overheid.

Luidens die bepalingen is het in het geding zijnde art. 4bis van de wet van 4 juli 1989 van toepassing op de uitgaven voor verkiezingspropaganda:

- voor de verkiezing van de Vlaamse Raad, de Waalse Gewestraad en de Brusselse Hoofdstedelijke Raad (art. 4, § 3, van de wet van 19 mei 1994 die betrekking heeft op de beperking en de controle van de verkiezingsuitgaven voor die verkiezingen, gewijzigd bij art. 1, § 2, van de wet van 12 juli 1994);

- voor de verkiezing van het Europees Parlement (art. 4, § 3, van de wet van 19 mei 1994 die betrekking heeft op de beperking en de controle van de verkiezingsuitgaven voor die verkiezingen, gewijzigd bij art. 1, § 3, van de wet van 12 juli 1994);

- voor de verkiezing van de provincieraden en de gemeenteraden en voor de rechtstreekse verkiezing van de raden voor maatschappelijk welzijn (art. 6, § 3, van de wet van 7 juli 1994 die betrekking heeft op de beperking en de controle van de verkiezingsuitgaven voor die verkiezingen, gewijzigd bij art. 1, § 4, van de wet van 12 juli 1994).

B.3. Tot de basisbeginselen van de democratische opbouw van de Staat behoort de regel dat de verkozen wetgevende Kamers in de uitoefening van hun opdracht over de meest ruime onafhankelijkheid beschikken. Die onafhankelijkheid uit zich onder meer in het toezicht dat zij zelf uitoefenen op hun leden zowel terzake van de geldigverklaring van het mandaat als van de wijze waarop dit bij wege van verkiezingen wordt verworven. Van dat basisbeginsel is art. 48 van de Grondwet een toepassing, welk artikel bepaalt dat elke Kamer de geloofsbrieven van haar leden onderzoekt en de geschillen die hieromtrent rijzen, beslecht.

De wetgever heeft identieke bepalingen aangenomen voor wat betreft de geldigheid van de gemeenschaps- en gewest-

verkiezingen (art. 31 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen) alsook de verkiezingen voor het Europese Parlement (art. 43 van de wet van 23 maart 1989 betreffende de verkiezing van het Europese Parlement).

B.4. De bepalingen van het voormelde art. 4bis hebben tot doel te vermijden dat degenen die één van de in de eerste paragraaf vermelde functies uitoefenen, mededelingen of voorlichtingscampagnes die tot doel hebben hun persoonlijke imago te bevorderen, met overheidsgeld zouden laten financieren. Om de inachtneming van die regel te verzekeren, heeft de wetgever aan de Controlecommissie een preventieve en disciplinaire opdracht toevertrouwd: enerzijds, geeft zij het in § 2 bedoelde voorafgaande advies; anderzijds, kan zij de in § 4 vermelde sanctie bij «een met redenen omklede beslissing [...] met inachtneming van de rechten van de verdediging» opleggen.

B.5. De wetgever vermocht, zonder het gelijkheidsbeginsel te schenden, een dergelijke opdracht toe te vertrouwen aan een orgaan samengesteld uit parlementsleden.

B.6. Aan de in art. 4bis bedoelde categorie van personen wordt ongetwijfeld de mogelijkheid tot jurisdictioneel toezicht ontzegd. Doordat echter die afwezigheid van jurisdictioneel toezicht tot doel heeft de onafhankelijkheid van de wetgevende vergaderingen in verhouding tot de andere machten te waarborgen, is zij niet klaarblijkelijk zonder verantwoording en schendt zij de artikelen 10 en 11 van de Grondwet niet.

B.7. De vragen dienen ontkennend te worden beantwoord, of de beslissingen van de Commissie nu van jurisdictionele (tweede vraag) of van administratieve (derde vraag) aard zijn.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 5 OKTOBER 1999

Voorzitter: de h. Holsters

Rapporteur: de h. Dhaeyer

Openbaar ministerie: de h. De Swaef

Advocaten: mrs. Bützler, Verbist en van Eeckhoutte

Begraafplaats en lijkbezorging – Grafschennis – Begrip

Grafschennis is de opzettelijk gepleegde materiële daad, niet alleen gericht tegen het graf, maar ook tegen de rustplaats van een overledene, waardoor zijn nagedachtenis wordt beledigd of gekwetst. Het is niet vereist dat het stoffelijk overschot gekist is, noch dat de feitelijke gedraging het graf of de rustplaats zelf materieel beroert.

Gelet op het bestreden arrest, op 3 juni 1999 gewezen door het Hof van Beroep te Antwerpen, kamer van inbeschuldigingstelling;

...

Over het tweede middel:

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat krachtens art. 453 Sw. wordt gestraft, hij die zich schuldig maakt aan grafschennis;

Dat grafschennis de opzettelijk gepleegde materiële daad is, gepleegd niet alleen tegen het graf maar ook tegen de rustplaats van een overledene, waardoor zijn nagedachtenis wordt beledigd of gekwetst;

Dat voor het misdrijf van grafschennis niet is vereist dat het stoffelijk overschot is gekist, noch dat de feitelijke gedraging het graf of de rustplaats zelf materieel beroert;

Dat het middel faalt naar recht;

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat de appèlrechters vaststellen dat eiser opzettelijk en ongevraagd in mortuaria binnendrong, foto's nam van overleden meisjes en dat lijkjes werden gemanipuleerd, zodat de kinderen gedeeltelijk ontbloot werden gefotografeerd; dat zij oordelen dat die materiële daden, waarvan eiser wist dat zij verboden waren, feitelikheden uitmaken die uitwendig waarneembaar zijn en die objectief de nagedachtenis van de overleden kinderen schenden;

Dat zij op die gronden wettig vermochten te oordelen dat eiser grafschennis pleegde;

Dat het onderdeel niet kan worden aangenomen;

...

NOOT – Zie elders in dit nummer het bestreden arrest van Hof Antwerpen (K.I.), 3 juni 1999, met de noot van P. Arnou.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 19 OKTOBER 1999

Voorzitter: de h. Forrier

Rapporteur: de h. Frère

Openbaar ministerie: de h. du Jardin

Advocaat: mr. Houtekier

Stedenbouw – Herstel van de plaats in de vorige staat – Aard van de maatregel – Veroordeelde die geen eigenaar is

De maatregel van herstel van de plaats in de vorige staat is geen straf, maar een bijzondere vorm van vergoeding of teruggave ertoe strekkende een einde te maken aan de met de wet strijdige toestand die uit het misdrijf is ontstaan en waardoor het openbaar belang wordt geschaad. De rechter vermag, bij veroordeling wegens wederrechtelijk uitgevoerde werken, wettig het herstel van de plaats in de vorige staat bevelen, zelfs wanneer de veroordeelde niet de eigenaar ervan is.

T. en S. t/ O.M.

Gelet op het bestreden arrest, op 14 januari 1998 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

...

Overwegende dat, terwijl het eerste lid van art. 1 van het Eerste Aanvullend Protocol bij het Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden bepaalt dat «alle natuurlijke of rechtspersonen recht (hebben) op het ongestoord genot van hun eigendom. Niemand zal van zijn eigendom worden beroofd behalve in het algemeen belang en met inachtneming van de voorwaarden

neergelegd in de wet en in de algemene beginselen van het internationaal recht», het tweede lid van dit artikel hieraan toevoegt dat «de voorgaande bepalingen echter op geen wijze het recht (zullen) aantasten dat een Staat heeft om die wetten toe te passen welke hij noodzakelijk oordeelt om toezicht uit te oefenen op het gebruik van eigendom in overeenstemming met het algemeen belang (...);»

Overwegende dat de maatregel van herstel van de plaats in de vorige staat als bepaald bij het toepasselijke art. 65 Stedenbouwwet geen straf is, maar een bijzondere vorm van vergoeding of teruggave, ertoe strekkende een einde te maken aan de met de wet strijdige toestand die uit het misdrijf is ontstaan en waardoor het openbaar belang wordt geschaad; dat de rechter, bij veroordeling wegens wederrechtelijk uitgevoerde werken, wettig het herstel van de plaats in de vorige staat vermag te bevelen, zelfs wanneer de veroordeelde niet de eigenaar ervan is;

Dat het middel faalt naar recht;

...

NOOT – Zie in dezelfde zin Cass. 19 september 1999, *T.R.O.S.*, 1999, 109; Gent, 16 januari 1998, *T.M.R.*, 1998, 285; G. Debersaques en P. Lefranc, «Handhavingsmaatregelen» in *Het nieuwe decreet op de ruimtelijke ordening*, B. Hubeau (red.), Brugge, die Keure, 1999, (523), 568.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 25 OKTOBER 1999

Voorzitter: de h. Boes

Rapporteur: de h. Dhaeyer

Openbaar ministerie: mevr. De Raeve

Advocaat: mr. De Bruyn

Algemene rechtsbeginselen – Onoverkomelijke rechtsdwaling – Vaststelling van de feitenrechter dat de opdrachtgever kon informeren naar het al of niet geregistreerd zijn van de aannemer – Beslissing dat opdrachtgever zich in een situatie van onoverkomelijke dwaling bevond – Onwettig

Het arrest dat met de feiten die het vaststelt, niet uitsluit dat de opdrachtgever ernaar kon informeren of de aannemer al of niet was geregistreerd toen hij het werk voor hem liet uitvoeren, kan op grond van te dezen in aanmerking genomen feiten niet beslissen dat de opdrachtgever zich in een geval van onoverkomelijke dwaling bevond. Het miskent zodoende het algemeen rechtsbeginsel volgens welk dwaling een rechtvaardigingsgrond oplevert wanneer zij onoverkomelijk is.

R.S.Z. t/ B.V.B.A. G.

Gelet op het bestreden arrest, op 5 februari 1998 door het Arbeidshof te Brussel gewezen;

...

Overwegende dat de dwaling onder bepaalde omstandigheden door de rechter als onoverkomelijk kan worden beschouwd, maar slechts wanneer uit die omstandigheden af te leiden valt dat degene die zich erop beroept, heeft gehandeld

zoals iedere redelijke en voorzichtige persoon in dezelfde omstandigheden zou hebben gehandeld;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat 1) verweerster het slachtoffer was van oneerlijke praktijken van de aannemer B., die geregistreerd was maar zijn registratie verloor en er toch bleef melding van maken op zijn handelspapieren en briefwisseling; 2) niet wordt betwist dat verweerster in handelsrelatie was met die aannemer toen die was geregistreerd; 3) die aannemer verweerster in de waan liet door middel van valse stukken dat deze situatie ongewijzigd was;

Dat het op grond daarvan oordeelt dat verweerster zich in een geval van onoverkomelijke dwaling bevond;

Overwegende dat het arrest met de voormelde vaststellingen niet uitsluit dat verweerster ernaar kon informeren of de aannemer al dan niet was geregistreerd toen hij de werken voor haar uitvoerde;

Dat het arrest aldus op grond van de feiten die het aan geeft niet kon beslissen dat verweerster zich in een geval van onoverkomelijke dwaling bevond;

Dat het aldus het algemeen rechtsbeginsel volgens welk dwaling een rechtvaardigingsgrond oplevert wanneer zij onoverkomelijk is, schendt;

...

NOOT – Vergelijk Cass., 13 maart 1989, *R.W.*, 1989-90, 86.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 18 NOVEMBER 1999

Voorzitter: de h. Verougstraete

Rapporteur: de h. WaÛters

Openbaar ministerie: de h. Bresseleers

Advocaten: mrs. De Gryse en Bützler

Hinder – Vereiste van veroorzaking door een daad, een verzuim of een gedraging van de eigenaar die hem kan worden toegekend – Afvloeien van slib van hoger gelegen erf naar lager gelegen erf

De eigenaar van een erf is alleen dan tot vergoeding van de abnormale burenhinder gehouden, indien die burenhinder is veroorzaakt door een daad, een verzuim of een gedraging die hem kan worden toegerekend. Als de feitenrechter vaststelt dat water en zand op natuurlijke wijze afvloeien van het hoger gelegen erf van verweerster naar het lager gelegen erf van eiseres en dat niet is bewezen dat verweerster iets heeft gedaan waardoor de erfdiensbaarheid van het lager gelegen erf van eiseres werd verzwaaard, verklaart hij naar recht de vordering van eiseres op grond van art. 544 B.W. ongegrond.

Gemeente Hoeilaart t/ E.

Gelet op het bestreden vonnis, op 10 september 1997 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel;

...

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat de eigenaar van een onroerend goed, die door een niet foutief feit het evenwicht tussen zijn eigendomsrecht en dit van de naburige eigenaar verbreekt, bij het opleggen aan een naburige eigenaar van een stoornis die de maat van de gewone buurschapsnadelen overschrijdt, aan de naburige eigenaar een rechtmatige en passende compensatie verschuldigd is, waardoor het verbroken evenwicht hersteld wordt;

Dat die eigenaar alleen dan tot vergoeding van de abnormale burenhinder gehouden is, indien die burenhinder is veroorzaakt door een daad, een verzuim of een gedraging die hem kan worden toegerekend;

Overwegende dat art. 640, eerste lid, B.W. bepaalt dat lager gelegen erven jegens hoger gelegen erven gehouden zijn het water te ontvangen dat daarvan buiten 's mensen toedoen natuurlijk afloopt; dat het derde lid van dit artikel bepaalt dat de eigenaar van het hoger gelegen erf niets mag doen waardoor de erfdiensbaarheid van het lager gelegen erf verzwaaard wordt;

Dat die wetsbepaling het natuurlijk evenwicht bepaalt tussen hoger en lager gelegen erven wat de waterafvloeiing betreft;

Overwegende dat de appèlrechters vaststellen dat 1) het water natuurlijk afvloeit van het hoger gelegen erf van verweerster naar het lager gelegen erf van eiseres; 2) tot die natuurlijke afvloeiing het zand behoort dat door het water wordt meegevoerd; 3) het afvloeien wordt bepaald door de hogere ligging van het terrein van verweerster, van de samenstelling van de grondlagen en van de regenval; 4) niet is bewezen dat verweerster iets heeft gedaan waardoor de erfdiensbaarheid van het lager gelegen erf van eiseres werd verzwaaard;

Dat het bestreden vonnis op grond van die vaststellingen naar recht de vordering van eiseres op grond van art. 544 B.W. ongegrond verklaart;

Dat het onderdeel niet kan worden aangenomen.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

9e KAMER – 21 APRIL 1999

Voorzitter: de h. Van Craen

Raadsheren: de hh. Van Hoogenbemt (rapporteur) en De Moor

Openbaar ministerie: de h. Salden

Advocaten: mrs. Sampermans, Timmermans en Peeters

Strafvordering – Betekening – Dagvaarding – Vermelding van de kosten – Belangenschade

Zowel in strafzaken als in burgerlijke zaken heeft het niet in acht nemen van de voorschriften van art. 43, 6° en 45 Ger.W. betreffende de betekening van de exploit, alleen dan de nietigheid krachtens art. 861 Ger.W. tot gevolg, als het aangeklaagde verzuim of de aangeklaagde onregelmatigheid, zoals de niet-vermelding van de omstandige opgave van de kosten van de akte, de belangen schaadt van de partij die de exceptie opwerpt.

Faillissement N.V. I.S.B. t/ Van der V.

Overwegende dat beklagde opwerpt dat de initiële dagvaarding inzake not. nr. 20/211/90 nietig zou zijn, daar het afschrift van het exploit in strijd met de art. 43, 6° en 45 Ger.W. niet alle vermeldingen van het origineel, *in casu* niet de omstandige opgave van de kosten van de akte, bevat;

Overwegende dat zowel in strafzaken als in burgerlijke zaken de niet-inachtneming van de voorschriften van de art. 43, 6° en 45 Ger.W. betreffende de betekening van de exploit, krachtens art. 861 Ger.W. alleen dan nietigheid ten gevolge heeft als het aangeklaagde verzuim of de aangeklaagde onregelmatigheid, zoals de niet-vermelding van de omstandige opgave van de kosten van de akte, de belangen schaadt van de partij die de exceptie opwerpt;

Overwegende dat de aan beklagde betekende kopie de vermelding draagt «Kosten: als origineel», dat beklagde van deze kosten kennis kon nemen op het origineel van de dagvaarding, dat berustte in het strafdossier en ter griffie regelmatig ter inzage was; dat beklagde van deze mogelijkheid gebruik had kunnen maken indien hij van oordeel was dat de onwetendheid met betrekking tot het precieze bedrag van de kosten van de dagvaarding een hinder was voor de rechten van de verdediging;

Overwegende dat derhalve *in casu* het niet vermelden van de kosten van de dagvaarding op het afschrift van het exploit geen hinder uitmaakte voor beklagde om zijn verdediging ten gronde uit te brengen;

...

NOOT – Over de nietigheid van de dagvaarding

1. De nietigheid van de dagvaarding kan, luidens art. 184 Sv., niet worden ingeroepen dan op de eerste terechtzitting en vóór alle exceptie of verweer. De beklagde kan bijgevolg geen verzuim of geen onregelmatigheid in de initiële dagvaarding voor het eerst aanvoeren in hoger beroep.

2. Herhaaldelijk heeft het Hof van Cassatie reeds beslist dat het verzuim van opgave van de kosten in het ter hand gestelde afschrift van het exploit slechts aanleiding tot nietigheid geeft, als de belangen van de betrokken partij daardoor zijn geschaad (Cass., 19 februari 1980, *Arr.Cass.*, 1979-80, 731; Cass., 26 mei 1987, *Arr.Cass.*, 1986-87, nr. 580; R. Declercq, *Beginselen van strafrechtspleging*, 2e ed., p. 610, nr. 1350).

3. De feitenrechter stelt op onaantastbare wijze vast of de onregelmatigheid de rechten van de verdediging heeft geschonden (Cass., 26 oktober 1976, *R.W.*, 1976-77, 1777).

Het ligt voor de hand dat de rechten van de verdediging niet in het gedrang komen doordat het afschrift m.b.t. de kosten naar het origineel exploit verwijst.

4. Het cassatieberoep tegen onderhavig arrest werd verworpen bij arrest van 7 december 1999 (onuitgegeven, nr. P.99.0772.N).

Commensense is the wick of the candle.

A. Vandeplas

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN*K.I. – 3 JUNI 1999*

Voorzitter: de h. Craeybeckx

Raadsheren: de h. Mennes en mevr. Beeckman

Substituut-procureur-generaal: mevr. Gepts

Advocaten: mrs. Verhoeven loco Castille, Rousseau loco

Vercraeye, De Backer loco Neels, Lens en Maes

Begraafplaats en lijkbezorging – Grafschennis – Begrip – Drijfveer van de dader – Binnendringen in mortuaria en maken van foto's

Grafschennis bestaat uit elke opzettelijk gepleegde materiële feitelijkheid gericht tegen het graf of de rustplaats van een overledene, waardoor zijn nagedachtenis wordt beledigd of gekwetst. Daarbij dient onder het begrip «graf» begrepen te worden elke plaats waar een overledene te ruste wordt gelegd en dit vanaf de opbaring in afwachting van de kisting of van de begrafenis.

Inzake grafschennis speelt de intentie of de drijfveer van de dader geen enkele rol.

Het opzettelijk en ongevraagd binnendringen in mortuaria om aldaar foto's van hem onbekende kinderlijkjes te maken, gaat in tegen het aan deze overleden kinderen verschuldigde respect, en maakt grafschennis uit.

O.M. t/ M.

...

Overwegende dat het strafonderzoek een aanvang nam na melding dat de inverdenkinggestelde zonder de toelating van de ouders in het mortuarium van het O.C.M.W.-ziekenhuis te L. foto's had genomen van E. S. slachtoffertje van een dodelijk verkeersongeval; dat hij zich de toegang tot het mortuarium had verschaft met de leugen dat hij in opdracht van de familie foto's van het overleden meisje moest maken;

Overwegende dat de inverdenkinggestelde bij verhoor de feiten toegeeft en uiteenzet dat hij foto's van kinderlijkjes neemt alwaar mogelijk, verspreid over heel het land; dat hij gewoonlijk via de krant opspoort waar een kind is overleden, vervolgens zich informeert bij de plaatselijke pastoor over de lijkopbaring, zich ernaar begeeft en zich meestal uitgeeft als fotograaf van de familie om dan de kinderlijkjes te kunnen fotograferen; dat hij in een ver verleden zelfs de kistjes terug opgroef om de kinderen te kunnen fotograferen; dat de inverdenkinggestelde nauwgezet zijn praktijken beschreef in een soort agenda of boekhouding, met melding hoe het kind is overleden, de persoonsgegevens van het kind en de ouders, de handelingen en de listen die hij heeft moeten ondernemen om de kinderen te kunnen fotograferen en om zich toegang te verschaffen tot de mortuaria, zelfs met opgave van het gegeven drinkgeld voor het personeel;

Overwegende dat bij de verschillende huiszoekingen bij de inverdenkinggestelde honderden foto's en negatieven van lijken van meisjes werden gevonden, alsmede uitgebreide reeksen van naaktfoto's van jonge meisjes en een grote hoeveelheid kinderporno, onder meer tijdschriften met foto's van seksueel misbruik van nog zeer jonge kinderen; dat tevens een uitgebreide verzameling van krantenknipsels van

geruchtmakende verdwijningen van kinderen en geschriften i.v.m. pedofilie werden aangetroffen;

Overwegende dat het overgrote deel van de foto's opgebaarde kinderen betreft, maar ook foto's van kinderen in een lijkzak en met close-ups van ernstige verwondingen; dat lijkjes werden gemanipuleerd, zodat de kinderen gedeeltelijk ontbloot werden gefotografeerd;

Overwegende dat de inverdenkinggestelde zijn praktijken wilde voortzetten zelfs na het instellen van het gerechtelijk onderzoek; dat hij op 29 februari 1996 nog pogingen ondernam om een overleden Marokkaans meisje, dat door het ijs was gezakt, te fotograferen en opnieuw was gestart met het bijhouden van een boekhouding van overleden kinderen;

...

Overwegende dat de inverdenkinggestelde toegeeft dat hij een systeem ervan maakte om overlijdensberichten van kinderen op te sporen en zich vervolgens met list of bedrog toegang te verschaffen tot de mortuaria om alzo de kinderlijkjes te kunnen fotograferen; dat hij, op enkele uitzonderingen na, alle foto-opnamen voor zich heeft gehouden;

Overwegende dat de inverdenkinggestelde hardnekkig aanvecht dat deze niet betwiste herhaalde feiten het misdrijf van grafschennis zouden uitmaken, als omschreven in art. 453 Sw.; dat het derhalve toekomt aan dit Hof, Kamer van Inbeschuldigingstelling, om na te gaan of de bewezen feiten van binnendringen in mortuaria en fotograferen van kinderlijkjes het misdrijf van grafschennis opleveren;

Overwegende dat vooraf moet worden gesteld dat de intentie of de drijfveer van de dader geen enkele rol speelt; dat de inverdenkinggestelde voor zichzelf een hele filosofie ontwikkelde en beweert dat hij handelde voor de nagedachtenis van de kindjes en uit esthetische overwegingen; dat, hoewel zijn intenties geen referentie vormen voor het bestaan van het misdrijf grafschennis, die uitleg zeer twijfelachtig voorkomt, onder meer wegens de soms gruwelijke foto's van de accidenteel overleden kindjes, zodat die uitleg eerder een rationalisering lijkt te zijn voor zijn pedofiel-necrofiel-voyeuristische geaardheid;

Overwegende dat de wetgever, spijs herhaalde betwistingen in het verleden, zich beperkt heeft gehouden tot de enkele term «grafschennis» en de wetsomschrijving sedert 1867 ongewijzigd heeft gelaten;

Overwegende dat het aan de rechtspraak is om de wetteksten te interpreteren naar aanleiding van de concrete gevallen die worden voorgelegd; dat hierbij rekening moet worden gehouden met de specifiek technisch-juridische betekenis die de wetgever aan bepaalde termen heeft gegeven, eerder dan met de betekenis die in het gewone taalgebruik zou kunnen gelden; dat het derhalve erop neerkomt om de bedoeling van de wetgever te achterhalen, wat kan blijken uit de systematiek van de strafwet, het rechtsgoed dat door de wet wordt beschermd of de parlementaire voorbereidingsstukken;

Overwegende dat uit de ontstaansgeschiedenis van de wetteksten en uit de parlementaire besprekingen blijkt dat de wetgever met art. 453 Sw. beoogde die feiten te bestraffen die welke de nagedachtenis van de overledene zouden kwetsen; dat derhalve de *ratio legis* of het beschermde rechtsgoed het respect voor de nagedachtenis van de overledene is; dat hierbij niet doorslaggevend, maar van betekenis is, dat art. 453 werd opgenomen in boek II, Titel

VIII, Hoofdstuk V van het Strafwetboek, nl. de aanranding van de eer en de goede naam van personen;

Overwegende dat het misdrijf grafschennis kan worden omschreven als elke opzettelijk gepleegde materiële feitelijke gericht tegen het graf of de rustplaats van een overledene, waardoor zijn nagedachtenis wordt beledigd of gekwetst (cfr. P. Arnou, «Graf- en kerkhofschennis», in *Commentaar Strafrecht en Strafvordering*, Antwerpen, Kluwer, Rechtswetenschappen);

Overwegende dat onder het begrip «graf» moet worden begrepen elke plaats waar een overledene te ruste wordt gelegd en dit vanaf de opbaring in afwachting van de kisting of de begrafenis; dat deze omschrijving beantwoordt aan de hedendaagse behoefte aan bescherming van de nagedachtenis van de overledene in de thans veel gebruikte rustplaatsen als mortuaria, funeraria en koelkamers, die ten tijde van het ontstaan van de wet onbestaande waren; dat de Franse tekst van de wet overigens spreekt van «violation de tombeaux ou de sépulture»;

Overwegende dat, wanneer de plaats van opbaring het graf uitmaakt, de materiële daad van grafschennis reeds kan bestaan in het opzettelijk betreden of schenden van die in hoge mate door de privacy beschermde rustplaats; dat het mortuarium in de regel geen openbare plaats is en daaraan geen afbreuk wordt gedaan door de omstandigheid dat in sommige bijzondere aangelegenheden de familie het mortuarium ook voor onbekenden openstelt; dat, gelet op de moderne technieken, het nemen van foto's tevens als materiële feitelijke en uitwendig waarneembare daad kan worden aangemerkt;

Overwegende dat, objectief geoordeeld, de nagedachtenis van de overleden meisjes door de daden van de inverdenkinggestelde werd geschonden; dat de onschuld van het kind werd gekrenkt door het optreden van de inverdenkinggestelde, die opzettelijk en ongevraagd binnendrong in de mortuaria, foto's nam en die vervolgens verzamelde; dat zulke daden ingaan tegen het aan het overleden kind verschuldigde respect; dat door het eventueel achteraf verkregen akkoord of dankzegging van een ouderpaar de strafbaarheid niet wordt opgeheven;

Overwegende ten slotte dat van oudsher een bijzonder eigendomsrecht van de familie op het stoffelijk overschot van een familielid wordt erkend, zodat te dezen ook het ongevraagd nemen van foto's de nagedachtenis van de overledene schendt, zeker wanneer het gaat om een diep-betreurd en een in feite steeds voortijdig overlijden van een eigen kind;

Overwegende dat de inverdenkinggestelde zich niet kan beroepen op de vrijpraak door het Hof van Beroep te Gent op 30 juni 1988 ten einde rechtsdwaling te pleiten; dat, spijs het ging om een soortgelijk feit, iedere rechterlijke uitspraak specifiek is en geen algemene rechtsgevolgen kan hebben; dat het arrest niet werd gemotiveerd, zodat niet is geweten om welke redenen het Hof van Beroep te Gent vrijsprak; dat hierbij opvalt dat destijds het onderzoek zeer summier werd gevoerd, als gevolg waarvan de vrijpraak zou kunnen worden verklaard; dat, bij gebreke van enige motivering dienaangaande, uit de loutere vermelding van art. 212 Sv. in het beschikkende gedeelte van het arrest niet kan worden afgeleid dat het Hof van Beroep te Gent beklagde vrijsprak omdat de door hem destijds gepleegde daden geen misdrijf zouden hebben opgeleverd; dat de inverdenkinggestelde ten

onrechte de vrijpraak als een vrijbrief beschouwde en de rechtsdwaling bezwaarlijk als onoverkomelijk kan worden beschouwd, omdat hij niet handelde zoals ieder redelijk en voorzichtig persoon in dezelfde omstandigheden zou hebben gedaan en zich niet informeerde over de draagwijdte van de ingeroepen vrijpraak; dat de handelwijze van de inverdenkinggestelde, zijn slinkse houdingen en leugens om de mortuaria te blijven binnendringen, reeds erop wijzen dat hij wist dat hij verboden handelingen stelde;

...

NOOT – *Grafschennis, het fotograferen van lijken en het betreden van mortuaria en funeraria*

1. Het bovenstaande arrest van de Kamer van Inbeschuldigingstelling te Antwerpen, waartegen de voorziening tot cassatie werd verworpen bij het elders in dit nummer gepubliceerde arrest van 5 oktober 1999, werd gewezen in een erg delicate zaak, waarin de verdachte jarenlang – veelal in mortuaria, waartoe hij zich op slinkse wijze toegang verschaft – lijkjes van dikwijls in dramatische omstandigheden overleden kinderen ging fotograferen, waarbij al deze foto's dan door hem in een persoonlijke collectie werden bijeengebracht, en dit vanuit een allicht seksueel getinte drijfveer.

2. De vraag rijst of dergelijke feiten het misdrijf grafschennis (art. 453 Sw.) opleveren.

3. Uitgangspunt daarbij is dat als grafschennis in de zin van art. 453 Sw. moet worden beschouwd, elke opzettelijk gepleegde materiële daad gericht tegen het graf of tegen de rustplaats van een overleden menselijke persoon, waardoor de nagedachtenis van de overledene wordt beledigd of gekwetst (P. Arnou, «Graf- en kerkhofschennis», in *Comm. Straf.*, p. 4, nr. 6). Deze definitie van het begrip grafschennis werd overgenomen in het hier geannoteerde arrest alsmede in het reeds geciteerde arrest van het Hof van Cassatie van 5 oktober 1999 in de voorliggende zaak.

4. Art. 453 Sw. beschermt daarbij dus niet alleen het eigenlijke graf als laatste rustplaats waar de stoffelijke resten van de overledene definitief worden ondergebracht, maar ook elke andere plaats waar het lijk in afwachting van de begrafenis voorlopig te ruste wordt gelegd, en dit vanaf de opbaring ervan. Onder «opbaring» dient te worden begrepen het neerleggen op een rustbed of op een rusttafel van een lijk, dat is klaargemaakt voor zijn kisting of voor zijn begrafenis (Arnou, *o.c.*, in *Comm. Straf.*, p. 5, nr. 9).

5. Deze opinie, die overeenkomt met de ook in Frankrijk onder de gelding van het art. 360 van de vroegere *Code pénal* heersende opvatting (zie b.v. R. Merle en A. Vitu, *Traité de droit criminel, Droit pénal spécial*, II, Parijs, Cujas, 1982, p. 1657, nr. 2044: «La jurisprudence décide en effet qu'avant que le défunt ait été inhumé, l'infraction peut être juridiquement constituée, qu'elle résulte d'outrages faits au cercueil enfermant le corps, ou de gestes d'irrespect envers le cadavre lui-même, avant sa mise en bière, mais à un moment du moins, où les apprêts funèbres ont été accomplis.»), wordt nu ook door het Belgische Hof van Cassatie gedeeld.

6. Aanvankelijk had ons Hof van Cassatie zich nochtans op het standpunt gesteld dat de strafwet strikt diende te worden geïnterpreteerd zodat onder «graf» in de zin van art. 453 Sw. alleen de laatste rustplaats kon worden begrepen, ook wanneer dit tot gevolg had dat laakbare daden jegens

een nog niet in zijn definitieve rustplaats neergelegd lijkt onbestraft bleven. Het Hof van Cassatie erkende dat zulks allicht een lacune vormde in de wetgeving, maar stelde in dat verband duidelijk dat: «attendu qu'il n'appartient qu'au pouvoir législatif de combler les lacunes de la législation» (Cass., 2 november 1868, *Pas.*, 1869, I, 7, met conclusie van eerste advocaat-generaal Faider).

7. In een later arrest van 29 juni 1926 (*Pas.*, 1927, I, 32) kwam het Hof van Cassatie gedeeltelijk op zijn vroegere rechtspraak terzake terug en besliste het dat onder «graf» in de zin van art. 453 Sw. elke rustplaats van de overledene moest worden begrepen, en dit vanaf zijn kisting («attendu que la sépulture que la loi protège contre toute profanation commence dès la mise en bière»).

8. Intussen was de Franse rechtspraak reeds verder gegaan en werd aldaar geoordeeld dat ook het wegnemen en breken van het kruisje dat zich bevindt in de handen van het op zijn rustbed opgebaarde lijk, grafschennis kan uitmaken (Parijs, 8 juli 1875, *Sirey*, 1875, II, 292). Niet voor eerst vanaf de kisting, maar reeds vanaf het te ruste leggen na het klaarmaken voor de kisting of voor de begrafenis (lijktooi) moet het lijk dus worden geacht in een «graf» te berusten. Dit was ook het standpunt dat de Kamer van Inbeschuldigingstelling te Antwerpen aannam in het voorliggende arrest («Overwegende dat onder het begrip 'graf' moet worden begrepen elke plaats waar een overledene te ruste wordt gelegd en dit vanaf de opbaring in afwachting van de kisting of de begrafenis»).

9. Tegen deze opinie werd door de verdachte in de voorliggende zaak voor het Hof van Cassatie aangevoerd dat er enkel van een «graf» in de zin van art. 453 Sw. sprake kan zijn, van zodra het lijk gekist is, wat te dezen niet het geval was. Daarbij verwees de verdachte trouwens ook uitdrukkelijk naar het standpunt dat werd ingenomen door het Hof van Cassatie in het hierboven reeds vermelde arrest van 29 juni 1926. Het Hof van Cassatie volgde in zijn arrest van 5 oktober 1999 echter het standpunt van de Antwerpse Kamer van Inbeschuldigingstelling en besliste «dat voor het misdrijf van grafschennis niet is vereist dat het stoffelijk overschot is gekist...» (zie *supra*).

10. Daarmee zit het Belgische Hof van Cassatie nu dus op een lijn met de Franse rechtspraak omtrent het corresponderende art. 360 van de vroegere *Code pénal*. Alleen aantastingen van het lijk tussen het ogenblik van het overlijden en de opbaring ontsnappen nog aan de toepassing van art. 453 Sw., omdat de rechtspraak het nog niet opgebaarde lijk onmogelijk kan beschouwen als zijnde neergelegd in een «graf» (X. Labbé, *Condition juridique du corps humain avant la naissance et après la mort*, Lille, Presses Universitaires, 1990, p. 223: «La jurisprudence ne peut malheureusement pas assimiler le cadavre à la sépulture»).

In Frankrijk werd dit probleem nu wel door de wetgever opgelost door in art. 225-17 van de nieuwe *Code pénal* zowel lijk- als grafschennis strafbaar te stellen, zij het dat de schennis van het begraven lijk zwaarder wordt bestraft dan de schending van het niet begraven lijk (waardoor de discussie wanneer het lijk nu «begraven» is, wel eens opnieuw zou kunnen herleven...).

11. In elk geval vormt naar huidig Belgisch recht het zich naar de plaats van een ongeval begeven om aldaar de vergoedde persoon te fotograferen, terwijl deze nog in de houding ligt waarin hij is gestorven, geen schending van art.

453 Sw. Het feit dat er in een dergelijk geval reeds een doek boven het dode lichaam werd gelegd, verandert daaraan niets. Dit vormt nog geen klaarmaken van het lijk met het oog op zijn kisting of op zijn begrafenis, zodat het bedekte lijk dus nog niet is opgebaard (R. Dierkens, *Lichaam en lijk*, 1962, p. 161, nr. 253 en voetnoot 88; Labbé, *o.c.*, p. 223-224).

Ook dode lichamen die werden overgebracht naar een mortuarium, zijn aldaar slechts opgebaard wanneer ze – na de lijktooi – enkel nog zijn neergelegd met het oog op de kisting of op de begrafenis. Het lijk dat door de hulpdiensten na een ongeval is binnengebracht in een mortuarium en dat aldaar wordt opgeborgen in afwachting van een autopsie, is nog niet opgebaard en dus ook nog niet «begraven» in de zin van art. 453 Sw. (Arnou, *o.c.*, in *Comm. Straf.*, p. 6, nr. 11).

12. Eens dat het lijk is opgebaard, moet elke opeenvolgende rustplaats ervan als een «graf» worden beschouwd (bv. funerarium vóór de kisting – funerarium na de kisting – katafalk in de kerk – laatste rustplaats op het kerkhof), waarvan de aantasting grafschennis kan opleveren. Ook aantastingen van het opgebaarde (of *a fortiori* reeds gekiste) lijk tijdens de overbrenging van de ene rustplaats naar de andere, kunnen grafschennis uitmaken (zoals het werpen van stenen naar de lijkkist, terwijl deze naar de kerk wordt overgebracht of terwijl men de kist in de grafkuil laat neerdalen (Bordeaux, 9 december 1830, *Sirey*, 1831, II, 263)).

13. Door de verdachte werd in de voorliggende zaak voor het Hof van Cassatie ook ingeroepen dat het misdrijf grafschennis uit art. 453 Sw. een feitelijke gedraging vereist, die het graf of de rustplaats materieel moet beroeren. Dit werd door het Hof van Cassatie in het reeds geciteerde arrest van 5 oktober 1999 zonder meer van tafel geveegd: «dat voor het misdrijf van grafschennis niet noodzakelijk is dat (...), noch dat de feitelijke gedraging het graf of de rustplaats zelf materieel beroert».

Er is dus wel een tegen het graf gerichte feitelijke gedraging vereist, die ook uitwendig waarneembaar moet zijn (en traditioneel stelt men dan ook dat het loutere uitspreken of uitroepen van beledigingen bij een graf geen grafschennis kan opleveren (Arnou, *o.c.*, in *Comm. Straf.*, p. 5, nr. 8 en voetnoot 1), maar deze feitelijke dient het graf niet materieel te raken. Wie met stenen gooit naar de lijkkist, maar deze niet treft, kan zich dus schuldig maken aan een schending van art. 453 Sw. Dit geldt ook voor diegene die zich niet beperkt tot het uitspreken van beledigende woorden bij een graf, maar die deze beledigingen ook gepaard laat gaan met uitwendig zichtbare gebaren, die de nagedachtenis van de overledene kwetsen.

14. Opdat deze tegen het graf of tegen de rustplaats gerichte uitwendig waarneembare materiële handelingen grafschennis zouden kunnen opleveren, is ook vereist dat ze de nagedachtenis van de overledene schenden. Dit vereiste moet objectief worden beoordeeld, en dit zonder acht te slaan op de subjectieve intenties van de dader bij het stellen van zijn daad (zie ook in het hier besproken arrest: «Overwegende dat vooraf moet worden gesteld dat de intentie of de drijfveer van de dader geen enkele rol speelt»). De daad moet objectief ingaan tegen het respect dat aan de overledene is verschuldigd.

15. Van een aantal materiële gedragingen zal wel enkel kunnen worden vastgesteld of zij ingaan tegen het aan de

overledene verschuldigde respect, wanneer men de objectieve reden kent waarom deze handelingen werden verricht. Een typisch voorbeeld is het opgraven van een lijk. Door deze materiële gedraging wordt de rustplaats van de overledene zeker aangetast, maar men kan enkel bepalen of dit ook de nagedachtenis van de overledene krenkt, wanneer men de objectieve reden kent waarom deze opgraving gebeurt. Een opgraving om een lijk over te brengen naar een nieuwe familiekerk schendt de nagedachtenis van de overledene niet, terwijl dit wel het geval is bij een opgraving om een deel van het lijk te gebruiken als krachtvoeder om vechthanen onoverwinnelijk te maken (Corr. Fort-de-France, 22 september 1967, *J.C.P.*, 1968, 15583, met noot P.G. Biswang) of om het geld te recupereren dat bij vergissing in de broekzak van de overledene was achtergelaten (Labbée, *o.c.*, p. 227, voetnoot 341).

16. Deze objectieve reden mag echter niet worden gelijkgesteld met het subjectieve oogmerk dat de verdachte bezielt bij het stellen van zijn daad. Dit subjectieve oogmerk speelt geen enkele rol, en inzake grafschennis is geenszins de aanwezigheid vereist van enig bijzonder opzet om de nagedachtenis van de overledene te kwetsen of te beledigen. Of de verdachte hier in voorliggende zaak dus al dan niet het oogmerk had om via het maken van de foto's de nagedachtenis van de overleden kinderen te schenden, speelt dan ook geen enkele rol (*contra*, maar ten onrechte: J. Rozie, «Grafschennis ruim bekeken», *T. Strafr.*, 2000, 18).

17. De feitenrechter oordeelt in principe onaantastbaar of de tegen het graf of tegen de rustplaats gerichte feitelijke gedraging objectief krenkend is voor de nagedachtenis van de overledene (Cass., 15 maart 1926, *Pas.*, 1926, I, 296; Corr. Nijvel, 4 februari 1993, *J.L.M.B.*, 1993, 1067). Terzake nam de Kamer van Inbeschuldigingstelling te Antwerpen aan dat het opzettelijk en ongevraagd binnendringen in mortuaria, waar dan foto's werden genomen van de aldaar opgebaarde overleden kinderen, een tegen de rustplaats gerichte materiële daad is, die de nagedachtenis van deze overleden kinderen schendt.

18. Zo wij het met de aldus geformuleerde eindconclusie van de Kamer van Inbeschuldigingstelling eens kunnen zijn, menen wij toch enige kritische kanttekeningen te moeten maken bij een aantal van de in dit arrest gemaakte consideransen.

19. Zo lijkt de Kamer van Inbeschuldigingstelling aan te nemen dat elk ongevraagd nemen van foto's van een stoffelijk overschot grafschennis kan uitmaken, zeker wanneer het gaat om een diepbetreurde overledene («Overwegende ten slotte dat van oudsher een bijzonder eigendomsrecht van de familie op het stoffelijk overschot van een familielid wordt erkend, zodat te dezen ook het ongevraagd nemen van foto's de nagedachtenis van de overledene schendt, zeker wanneer het gaat om een diepbetreurd en een in feite steeds voortijdig overlijden van een eigen kind»). Dit is nochtans niet zonder problemen.

Allereerst is het voor het bestaan van grafschennis zonder belang of de overledene al dan niet (diep) betreurd wordt door zijn nabestaanden. Grafschennis betreft het schenden van de nagedachtenis van de overledene, en niet het schenden van de gevoelens van de nabestaanden. Feiten waardoor het verdriet van de nabestaanden wordt verzaamd, maar die

de nagedachtenis van de overledene niet krenken, kunnen geen grafschennis uitmaken.

Voorts dient het loutere ongevraagd fotograferen van een graf of van een rustplaats op zichzelf ook geenszins de nagedachtenis van de overledene te schenden. Zo aanvaardt men dat er geen sprake is van grafschennis, wanneer men op een begraafplaats kunstfoto's neemt van graven (Corr. Nijvel, 4 februari 1993, *J.L.M.B.*, 1993, 1067. Ten onrechte hechtte de strafrechter in dat geval evenwel voor de vrijspraak ook belang aan het ontbreken bij de verdachten van het bijzonder opzet om de overledene te beledigen).

Hetzelfde geldt ook voor het ongevraagd fotograferen van de lijkstijl vooraan in de kerk, voor zover dit discreet en zonder het storen van de dienst gebeurt. Dit schendt geenszins de nagedachtenis van de overledene. Is dit dan anders bij de rustplaats van het opgebaarde, maar nog niet gekiste lijk? Het enige verschil bestaat erin dat het lichaam van de overledene hier nog zichtbaar is.

Dit brengt (enkel) mee dat het ongevraagd fotograferen van de rustplaats met het nog zichtbare dode lichaam een schending zou kunnen vormen van de persoonslijksrechten inzake afbeelding, waarvan kan worden aangenomen dat deze ook na de dood verder blijven bestaan (Labbée, *o.c.*, p. 183; cfr. Rozie, *o.c.*, *T. Strafr.*, 2000, 18). Betekent dit echter dat het fotograferen van het opgebaarde lijk, in strijd met deze persoonslijksrechten inzake afbeelding, steeds ook de nagedachtenis van de overledene zal schenden? Wij menen dat dit zomaar niet automatisch kan worden gesteld, omdat het gaat om twee verschillende criteria.

20. Het fotograferen zal uiteraard wel de nagedachtenis van de overledene schenden, wanneer het gepaard gaat met bijzondere omstandigheden, zoals het eerst opgraven van de lijkstijl of het gedeeltelijk ontbloten van het opgebaarde lijk (zoals dit zich in het voorliggende geval ook in sommige gevallen had voorgedaan) of het plaatsen op of bij het graf van een figurant in een seksueel uitdagende of belachelijke positie.

Ook de wijze van het fotograferen zelf en/of het gedrag van de fotograaf kan beledigend worden voor de nagedachtenis van de overledene, zoals wanneer men in volle kerkdienst met veel vertoon naar voor komt en daar – al wandelend rond de lijkstijl – met veel geflits een hele serie foto's maakt.

Opgemerkt dient daarbij wel te worden dat niet alles wat ten opzichte van een graf of een rustplaats van een overledene weinig passend is, daarom ook beledigend is ten opzichte van diens nagedachtenis. De schoondochter die glimlachend en in een felroos mantelpakje post vat naast haar opgebaarde schoonmoeder, handelt allicht weinig passend, maar pleegt daarom nog geen grafschennis.

21. Voegen we daar – in het licht van hetgeen in het besproken arrest ook wordt gesteld – nog aan toe dat het verzamelen – en het eventueel tentoonstellen – van foto's van overleden personen of van graven, geen grafschennis kan uitmaken. Het gaat hier immers om feitelijke gedragingen, die misschien wel in strijd kunnen zijn met de eerbied aan de betrokken overledenen verschuldigd, maar die niet gericht zijn tegen hun graf. Zo vormen ook schriftelijke beledigingen, die worden verspreid na de dood van de

beledigde, geen grafschennis, voor zover ze niet op of bij het graf worden aangebracht (Garfcon, E., *Code pénal annoté*, II, 1956, p. 402, nr. 7).

22. Ook in zoverre de Kamer van Inbeschuldigingstelling in het hier geannoteerde arrest oordeelt dat «wanneer de plaats van opbaring het graf uitmaakt, de materiële daad van grafschennis reeds kan bestaan in het opzettelijk betreden of schenden van die in hoge mate door de privacy beschermde rustplaats», passen toch enige bedenkingen.

Het eigenlijke graf als laatste rustplaats is bestemd om te worden afgesloten, waarna het in principe voor niemand meer toegankelijk is, behoudens in bepaalde uitzonderlijke omstandigheden (bv. bijzetting van een andere overledene in dezelfde grafkelder). Het buiten deze omstandigheden verbreken van de rust van de begraven overledene dient dan ook als een schending van diens nagedachtenis te worden beschouwd, ook al gebeurt dit door de nabestaande die houder is van de desbetreffende grafconcessie.

Anders is het echter voor wat betreft de rustplaats(en) van de opgebaarde of de reeds gekiste overledene vóór zijn begrafenis. Daar is het helemaal niet krenkend voor de nagedachtenis van de overledene dat – zelfs talrijke – levende personen deze rustplaats(en) bezoeken om daar nog een of andere vorm van groet te brengen. Wie zulks doet, pleegt dan ook geen grafschennis, ook al zou hij daarbij innerlijk eerder handelen uit een ongezone nieuwsgierigheid dan uit echte eerbied voor de overledene. Dit verandert ons inziens niet wanneer men deze groet bij het stoffelijk overschot zou uitbrengen buiten de tijdspanne waarin de familie de kamer met het opgebaarde lijk openstelt voor bezoek of buiten de openingsuren van het funerarium waar het lijk ligt opgebaard.

De vader, die in onmin leeft met zijn schoonzoon en zich door hem uitdrukkelijk de toegang ontzegd ziet tot het sterfhuis waar zijn dochter (met wie hij nog wel een goede band had), opgebaard ligt, pleegt ons inziens geen grafschennis, wanneer hij zich tegen de wil van zijn schoonzoon – en zelfs middels een vermomming – toegang tot dit sterfhuis verschaft om aldaar zijn opgebaarde dochter nog eens te zien en een laatste groet te brengen. Een dergelijke materiële daad krenkt immers geenszins de nagedachtenis van de overledene.

23. Het zich op slinkse wijze toegang verschaffen tot de voor hem niet toegankelijke rustplaats van het opgebaarde lijk van een geheel onbekende persoon, en dit enkel en alleen om van dit lijk een aantal foto's voor eigen gebruik te kunnen maken, kan echter wel als krenkend voor de nagedachtenis van de overledene worden beschouwd. Alle discussie daaromtrent is hoe dan ook uitgesloten wanneer men daarbij dan nog het opgebaarde lijk gedeeltelijk gaat ontbloten. Er is daarnaast ook zonder enige twijfel grafschennis, wanneer men een lijk opgraft en opent om voor eigen gebruik nog foto's te maken van het reeds in ontbinding verkerende lijk.

Terecht werd in de voorliggende zaak dan ook een internering wegens grafschennis uitgesproken, ook al ging de Kamer van Inbeschuldigingstelling naar aanleiding van bepaalde consideransen uit het arrest allicht iets te ver.

Patrick Arnou

BURGERLIJKE RECHTBANK TE ANTWERPEN

BESLAGRECHTER – 8 JUNI 1999

Rechter: mevr. Dom

Advocaten: mrs. Hermans en Tronckoe

Collectieve schuldenregeling – Derdenverzet

De chirografaire schuldeiser kan volgens art. 1122, 3° Ger.W. geen derdenverzet aantekenen tegen de beschikking van toelaatbaarheid tot de collectieve schuldenregeling.

C.V. A. t/ B. en D.

Art. 1675/16 Ger.W. bepaalt: «De uitspraken die door de rechter worden gedaan in het raam van de procedure van de collectieve schuldenregeling, worden door de griffier bij gerechtsbrief ter kennis gebracht. Behalve wat de beschikking van toelaatbaarheid bedoeld in art. 1675/6 betreft, zijn zij niet vatbaar voor derdenverzet.»

Derdenverzet door een schuldeiser zal enkel mogelijk zijn wanneer de schuldenaar bedrog heeft gepleegd of wanneer die schuldeiser zich kan beroepen op een hypotheek, voorrecht of enig ander recht dat buiten zijn schuldvordering ligt;»

Art. 1122 tweede lid, 3°, Ger.W. sluit immers uitdrukkelijk schuldeisers uit van de mogelijkheid derdenverzet aan te tekenen tegen een uitspraak waarin hun schuldenaar procespartij was;

Verzetdoende partij bewijst geen bedrog van zijn schuldenaar en beroept zich evenmin op enig recht dat buiten zijn schuldvordering ligt;

Eisende partij bewijst niet dat de schuldenaars bij het aangaan van een leningovereenkomst bedrog hebben gepleegd; eisende partij voert in het algemeen aan dat de schuldenaars bij het indienen van een verzoek tot collectieve schuldenregeling geen procedurele goede trouw hadden, wat tot een herroeping van de beschikking van toelaatbaarheid aanleiding kan geven;

Het derdenverzet van eisende partij is ontoelaatbaar op grond van art. 1122 Ger.W.;

...

NOOT – *De schuldeiser is een 'derde' ten aanzien van de procedure tot toelaatbaarheid van de collectieve schuldenregeling*

1. Het lijkt vanzelfsprekend dat schuldeisers inspraak wensen wanneer hun schuldenaar vraagt om te worden toegelaten tot een collectieve schuldenregeling. Het verzoek tot collectieve schuldenregeling wordt echter ingeleid bij eenzijdig verzoekschrift (art. 1675/4, § 1, Ger.W.), zodat aan de beschikking tot toelaatbaarheid in beginsel geen debat op tegenspraak voorafgaat. De beslagrechter staat dus een collectieve schuldenregeling toe, louter op basis van gegevens die hem door de schuldenaar werden verstrekt, tenzij een schuldeiser lucht krijgt van de hangende procedure en hierin tussenkomt. Daarom voorziet art. 1675/15 Ger.W. in een procedure tot herroeping, die kan worden ingesteld vanaf de beschikking van toelaatbaarheid. Wanneer de schuldenaar zich bezondigd heeft aan een van de vijf limi-

tatief opgesomde feiten, kan de rechter de toestand van collectieve schuldenregeling beëindigen, zodat alle schuldeisers hun rechten ten volle herwinnen (art. 1675/15, § 3, Ger.W.). De herroeping van de collectieve schuldenregeling geldt voor alle schuldeisers, en niet alleen voor de schuldeiser die het verzoek tot herroeping ingediend heeft of in wiens nadeel de verboden handeling was gesteld (zie Dirix, E. en De Wilde, A., «Materieelrechtelijke aspecten van de collectieve schuldenregeling», in Dirix, E. en Taelman, P. (red.), *Collectieve schuldenregeling in de praktijk*, Antwerpen, Intersentia, 1999, 72, nr. 94).

2. Niettemin lijkt de procedure tot herroeping onvoldoende waarborgen te bieden aan de schuldeisers. Het is namelijk denkbaar dat een schuldeiser over bepaalde stukken beschikt die aantonen dat de debiteur niet voldoet aan de voorwaarden voor de collectieve schuldenregeling, zonder dat een van de handelingen van art. 1675/15, § 1, 1°-5°, Ger.W. bewezen kan worden. Als deze schuldeiser niet op de hoogte is van het aanhangig zijn van de procedure en hierin bijgevolg niet tussenkomt, kan hij geen hoger beroep aantekenen tegen de beschikking van toelaatbaarheid (art. 1031 Ger.W.). Alleen het rechtsmiddel van *derdenverzet* biedt in dit geval een uitweg. Volgens art. 1675/16, derde lid, Ger.W. is de beschikking van toelaatbaarheid immers vatbaar voor *derdenverzet*. Hierbij rijst evenwel het probleem dat een schuldeiser in principe niet wordt beschouwd als een ware «derde», zodat art. 1122, 3°, Ger.W. het rechtsmiddel van het *derdenverzet* ontzegt aan chirografaire schuldeisers. Enkel crediteuren die bedrog kunnen bewijzen of die beschikken over een voorrecht of een ander recht buiten hun schuldvordering, kunnen volgens deze bepaling *derdenverzet* aantekenen tegen een beslissing waarbij hun schuldenaar partij was.

3. Maar is de uitzondering van art. 1122, 3° Ger.W. wel van toepassing op de procedure van collectieve schuldenregeling? Volgens de rechter in het bovenstaande vonnis is het antwoord op deze vraag positief. *In casu* verklaarde de beslagrechter het *derdenverzet* van de schuldeiser onontvankelijk op grond van art. 1122 Ger.W., omdat de schuldeiser geen bedrog van de schuldenaar bewees en zich evenmin beriep op een recht dat buiten zijn schuldvordering lag. Deze opvatting vindt steun in rechtspraak en rechtsleer (Beslagr. Leuven, 20 april 1999, *J.L.M.B.*, 1999, 1343; Beslagr. Brugge, A.R. 99/838/A, 21 september 1999, *onuitg.*; Beslagr. Brugge, A.R. 99/1130/1, 9 december 2000, *onuitg.*; Taelman, P. en Broeckx, K., «Procedurale aspecten van de collectieve schuldenregeling», in *Collectieve schuldenregeling in de praktijk*, Dirix, E. en Taelman, P., (red.) Antwerpen, Intersentia, 1999, 87, nr. 120; Taelman, P., «De consument ten aanzien van de overdreven schuldenlast», in Merchiers, Y. (red.), *Consumentenrecht*, Brugge, 1998, 273, nr. 22). Andere auteurs zijn echter van mening dat de chirografaire schuldeiser wel *derdenverzet* kan aantekenen tegen de beslissing tot toelaatbaarheid (De Leval, G., «Considérations sur la loi du 7 juillet 1998 relative au règlement collectif de dettes et à la possibilité de vente de gré à gré des biens immeubles saisis», in Formation Permanente Cup (red.), *Les procédures de règlement collectif du passif*, 1999, 49; Van den Eynde, P., «Cinq mois d'application de la loi relative au règlement collectif de dettes», *Rec. gén. enr. not.* 1999, 345; De Patoul, F., «La rétraction et la révocation du jugement d'admissibilité», *D.C.C.R.* 1999, 293; Christiaens, K., «De

wet betreffende de Collectieve Schuldenregeling», *A.J.T.* 1998-99, 439, nr. 16; Beslagr. Neufchâteau, 20 april 1999, *J.L.M.B.* 1999, 1324). Ook in de parlementaire voorbereiding van de wet op de collectieve schuldenregeling werd ervan uitgegaan dat dit rechtsmiddel openstaat voor alle schuldeisers (memorie van toelichting, *Parl. St.*, Kamer, 1996-97, nrs. 1073/1-1074/2, 29 en 50; Verslag Moors, *Parl. St.*, Kamer, 1996-97, nr. 1073/11, 89).

4. Deze opvatting lijkt de meest correcte. Alle schuldeisers die niet zijn tussengekomen, beschikken over het rechtsmiddel van het *derdenverzet* om de toelaatbaarheid van de collectieve schuldenregeling te betwisten. Deze opvatting vloeit voort uit de ontleding van de idee achter art. 1122, 3°, Ger.W. Deze bepaling is de opvolger van art. 474 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtspleging dat voor het *derdenverzet* de hoedanigheid vereiste van derde «ingevolge gemis aan vertegenwoordiging» (Van Lennep, *Belgische burgerlijke rechtspleging*, V, 1954, 151, nr. 51). Omdat er nogal wat verwarring was omtrent het begrip «vertegenwoordiging» in deze bepaling, geeft het huidige Gerechtelijk Wetboek een limitatieve opsomming van de personen die worden geacht «vertegenwoordigd» te zijn en bijgevolg geen derde zijn in de zin van art. 1122, eerste lid, Ger.W. Een van de personen die aldus geen *derdenverzet* kan aantekenen, is de chirografaire schuldeiser. Doordat een crediteur de fluctuaties in het vermogen van zijn schuldenaar moet ondergaan, wordt hij gebonden door de rechtshandelingen gesteld door deze schuldenaar. Zo ook wordt hij gebonden door de rechterlijke beslissingen waarbij zijn debiteur betrokken is. De crediteur wordt in een geding als het ware «impliciet vertegenwoordigd» door zijn schuldenaar (Van Reepinghen, C., *Verslag over de Gerechtelijke Hervorming*, Brussel, 1964, 433). Deze fictie van vertegenwoordiging houdt evenwel op te bestaan wanneer de schuldeiser over een recht beschikt dat niet samenvalt met zijn schuldvordering. Wat dat recht betreft, is de crediteur immers niet rechtstreeks afhankelijk van de schommelingen in het vermogen van de schuldenaar. Daarom geldt de uitzondering van art. 1122, 3°, Ger.W. niet voor bevoorrechte schuldeisers en, meer in het algemeen, voor schuldeisers die een recht hebben «dat buiten hun schuldvordering ligt». Het *derdenverzet* staat bijgevolg open voor elke crediteur die een persoonlijk recht inroept dat losstaat van zijn schuldvordering, of nog, voor de crediteur die een bijzondere positie te verdedigen heeft (*R.P.D.B.*, XIV, *Tierce opposition*, nrs. 94-96; *Pandectes Belges*, 107, *Tierce opposition*, nrs. 268-272).

5. Het is duidelijk dat een chirografaire schuldeiser in het raam van een collectieve schuldenregeling inderdaad kan bogen op een bijzondere positie. In tegenstelling tot de meerderheid van de procedures waarin de crediteur onrechtstreeks voordeel haalt uit het welslagen van een vordering ingesteld door zijn debiteur, verdedigen beiden in het raam van een collectieve schuldenregeling tegengestelde belangen. Daarom kan hier geen sprake zijn van enige vorm van (impliciete of fictieve) vertegenwoordiging. In de procedure van collectieve schuldenregeling beroepen de crediteuren zich op een recht dat niet samenvalt met hun schuldvordering, zodat zij op grond van art. 1122, 3°, Ger.W. *derdenverzet* kunnen aantekenen tegen de beschikking van toelaatbaarheid, indien zij hierbij geen partij waren. Art. 1675/16 Ger.W. hoeft dan ook niet als een *lex*

specialis ten opzichte van art. 1122 Ger.W. te worden gekwalificeerd.

6. In de onderlinge verhouding van de crediteuren leidt de algemene mogelijkheid van derdenverzet tot een rechtvaardiger resultaat dan de houding ingenomen in het bovenstaande vonnis. Een schuldeiser die op de hoogte is van het verzoek tot collectieve schuldenregeling, kan tussenkomen in de procedure en beschikt daarna over een beroepsmogelijkheid tegen de positieve beslissing over de toelaatbaarheid (art. 1675/16, tweede lid, en art. 1765/4, § 1 *juncto* art. 1031 Ger.W.). De schuldeiser daarentegen, die niet tijdig weet krijgt van dit verzoek om in de procedure tussen te komen, zou zonder het derdenverzet geen rechtsmiddel hebben tegen de beschikking van toelaatbaarheid. Hij moet zich bijgevolg tevreden stellen met de procedures bepaald in art. 1675/14, § 2, derde lid en 1675/15 Ger.W., die hem slechts in beperkte mate in staat stellen zijn belangen te verdedigen. Geen van beide procedures voorziet immers in een verweer dat louter is gebaseerd op de afwezigheid van de voorwaarden tot collectieve schuldenregeling, als neergelegd in art. 1675/2 Ger.W. Een algemene mogelijkheid tot derdenverzet voor de chirografaire schuldeisers creëert bijgevolg meer gelijkheid onder de schuldeisers.

7. Ook vanuit rechtseconomisch oogpunt is de vrije toegang tot het derdenverzet voor alle schuldeisers verkieslijk. Het verloop van de procedure kost immers geld en energie en brengt onzekerheid mee over de respectieve rechten van de schuldeisers. Daarom is het wenselijk dat in voorkomend geval zo vroeg mogelijk komt vast te staan dat de debiteur niet voldoet aan de voorwaarden van toelaatbaarheid. Bovendien heeft de mogelijkheid tot derdenverzet een ontrendend effect ten aanzien van mogelijke misbruiken. Het gevaar bestaat immers dat een verzoek tot collectieve schuldenregeling wordt gebruikt als louter dilatoir middel door een debiteur die niet echt in een situatie van overmatige schuldenlast verkeert. Doordat de beschikking van toelaatbaarheid de uitvoeringsrechten van de schuldeisers opschort, verkrijgt de debiteur automatisch een uitstel van betaling, namelijk tot blijkt dat niet voldaan is aan de voorwaarden van art. 1675/2 Ger.W. Het derdenverzet verruimt de mogelijkheden van de crediteur om snel te reageren, waardoor het risico op een dergelijk misbruik afneemt.

8. Het slagen van het derdenverzet heeft tot gevolg dat de toestand van collectieve schuldenregeling ophoudt te bestaan ten aanzien van alle schuldeisers en niet enkel ten aanzien van de eiser op derdenverzet. Volgens art. 1130 Ger.W. leidt het derdenverzet immers tot een vernietiging van de bestreden beslissing in de verhouding tot alle partijen ingeval van een onsplitsbaar geschil. De situatie is dus dezelfde als na een herroeping (art. 1675/15, § 3, Ger.W.). Het enige verschilpunt is dat de debiteur dadelijk een volgend verzoek tot collectieve schuldenregeling kan indienen (*cf.* art. 1675/2, laatste lid, Ger.W.).

9. Tot slot kan worden gewezen op de bepaling van art. 1125, eerste en laatste lid, Ger.W., dat op straffe van onontvankelijkheid van het derdenverzet, bepaalt dat alle partijen aanwezig in het oorspronkelijke geding, gedagvaard moeten worden. Dit betekent dat een dagvaarding betekend moet worden aan zowel de debiteur als aan alle tussenkomende partijen, en eventueel ook aan de schuldbemiddelaar (Brussel, 10 februari 1997, *J.L.M.B.* 1997, 300;

De Leval, G., *l.c.*, 50; over de dagvaarding van de schuldbemiddelaar, zie De Patoul, F., *l.c.*, 294; *cf.* Beslagr. Brugge, A.R. 99/1130/A, 9 december 1999, *onuitg.*). De kosten van een dergelijke dagvaarding kunnen er dan ook toe leiden dat de schuldeiser, ondanks de zwaardere bewijslast, zijn toevlucht neemt tot de procedure tot herroeping. Volgens art. 1675/15, § 1, Ger.W. volstaat hiertoe immers een eenvoudige schriftelijke verklaring.

S. Beernaert
Aspirant FWO-Vlaanderen
Instituut Gerechtelijk recht, K.U.Leuven

POLITIERECHTBANK TE TURNHOUT

3e KAMER – 30 OKTOBER 1997

Rechter: de h. Draulans

Advocaten: mrs. Goris loco Van Deun en Boeckx

Onrechtmatige daad – Oorzakelijk verband – Strafrechtelijke vrijspraak – Rechterlijk gewijsde – 1. Ontoelaatbaarheid – 2. Gelding tegenover derden – Tot bewijs van het tegendeel

1. *Het gezag van gewijsde in strafzaken dekt wat de rechter ten aanzien van het bestaan van het misdrijf heeft beslist, ongeacht de kwalificatie. Aangezien de benadeelde ook partij was in de strafprocedure is een vordering tot schadevergoeding voor de burgerlijke rechtbank, op grond van een misdrijf dat thans anders wordt omschreven, maar zich vereenzelvigt met het misdrijf waarvoor de beklaagde reeds werd vrijgesproken, niet toelaatbaar.*

2. *Het gezag van het strafrechtelijk gewijsde verbonden aan de materiële vaststellingen van de strafrechter op grond waarvan de beklaagde werd vrijgesproken, geldt ten opzichte van de benadeelde die geen partij was in de strafprocedure slechts tot bewijs van het tegendeel.*

B. t/ Van H. en V.

Overwegende dat de heer B. van de heer Van H. een schadevergoeding vordert van 228.000 fr., te vermeerderen met interesten en kosten voor schade die hij leed ingevolge een verkeersongeval dat op 13 november 1994 gebeurde te Mol.

Dat mevrouw V., voor schade die zij ingevolge ditzelfde ongeval leed, van de heer B. een schadevergoeding van 130.834 fr. vordert.

Feiten en procedurele voorgaanden

Het geschil betreft een verkeersongeval dat zich op voormelde datum voordeed te Mol aan het kruispunt gevormd door de Molderdijk en de Kleinendijk.

De heer B. volgde alsdan de Molderdijk in de richting van Mol.

De heer Van H. volgde daarentegen met een wagen die eigendom was van mevrouw V. de Kleinendijk en beoogde aan het kruispunt met de Molderdijk rechtsaf te slaan om in de richting van Balen te rijden.

Dat, toen de heer Van H. net op de Molderdijk kwam, er een aanrijding gebeurde tussen zijn voertuig en het voertuig van de heer B.;

Dat ingevolge een verkeersbord B1 het verkeer uit de Kleinendijk voorrang verschuldigd is aan het verkeer dat de Molderdijk volgt.

Dat naar aanleiding van het ongeval de heer B. strafrechtelijk werd vervolgd wegens: a) alcoholintoxicatie (art. 34.1 K.B. 16 maart 1968); b) dronkenschap achter het stuur (art. 35 K.B. 16 maart 1968); c) als bestuurder die naar links afslaait, nagelaten te hebben voorrang te verlenen aan de tegenliggers op de rijbaan die hij verliet (art. 19.3.3° K.B. 1 december 1995).

Dat in beroep de telastlegging C door de rechtbank werd geherkwalificeerd naar art. 8.3 van het K.B. van 1 december 1975, namelijk niet in staat te zijn geweest alle nodige rijbewegingen uit te voeren en zijn voertuig voortdurend goed in de hand te houden.

Dat beklaagde in hoger beroep werd veroordeeld voor de telastleggingen A en B, maar werd vrijgesproken voor de geherkwalificeerde telastlegging C.

Dat in de strafprocedure mevrouw V. zich burgerlijk partij had gesteld, en de strafrechter, gelet op de prijspraak voor de telastlegging C, zich onbevoegd verklaarde om kennis te nemen van de vordering van mevrouw V.

Overwegende dat de heer B. in huidige procedure zijn vordering baseert op art. 12.3.1 van de wegcode;

Dat mevrouw V. meent dat de heer B. niet de rechterraad van de rijbaan volgde en dat zij op basis hiervan thans opnieuw een vordering kan stellen tegen de heer B.

1. Betreffende de vordering van mevrouw V.

Dat met betrekking tot het ongeval de feiten waarvoor de heer B. voor de strafrechter was gedaagd, alleszins dezelfde zijn als die waarop de huidige vordering van mevrouw V. is gebaseerd.

Overwegende dat het gezag van gewijsde in strafzaken dekt wat de rechter ten aanzien van het bestaan van het misdrijf heeft beslist, ongeacht de kwalificatie. Dat aldus, aangezien mevrouw V. ook reeds partij was in de strafprocedure, een vordering tot schadevergoeding voor de burgerlijke rechtbank niet toelaatbaar is op grond van een misdrijf dat thans door mevrouw V. anders wordt omschreven, maar zich vereenzelvigt met het misdrijf waarvoor de heer B. reeds werd vrijgesproken. (Hof Brussel, 29 mei 1990, *R.G.A.R.*, 1992, 11831; Hof Brussel, 11 januari 1988, *Verkeersrecht*, 1989, 76; Hof Bergen, 5 oktober 1987, *Pas.*, 1988, II, 26).

Dat derhalve de vordering van mevrouw V. onontvankelijk dient te worden verklaard.

2. Betreffende de vordering van de heer B.

Overwegende dat niet wordt betwist dat de heer Van H. principieel voorrang verschuldigd was aan de heer B.;

Dat de heer Van H. stelt dat de heer B. plots naar het linkerrijvak zou zijn uitgeweken toen hij net op de Molderdijk was.

Dat op grond van art. 6 E.V.R.M. eenieder bij het vaststellen van zijn burgerlijke rechten en verplichtingen recht heeft op een eerlijke behandeling van zijn zaak, zodat, daar

de heer Van H. geen partij was in de strafprocedure, het gezag van het strafrechtelijk gewijsde verbonden aan de materiële vaststellingen van de strafrechter op grond waarvan hij de heer B. heeft vrijgesproken, ten opzichte van de Van H. slechts geldt, behoudens tegenbewijs (Cass., 14 juni 1996, *Arr.Cass.*, 1996, 234);

Dat de heer Van H. teneinde een fout van de heer B., in die zin dat deze plots naar links zou uitgeweken zijn, te bewijzen, zich enkel baseert op zijn eigen verklaring;

Dat de verklaring van de heer Van H. evenwel door geen enkel ander objectief gegeven wordt ondersteund.

Dat derhalve niet wordt aangetoond dat de nadering van de heer B. voor de heer Van H. onvoorzienbaar was of dat de heer B. zelf een fout beging die ook in oorzakelijk verband staat met het ongeval.

Dat bijgevolg het ongeval uitsluitend te wijten is aan het feit dat de heer Van H., met miskenning van de voorrang van de heer B., de Molderdijk opreed, zodat de heer Van H. gehouden is tot volledige schadeloosstelling van de heer B.

...

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer) 6 mei 1999

Inkomstenbelastingen – Personenbelasting – Beroepsuitgaven – Aflossing van een voor het beroep aangegane lening – Na de stopzetting van die beroepswerkzaamheid niet meer aftrekbaar als beroepsuitgave

Een arrest van het Hof van Beroep te Brussel van 18 september 1998 wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat krachtens het in deze zaak toepasselijke art. 44 W.I.B. (1964), aftrekbare bedrijfsuitgaven of -lasten die zijn welke de belastingplichtige tijdens het belastbare tijdperk heeft gedaan of gedragen om de belastbare inkomsten te verkrijgen of te behouden;

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat het bedrag dat verweerder als bedrijfslast voor het aanslagjaar 1988 zou willen aftrekken, de aflossing is van een op 14 januari 1977 voor de aankoop van zijn handelszaak aangegane lening; dat verweerder op 17 november 1980 failliet is verklaard en dat het faillissement gesloten is wegens onvoldoende activa;

«Overwegende dat, aangezien uit die vaststellingen volgt dat verweerders beroepswerkzaamheid op 17 november 1980 is stopgezet, het arrest niet zonder het voornoemde art. 44 te schenden, kon beslissen dat de aflossing van de voornoemde lening een aftrekbare bedrijfslast was voor het jaar 1987.»

(Voorzitter-rapporteur: mevr. Charlier – Openbaar ministerie: de h. Leclercq – In de zaak: Belgische Staat t/ S.).

Hof van Cassatie (2e Kamer) 25 mei 1999

Belasting over de toegevoegde waarde – Administratieve boete – Voorwaarden om te kunnen worden beschouwd als strafsanctie in de zin van de artikelen 6 E.V.R.M. en 14 I.V.B.P.R.

Het tweede en derde onderdeel van het eerste middel van de voorziening tegen een arrest van het Hof van Beroep te Gent van 26 februari 1999 worden om de volgende redenen verworpen:

«Overwegende dat een administratieve sanctie inzake belasting een strafsanctie kan zijn in de zin van de artikelen 6 E.V.R.M. en 14 I.V.B.P.R.

«Overwegende dat om uit te maken of een administratieve sanctie inzake belasting een dergelijk karakter heeft moet worden nagegaan of ze 1) zonder onderscheid elke belastingplichtige en niet slechts een bepaalde groep met een particulier statuut betreft; 2) een bepaald gedrag voorschrijft en op de naleving ervan een sanctie stelt; 3) niet alleen maar een vergoeding in geld van een schade betreft, maar essentieel ertoe strekt te straffen om de herhaling van soortgelijke handelingen te voorkomen; 4) stoelt op een norm met een algemeen karakter, waarvan het oogmerk terzelfdertijd preventief en repressief is; 5) zeer zwaar is gelet op het bedrag ervan; dat, indien na afweging van al deze elementen blijkt dat de strafrechtelijke aspecten de doorslag geven, de administratieve sanctie inzake belasting als een strafsanctie in de zin van de vermelde verdragsbepalingen moet worden beschouwd;

...

«Wat het tweede onderdeel betreft:

«Overwegende dat eiser in zijn bij de appèlrechters genomen geschreven conclusie enkel heeft betoogd dat, gelet op het bedrag van de aan de B.V.B.A. V.V. opgelegde administratieve boete, deze een strafsanctie is in de zin van de artikelen 6 E.V.R.M. en 14 I.V.B.P.R.;

«Overwegende dat de appèlrechters met de in het middel aangehaalde motivering dit verweer van eiser verwerpen;

«Dat zij door eisers verweer in die context en op deze grond te verwerpen, de artikelen 6 E.V.R.M. en 14 I.V.B.P.R. niet schenden;

«Wat het derde onderdeel betreft:

«Overwegende dat de aard en de omvang van de begane overtredingen, anders dan het middel aanvoert, door de strafrechter in aanmerking kunnen worden genomen om uit te maken of een opgelegde administratieve boete inzake BTW een strafsanctie is in de zin van de artikelen 6 E.V.R.M. en 14 I.V.B.P.R.;

«Dat de appèlrechters door hun beslissing deze verdragsbepalingen niet schenden».

(Voorzitter: de h. Holsters – Rapporteur: de h. Huybrechts – Openbaar ministerie: de h. Duinslaeger – In de zaak: L. e.a.)

NOOT – Zie Arbitragehof, 24 februari 1999, *R.W.*, 1998-99, 1348, met noot C. Vermeersch; Cass., 5 februari 1999, *R.W.*, 1998-99, 1352; Cass., 5 februari 1999, *R.W.*, 1999-2000, 640; A. Alen, «Naar een betere rechtsbescherming inzake administratieve geldboeten na de koerswijziging van

het Hof van Cassatie in zijn arresten van 5 februari 1999», *R.W.*, 1999-2000, 630-638.

Hof van Cassatie (1e Kamer) 27 mei 1999

Inkomstenbelastingen – Personenbelasting – Bedrijfsinkomsten – Geen schuld door een van de echtgenoten aangegaan bij de uitoefening van zijn beroep (art. 1414, tweede lid, 3°, B.W.)

Op de volgende gronden vernietigt het Hof een arrest van het Hof van Beroep te Brussel van 2 september 1997:

«Overwegende dat het arrest beslist dat de betaling van de litigieuze achterstallige belasting, krachtens art. 1414, tweede lid, 3°, B.W. niet kan worden verhaald op het eigen vermogen van verweerster op grond dat de belasting is vastgesteld op basis van de bedrijfsinkomsten van haar gewezen echtgenoot;

«Dat het arrest uit die overweging niet wettig heeft kunnen afleiden dat de schuld is aangegaan door voornoemde gewezen echtgenoot bij de uitoefening van zijn beroep.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Verheyden – Openbaar ministerie: de h. Piret – Advocaten: mrs. De Bruyn en Delahaye – In de zaak: Belgische Staat, Ontvanger der directe belastingen t/ O.).

NOOT – De belasting op inkomsten die door de huwelijksgoederengemeenschap zijn genoten, is een gemeenschappelijke schuld (art. 1408 B.W.) die kan worden verhaald op het gemeenschappelijke vermogen en op het eigen vermogen van elke echtgenoot (art. 1414, eerste lid, B.W.). Zie Pintens, W. en Van Der Meersch, B., «Het passief in het wettelijk stelsel», in Pintens, W. en Van Der Meersch, B. (red.), *De wederzijdse rechten en verplichtingen van echtgenoten en de huwelijksvermogensstelsels. De wet van 14 juli 1976. Een evaluatie.*, Antwerpen, Maklu, 1997, (73), 83-99.

Hof van Cassatie (1e Kamer) 2 september 1999

Inkomstenbelastingen – Aangifte – Aanslagtermijn – Aanslag op grond van een rechtsvordering die uitwijst dat belastbare inkomsten niet werden aangegeven in een van de vijf jaren voor het jaar waarin de vordering is ingesteld – Voldoende als de rechtsvordering feiten aan het licht brengt die het bestuur in staat stellen om met de wettelijk toegelaten bewijsmiddelen te bewijzen dat belastbare inkomsten niet werden aangegeven

Een arrest van het Hof van Beroep te Gent van 30 januari 1997 wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat krachtens het te dezen toepasselijke artikel 263, § 1, 3°, W.I.B. (1964) de belasting of de aanvullende belasting mag worden gevestigd, zelfs nadat de in art. 259 bepaalde termijn is verstreken ingeval een rechtsvordering uitwijst dat belastbare inkomsten niet werden aangegeven in één van de vijf jaren vóór het jaar waarin de vordering is ingesteld;

«Overwegende dat die bepaling niet inhoudt dat uit de rechtsvordering zelf het bestaan van niet-aangegeven belastbare inkomsten volgt; dat het voldoende is dat de rechtsvordering feiten aan het licht brengt die het bestuur in staat stellen om met de wettelijke bewijsmiddelen waarover het beschikt, zoals tekenen en indiciën, bedoeld in art. 247 W.I.B. (1964), te bewijzen dat belastbare inkomsten niet werden aangegeven;

«Overwegende dat het bestreden arrest oordeelt dat uit art. 263, § 1, 3°, W.I.B. (1964) volgt: 'dat de elementen van de rechtsvordering het bestaan van niet aangegeven belastbare inkomsten moeten bewijzen';

«Dat het aldus art. 263, § 1, 3°, W.I.B. 1964 schendt».

(Voorzitter-rapporteur: de h. Verougstraete – Openbaar ministerie: de h. Goeminne – Advocaat: mr. Dubois – In de zaak: Belgische Staat t/ G.).

Hof van Cassatie (1e Kamer) 23 september 1999

Inkomstenbelastingen – Aanslag – Te laat gevestigd – Terugbetaling van voorafbetalingen – Toekenning van rente op grond van het beginsel van de onverschuldigde betaling

De voorziening tegen een arrest van het Hof van Beroep te Brussel op 8 december 1995 wordt om de volgende redenen verworpen:

«Overwegende dat uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan blijkt dat: 1) het bestuur op 12 november 1987 een aanslag heeft gevestigd ten laste van verweersters als erfgenamen van (...); 2) de aanslag te laat was gevestigd; 3) 250.000 frank voorafbetalingen ten onrechte werden verrekend bij die aanslag; 4) de bevoegde directeur op bezwaar van verweersters op 16 april 1991 het bezwaar gedeeltelijk heeft ingewilligd en geweigerd heeft moratoriumrente toe te kennen op het bedrag van de voorafbetalingen;

«Overwegende dat uit art. 170 van de Grondwet, volgens welk geen belasting kan worden ingevoerd dan door een wet en uit het aan art. 211, § 2, W.I.B. (1964) onderliggend beginsel volgt dat de Belgische Staat die voorafbetalingen heeft ontvangen die niet kunnen worden verrekend met enige belasting, tot terugbetaling ervan moet worden veroordeeld;

«Dat het hof van beroep dat uitspraak doet over de voorziening waarbij rente wordt gevraagd nadat die aanvraag was afgewezen door de directeur, hiervan kennis kan nemen;

«Dat het hof van beroep, wanneer men vaststelt dat de gestorte bedragen als voorafbetalingen niet meer verrekend konden worden en dat de Staat de bedragen onverschuldigd inhoudt, op grond van het beginsel van de onverschuldigde betaling rente kan toekennen;

«Dat het arrest aldus de in het middel aangewezen wetsbepalingen (art. 267, 268, 276, 277, 278, 308 en 309 W.I.B. (1964) en art. 1, 556 en 568 Ger.W.) niet schendt».

(Voorzitter-rapporteur: de h. Verougstraete – Openbaar ministerie: de h. Goeminne – In de zaak: Belgische Staat t/ S. e.a.).

Hof van Cassatie (3e Kamer) 25 oktober 1999

Sociale zekerheid werknemers – Niet-geregistreerde aannemer – Bijdragen – Hoofdelijkheid – Vrijstelling – Verbouwing van individuele woongelegenheden door rechtspersoon

In haar cassatieberoep tegen een arrest van het Arbeidshof te Gent van 3 december 1998 stelde de eiseres, een N.V., dat ook een rechtspersoon de uitzondering op de hoofdelijke aansprakelijkheid van de bouwheer voor de socialezekerheidsbijdragen kan genieten wanneer hij een beroep doet op een niet-geregistreerde aannemer voor de verbouwing van een bestaande woongelegenheden.

Met bevestiging van zijn eerdere rechtspraak, verwerpt het Hof dit standpunt:

«Overwegende dat art. 30bis, §§ 1 en 3, van de wet van 27 juni 1969 tot herziening van de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders, bepaalt dat eenieder die voor de uitvoering van de door de Koning te bepalen werkzaamheden een beroep doet op iemand die niet geregistreerd is op de lijst van aannemers die voldoen aan de desbetreffende wettelijke en reglementaire bepalingen, in de mate die het bepaalt hoofdelijk aansprakelijk is voor de betaling van de door hem aan de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid verschuldigde bedragen;

«Dat onder die werkzaamheden onder andere de uitvoering van het verrichten van een werk in onroerende staat voorkomt, in de zin van art. 1, 1°, van het K.B. van 5 oktober 1978 tot uitvoering van voormeld art. 30bis;

«Dat die bepalingen niet van toepassing zijn, volgens § 6, eerste lid, 1°, van dit art. 30bis, «op het verbouwen, het inrichten, het herstellen, het onderhouden of het reinigen van een bestaande individuele woongelegenheden»;

«Dat uit de wetsgeschiedenis blijkt dat deze uitzondering enkel betrekking heeft op werken verricht aan individuele woongelegenheden op initiatief en voor rekening van particulieren.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Boes – Openbaar ministerie: mevr. De Raeve – Advocaten: mrs. Houtekier en De Bruyn – In de zaak: N.V. V. t/ R.S.Z.).

NOOT – In dezelfde zin: Cass., 21 mei 1990, R.W., 1990-91, 622, met noot.

Rb. Leuven (3e Kamer) 2 oktober 1998

Alimentatie – Opheffing of vermindering – Persoonlijk onderhoudsgeld en onderhoudsbijdrage voor het kind vervat in een overeenkomst die niet kan worden beschouwd als een overeenkomst voorafgaand aan een echtscheiding door onderlinge toestemming – Geen analoge toepassing art. 1288, laatste lid, Ger.W. – Toepassing imprevisieel

Het hoger beroep strekkende tot hervorming van een door de Vrederechter van het tweede kanton te Leuven op tegenspraak gewezen vonnis van 2 december 1997 wordt op

grond van volgende overwegingen gedeeltelijk ongegrond bevonden:

«II. Nopens de afschaffing – vermindering van de onderhoudsgelden

«Overwegende dat overeenkomsten partijen tot wet strekken en in de overeenkomst van 1 augustus 1990 – die niet als een overeenkomst voorafgaand aan een echtscheiding door onderlinge toestemming kan worden beschouwd – sub nr. B 8 vermeld staat dat appellant geïntimeerde «... tot bij haar overlijden een maandbedrag van 7.500 fr. als alimentatievergoeding...» zal betalen en dat dit bedrag wordt geïndexeerd.

«Dat appellant zich bijgevolg tot betaling verbonden heeft tot het overlijden van geïntimeerde, terwijl geen enkele mogelijkheid tot wijziging werd bedongen;

«Dat bijgevolg – conform de imprevisieleer – de overeenkomst alleen kan tenietgaan of door de rechter kan worden gewijzigd indien na de totstandkoming ervan zich abnormale en niet te voorziene gebeurtenissen hebben voorgedaan die de nakoming van de verbintenis van één der partijen in zeer belangrijke mate hetzij verzwaren hetzij onmogelijk maken (Kruithof-Bocken-De Ly & De Temmerman «Verbintenissenrecht». Overzicht van rechtspraak, *T.P.R.*, 1994, p. 512, nr. 219); dat zulks *in casu* niet het geval is, omdat het feit dat appellant van werkloosheidsvergoedingen werd uitgesloten en met een terugvordering van werkloosheidsvergoedingen alsmede een geldboete van 200.000 fr. werd geconfronteerd niet abnormaal noch onvoorzienbaar is, aangezien eenieder weet, minstens dient te weten dat dergelijke sancties worden genomen ingeval een werknemer betaalde werkzaamheden uitvoert in een periode dat hij werkloosheidsuitkeringen ontvangt zonder hiervan bij de R.V.A. aangifte te doen; dat bijgevolg de rechtbank niet vermag de tussen partijen gesloten overeenkomst te wijzigen;

«Overwegende dat, wat het onderhoudsgeld voor de zoon Frederique betreft eveneens dient te worden opgemerkt dat deze evenmin werd opgesteld in het raam van een overeenkomst voorafgaand aan een echtscheiding door onderlinge toestemming, zodat art. 1288, laatste lid, Ger.W. niet op deze overeenkomst van toepassing is;

«Dat bijgevolg eveneens de imprevisieleer dient te worden getoetst aan de gegevens van de zaak, zodat om dezelfde redenen zoals hierboven vermeld, de rechtbank niet vermag de overeenkomst te wijzigen».

(Voorzitter: de h. Mertens – Rechters: mevr. Deconinck en de h. Van Breusegem – Advocaten: mrs. Norman en Vandebroek – In de zaak: D. t/ D.).

Rb. Brugge (5e Kamer) 29 oktober 1999

Lastgeving – Mandaat inzake veiling van een onverdeeld goed – Vordering tot vereffening en verdeling van onverdeelde goederen – Overschrijding van vertegenwoordigingsbevoegdheid – Onterechte verwijzing naar mandaat ad litem

«Uit de stukken van eisers (...) blijkt dat Mevrouw D. M. bij onderhandse volmacht van 18 februari 1998 haar zoon

effectief gemandateerd heeft «voor het beginnen van een procedure tot gerechtelijke verkoop van een lot bouwgrond (...) teneinde uit onverdeelde te kunnen treden».

«De houder van het materieel recht is geenszins verplicht zelf persoonlijk in rechte op te treden en kan zich derhalve laten vertegenwoordigen door een lasthebber die weliswaar in eigen naam, maar voor rekening van de houder het materieel recht procedeert. Er dient dan ook een onderscheid te worden gemaakt tussen de materiële procespartij, over wier materiële belangen het gaat en de formele procespartij die in eigen naam maar voor andermans rekening in rechte verschijnt (...).

«*In casu* dient Mevrouw D. M. als materiële procespartij te worden beschouwd, terwijl de heer D. F. als formele procespartij dient te worden aangemerkt. Verweerder merkt terecht op dat de vordering tot het horen bevelen van de vereffening en verdeling van de huwgemeenschap die heeft bestaan tussen wijlen de heer H. D., testamentloos overleden te Eernegem op 22 januari 1958 en van diens echtgenote, wijlen mevrouw E. P., testamentloos overleden te Eernegem op 28 december 1938, alsmede van de nalatenschappen van beiden, niet begrepen is in de bewoordingen van de voormelde onderhandse volmacht van 18 februari 1998. Zulks is evenmin het geval in verband met de door eisende partijen, bij conclusies ter griffie neergelegd op 22 oktober 1998, subsidiair gevorderde eisuitleiding teneinde bijkomend de vereffening en verdeling te horen bevelen van de bovenvermelde onverdeeldeheden.

«Eerste eiser, D. F., bewijst dan ook niet de nodige vertegenwoordigingsbevoegdheid van mevrouw M. D. te hebben verkregen om de laatstgenoemde rechtsvordering in te stellen. Hij bewijst enkel gemandateerde te zijn aangaande de rechtsvordering strekkende tot het horen bevelen van de veiling van het lot bouwgrond.

«Eisende partijen verwijzen dienaangaande ten onrechte naar het mandaat *ad litem* van hun raadsman. De vertegenwoordiging in rechte dient duidelijk te worden onderscheiden van het mandaat *ad litem* van de optredende advocaat. De vertegenwoordiging in rechte heeft tot voorwerp de uitoefening van de rechtsvordering zelf voor rekening van de houder ervan, die om een of andere reden deze rechtsvordering niet zelf kan uitoefenen. Het mandaat *ad litem* omvat het vervullen van de proceshandelingen die noodzakelijk zijn voor de voortzetting en afhandeling van het geding, zonder dat de advocaat die deze verricht, formele procespartij wordt.

«Wanneer de formele procespartij reeds bij het instellen van de rechtsvordering voor rekening van de materiële procespartij, zijn vertegenwoordigingsbevoegdheid te buiten gaat, kan dit euvel niet worden geregulariseerd door te verwijzen naar het mandaat *ad litem*. Dit mandaat *ad litem* impliceert immers dat de raadsman op zijn beurt optreedt als gevolmachtigde van de formele procespartij, die enkel kan optreden binnen de grenzen van zijn vertegenwoordigingsbevoegdheid.

«Dit geldt uiteraard evenzeer voor de bij conclusies ter griffie neergelegd op 22 oktober 1998, subsidiair gevorderde eisuitleiding.

«Er dient dan ook te worden besloten dat de vordering uitgaande van de eerste eiser (zoals primair en later ook subsidiair) niet toelaatbaar is, in zoverre deze ertoe strekt meer te vereffenen en te verdelen dan alleen maar het bedoelde

onroerend goed. De gestelde vordering is immers veel ruimer dan een vordering tot veiling van een onverdeeld goed.»

(Rechter: de h. Verhaeghen – Advocaten: mrs. Windels, Demeestere en Demeestere – In de zaak: D. e.a. t/ G.).

WETGEVING IN KORT BESTEK

Onder de zorg van de Faculteit van de Rechtsgeleerdheid van de V.U.B. (coördinatie: Prof. Dr. M. van Damme)

Dit overzicht betreft de wetgeving bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad van de maand januari 2000 en kwam tot stand met medewerking van G. Debersaques, P. Dufaux en M. Maus.

Vreemdelingen – Regularisatie

Toepassingsgebied

De wet van 22 december 1999 betreffende de regularisatie van het verblijf van bepaalde categorieën van vreemdelingen verblijvend op het grondgebied van het Rijk (*B.S.*, 10 januari 2000, inwerkingtreding op deze dag) beoogt, door middel van een regularisatie, het verschillende categorieën van vreemdelingen mogelijk te maken een machtiging tot verblijf te verkrijgen die niet beperkt is in de tijd. Het betreft een wet met een tijdelijke uitwerking (Cfr. advies van de Raad van State, afdeling wetgeving, *Parl. St.*, Kamer, 1999-2000, nr. 234/001, 25).

Kunnen de regularisatie van hun verblijf genieten, de vreemdelingen die op 1 oktober 1999 reeds effectief in België verbleven en die, op het ogenblik van hun aanvraag, voldoen aan één van de volgende vier criteria (art. 2; zie *Parl. St.*, Kamer, 1999-2000, nr. 234/001, 7-8 en 11-13): 1° hetzij de erkenning van de hoedanigheid van vluchteling hebben aangevraagd zonder een uitvoerbare beslissing te hebben ontvangen binnen een termijn van vier jaar; deze termijn wordt herleid tot drie jaar voor de gezinnen met minderjarige kinderen die in België verbleven op 1 oktober 1999 en die de leeftijd hebben om naar school te gaan; 2° hetzij, om redenen onafhankelijk van hun wil, niet kunnen terugkeren naar het land of de landen waar ze vóór hun aankomst in België gewoonlijk hebben verbleven, noch naar hun land van herkomst, noch naar het land waarvan ze de nationaliteit hebben; 3° hetzij ernstig ziek zijn; 4° hetzij humanitaire redenen kunnen laten gelden en duurzame sociale bindingen in het land hebben ontwikkeld.

Aangezien art. 9 van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen verder van toepassing blijft, kunnen de personen die niet beantwoorden aan de vier voormelde criteria, een machtiging tot verblijf aanvragen bij de minister van Binnenlandse Zaken op grond van de voornoemde bepaling (*Parl. St.*, Kamer, 1999-2000, 8-9). Aangezien deze procedures met elkaar onverenigbaar zijn, kan een vreemdeling evenwel niet rechtsgeldig en gelijktijdig een op deze wet gebaseerde aanvraag en een op art. 9, derde lid, van de wet van 15 december 1980 gebaseerde

aanvraag indienen (art. 16; *Parl. St.*, Kamer, 1999-2000, nr. 234/001, 13 en 19).

De Commissie voor regularisatie

Een onafhankelijke Commissie voor regularisatie wordt opgericht die bestaat uit, enerzijds, kamers die elk zijn samengesteld uit een magistraat of een gewezen magistraat, of nog, een lid of een gewezen lid van een administratief rechtscollege, een advocaat en een afgevaardigde van een erkende niet-gouvernementele organisatie actief in het domein van de mensenrechten en, anderzijds, een secretariaat (art. 3). Deze commissie is belast met het uitbrengen van adviezen aan de minister van Binnenlandse Zaken, die de beslissing neemt (*Parl. St.*, Kamer, 1999-2000, nr. 234/001, 13). De wijze van aanstelling van de leden van de Commissie voor regularisatie, de procedure- en werkingsregels en de onderzoeksmiddelen waarover de Commissie beschikt, worden bepaald in het K.B. van 5 januari 2000 betreffende de samenstelling en de werking van de Commissie voor regularisatie en houdende de uitvoering van de wet van 22 december 1999 betreffende de regularisatie van het verblijf van bepaalde categorieën van vreemdelingen verblijvend op het grondgebied van het Rijk (*B.S.*, 10 januari 2000; bij dit K.B. zijn ook het verslag aan de Koning en het advies van de Raad van State, afdeling wetgeving, gevoegd).

De procedure

De aanvraag tot regularisatie wordt ingediend bij de burgemeester van de plaats waar de aanvrager verblijft, en zulks binnen een termijn van drie weken vanaf de datum van het in werking treden van de wet (art. 4, eerste lid). De Commissie voor regularisatie verstrekt een advies aan de minister van Binnenlandse Zaken die beslist en, in voorkomend geval, een machtiging tot verblijf verleent (art. 4, tweede lid).

De wet regelt verder de nadere procedureregels. De omzendbrief van 6 januari 2000 inzake de wet van 22 december 1999 betreffende de regularisatie van het verblijf van bepaalde categorieën van vreemdelingen verblijvend op het grondgebied van het Rijk (*B.S.*, 10 januari 2000) geeft nadere toelichting bij deze wet, inzonderheid wat het toepassingsgebied en de taak van de burgemeester of diens gemachtigde betreft.

In een in het *Belgisch Staatsblad* van 10 januari 2000 bekendgemaakt bericht (p. 616), zet de minister van Binnenlandse Zaken de gevolgen uiteen van de inwerkingtreding van de besproken regularisatiewet op de aanvragen tot het verkrijgen van een machtiging tot verblijf die nog niet zijn behandeld.

Feitelijke stilstand in de uitvoering van verwijderingen

Behalve voor maatregelen tot verwijdering die gemotiveerd zijn door de openbare orde of de nationale veiligheid, of tenzij de aanvraag kennelijk niet beantwoordt aan de (grond)voorwaarden bepaald in art. 9 van de wet, zal er feitelijk niet worden overgegaan tot verwijdering tussen de indiening van de aanvraag en de dag waarop een negatieve beslissing wordt genomen (art. 14).

G.D.

Europese Economische Ruimte – Aanpassing Belgisch recht

In het *Belgisch Staatsblad* van 12 januari 2000 werden twee wetten van 13 juni 1999 bekendgemaakt die er in essentie toe strekken de wetten en besluiten die in het verleden werden totstandgebracht of aangepast als gevolg van verordeningen of richtlijnen van de instellingen van de Europese Gemeenschappen, ook van toepassing te maken op de lidstaten, het grondgebied en de onderdanen van de Europese Economische Ruimte, zoals deze vorm heeft gekregen in het Akkoord dat op 2 mei 1992 te Porto werd ondertekend en in het Protocol tot aanpassing van dat Akkoord, dat op 17 maart 1993 te Brussel werd ondertekend.

Met de beide wetten wordt op een algemene wijze – d.w.z. op een horizontale manier, zonder dat wordt verwezen naar specifieke wettelijke bepalingen (*Parl. St.*, Kamer, 1998-99, nrs. 1806/1 en 1807/1, 2) – tegemoetgekomen aan het voorschrift van art. 7 van het voornoemde Akkoord, dat erop neerkomt dat de verordeningen en de richtlijnen van de instellingen van de Europese Gemeenschappen, die worden vermeld in de bijlagen bij het Akkoord of in beschikkingen van het Gemengd Comité van de Europese Economische Ruimte, door de overeenkomstsluitende partijen in hun interne rechtsorde moeten worden opgenomen.

De wetgever heeft het evenwel ook wenselijk geacht om, indien de voormelde «horizontale» aanpak niet zou volstaan om op alle punten tegemoet te komen aan art. 7 van het Akkoord, aan de Koning nog uitdrukkelijk sommige bevoegdheden te delegeren. Die bevoegdheden houden in dat de Koning alle noodzakelijke maatregelen kan nemen voor de uitvoering van het Akkoord en dat Hij daartoe zelfs, bij een in de Ministerraad overlegd besluit en mits het nadien bij wet wordt bekrachtigd, de van kracht zijnde wettelijke bepalingen kan opheffen, aanvullen, wijzigen of vervangen, om ze in overeenstemming te brengen met het Akkoord.

De tekst van de beide wetten van 13 juni 1999 is gelijklopend zij het dat – gelet op het algemene toepassingsgebied van de regeling – het raadzaam werd geacht de ene tekst te onderwerpen aan de procedure van art. 77 G.W., en de andere tekst aan de procedure van art. 78 G.W.

De beide wetten werken terug tot 1 januari 1994, zijnde de datum van inwerkingtreding van het voornoemde Akkoord.

M.v.D.

Socialezekerheidsbijdragen – Werknemers met lage lonen

De wet van 20 december 1999 (*B.S.*, 26 januari 2000) voorziet in een vermindering van de persoonlijke bijdragen van sociale zekerheid van werknemers met lage lonen. Aangezien de betrokken werkgevers en de R.S.Z. dienen te weten op welke wijze de verminderings worden toegekend, regelt een K.B. van 17 januari 2000 (*B.S.*, 28 januari 2000) de uitvoering van de voornoemde wet.

De wet beoogt, overeenkomstig het Regeerakkoord van 7 juli 1999, de uitvoering van de bepalingen van het interprofessioneel akkoord 1999-2000 betreffende de verhoging van het minimumloon. De verhoging wordt parafiscaal gerealiseerd en dit via een verlaging van de persoonlijke bijdragen van sociale zekerheid, gaande van 0 tot 2600 frank bruto. Het bedrag van de bijdragevermindering is afhanke-

lijk van de duur van de prestatie van de werknemer en is degressief naargelang het brutoloon van de werknemer.

De wet voorziet, voor voltijdse werknemers met volledige prestaties met een maandelijks loon kleiner dan 34.000 frank of met een loon hoger dan 49.000 frank, in *geen* vermindering van persoonlijke bijdragen van sociale zekerheid. Voor werknemers met een maandloon hoger of gelijk aan 34.000 frank en lager dan of gelijk aan 42.500 frank, wordt een vermindering toegekend van 2.600 frank. Werknemers die maandelijks een loon ontvangen van meer dan 42.500 frank en minder dan of gelijk aan 49.000 frank, krijgen een bedrag aan vermindering dat proportioneel afneemt, gaande van 2.600 frank tot 0 frank.

Voor voltijdse werknemers met onvolledige prestaties, deeltijdse werknemers, werknemers aan wie het loon wordt betaald volgens een andere periodiciteit dan een maandelijks en voor werknemers met opeenvolgende overeenkomsten binnen de tijdspanne van een maand, wordt bovenvermelde verminderingsstructuur *proportioneel* toegepast.

De som van de verminderingen van de persoonlijke bijdragen mag evenwel het bedrag van 31.200 frank per kalenderjaar niet overschrijden.

De bovenvermelde toegepaste loongrenzen zijn gekoppeld aan een spilindexcijfer van 103,14 (basis 1996). De loongrenzen worden bijgevolg gekoppeld aan het indexcijfer van de consumptieprijzen. De aanpassing geschiedt in de maand van de indexering.

De wet van 20 december 1999 is op 1 januari 2000 in werking getreden en houdt op uitwerking te hebben op 31 december 2003.

P.N.D.

Bevordering werkgelegenheid

De wet van 24 december 1999 ter bevordering van de werkgelegenheid (*B.S.*, 27 januari 2000) bevat een geheel van maatregelen m.b.t. de werkgelegenheid. Bedoeling is zowel een verlaging van de lasten op arbeid als een creatie van nieuwe tewerkstelling te realiseren. In de wet wordt het instrumentarium van tewerkstellingsmaatregelen versterkt en doorzichtiger gemaakt en worden nieuwe tewerkstellingsinitiatieven genomen. Door de invoering van «startbanen» moeten jongeren zich snel kunnen inschakelen op de arbeidsmarkt. Door de «sociale maribel» en de structurele verlaging van de arbeidslast moet de arbeidskost worden verlaagd. De wet bevat tevens maatregelen ter bevordering van de Belgische sleepvaartsector, teneinde de sterke internationale concurrentie in de zeevaartsector het hoofd te bieden. Tevens bevat de wet een aantal maatregelen op het vlak van de arbeidsduurvermindering, de stage van jongeren en de overeenkomsten gesloten door de Instituten voor wetenschappelijk onderzoek.

Structurele lastenverlaging

Met ingang van 1 april 2000 wordt de programmatie inzake lastenverlaging versterkt. Deze maatregel zal resulteren in een substantiële bijkomende vermindering van de sociale lasten van ongeveer 32.000 frank per werknemer per jaar. Elk jaar, vóór 30 september, evalueren de sociale gespreks-

partners in de Centrale Raad voor het bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad de evolutie van de lonen, de vormingsinspanningen en de werkgelegenheid. Indien die evaluatie niet positief is, wordt het totale bedrag aan de toe te kennen lastenverlaging verminderd voor die sectoren of ondernemingen waarvan de inspanningen inzake vorming en werkgelegenheid als onvoldoende worden beoordeeld. De criteria en de nadere regelen voor het vaststellen van de onvoldoende inspanningen inzake vorming en werkgelegenheid worden door de Koning bepaald.

Sociale Maribel

Het is de bedoeling van de regering om de Sociale Maribel te vereenvoudigen, transparanter en efficiënter te maken. Hiertoe wordt de reglementering, die thans verspreid is over meer dan 10 verschillende besluiten, samengebundeld. De wetwijziging die wordt doorgevoerd beoogt een volledige synergie te bewerkstelligen met de regeling die reeds bestaat voor de non-profit van de privésector.

Arbeidsduurvermindering

In de Memorie van Toelichting verklaart de regering dat ze een kaderwet voorbereidt die een hergroepering en een grotere doeltreffendheid beoogt van de bestaande wetten en regelgevingen die betrekking hebben op de organisatie van de arbeidstijd en op de arbeidsduurvermindering. In afwachting van de goedkeuring van deze nieuwe wet dient aan werkgevers die dit wensen de mogelijkheid te worden gegeven om plannen inzake de herverdeling van de arbeid in hun onderneming in te dienen.

Plus één, plus twee, plus drie-plan

Door de wet van 26 maart 1999 werd de wetgeving betreffende de plannen plus één, plus twee en plus drie aangevuld met een categorie van werknemers voor wie de werkgevers een vermindering van socialezekerheidsbijdragen konden genieten. Het gaat om de werknemers die het bewijs leveren dat ze als uitzendkracht bij dezelfde werkgever werden tewerkgesteld gedurende ten minste drie maanden vóór hun aanwerving. Hieraan wordt nu toegevoegd dat de periode van terbeschikkingstelling van drie maanden moet gelegen zijn in een periode van twaalf maanden vóór de aanwerving.

Steunmaatregelen voor de sleepvaartsector

Door deze wet worden bijzondere maatregelen voor de Belgische zeevaartsector ingevoerd teneinde de concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland te versterken. Betreffende deze problematiek hebben de Europese instanties richtsnoeren uitgevaardigd, die de lidstaten de mogelijkheid geven om maatregelen te nemen op het vlak van de sociale zekerheid en op fiscaal vlak. Deze nieuwe wet bepaalt dat de Koning de werkgevers van de sleepvaartsector kan vrijstellen van de verplichting om voor de werknemers tewerkgesteld aan boord van de schepen bepaalde werkgeversbijdragen te betalen. De steunmaatregelen die worden voorgesteld, blijven binnen de grenzen van de richtsnoeren betreffende de overheidssteun voor het zeevervoer.

Startbaanovereenkomst

Het hoofdstuk m.b.t. de startbanen is de concrete uitvoering van de eerste maatregelen m.b.t. de werkgelegenheid in het regeerakkoord. Het is de bedoeling van de regering om ervoor te zorgen dat elke jongere toegang krijgt tot de arbeidsmarkt binnen zes maanden nadat de school werd verlaten. De idee van de startbanen is in overeenstemming met een Europese richtlijn die oplegt dat lidstaten ervoor moeten zorgen dat aan jongeren een nieuwe start wordt aangeboden, voordat ze zes maanden werkloosheid hebben bereikt. Deze nieuwe start kan de vorm aannemen van opleiding, van omscholing, van tewerkstelling of van een andere maatregel die de beroepsinschakeling kan bevorderen.

Door het systeem van de startbanen wil de regering een beleid ontwikkelen waardoor een einde komt aan een aanschakeling van problemen die jongeren ondervinden: verlaten van de school, gebrek aan opleiding, afhaken op school, vruchteloos zoeken naar een baan, kleinere jobs, werkloosheid,... Door deze nieuwe regeling betreffende de startbanen wordt het oude K.B. nr. 230 betreffende de stage en de inschakeling van jongeren in het arbeidsproces opgeheven.

Belangrijk is dat t.a.v. de jongeren geen voorwaarden werden gesteld inzake behaald diploma, noch inzake het eventuele genot van een uitkering.

Een startbaanovereenkomst kan drie vormen aannemen: een arbeidsovereenkomst, minstens halftijds, die wordt gesloten tussen een jongere en een werkgever uit de openbare of private sector, een deeltijdse arbeidsovereenkomst, minstens halftijds, die wordt aangevuld met een gedeelte vorming of een overeenkomst voor opleiding of inschakeling waarbij formules van werkervaring en opleiding worden gecombineerd.

Voor de vaststelling van de doelgroep van jongeren wordt voorzien in een cascadesysteem: er wordt geopteerd voor een prioritaire doelgroep; indien deze groep jongeren onvoldoende blijkt voor het naleven van de aanwervingsverplichting, komt een grotere groep jongeren in aanmerking.

Onder «jongere» die in aanmerking komt voor een startbaan, wordt in de eerste plaats verstaan, elkeen die net vóór zijn aanwerving niet meer onderworpen is aan de leerplicht, jonger is dan 25 en sedert ten minste zes maanden, hetzij geen lessen meer volgt in het voltijds of deeltijds onderwijs, hetzij niet meer deelneemt aan een inschakelingsparcours. Bij een tekort aan jongeren gelden enkel de voorwaarden dat hij of zij werkzoekende moet zijn en jonger dan 25 en, als er dan nog een tekort is aan deze jongeren, wordt de leeftijdsgrens opgetrokken tot 30 jaar. Een nog verdere uitbreiding van de doelgroep is mogelijk bij koninklijk besluit. De laaggeschoolde jongeren zijn jongeren die geen getuigschrift of diploma van het hoger secundair onderwijs bezitten.

Om in dienst te treden als jongere met een startbaanovereenkomst, moet men hetzij een schoolattest voorleggen dat bevestigt dat sedert minder dan zes maanden geen lessen meer worden gevolgd, hetzij een attest van de instelling of de dienst, afhankelijk van de gemeenschappen of de gewesten, die bevoegd is inzake arbeidsbemiddeling en/of -opleiding, dat bevestigt dat de betrokkene sedert minder dan zes maanden geen deel meer uitmaakt van een inschake-

lingsparcours. De werkgever moet in zijn driemaandelijke verklaring aan de organen belast met de inning en de invordering van de socialezekerheidsbijdragen, de exacte identiteit vermelden van de nieuwe werknemer tewerkgesteld met een startovereenkomst.

Deze startbaanovereenkomst moet schriftelijk worden opgemaakt voor elke nieuwe werknemer afzonderlijk, uiterlijk op het moment waarop hij met de uitvoering van de overeenkomst start. Een kopie hiervan wordt door de werkgever uit de openbare of private sector binnen zeven dagen, volgend op het begin van de uitvoering van de overeenkomst, bezorgd aan de bevoegde ambtenaar.

In een startbaanovereenkomst kan worden bepaald dat de werkgever 10 % van het loon van de jongere kan besteden aan de opleiding van de jongere. Het loon van de jongere mag evenwel niet lager zijn dan het gemiddeld gewaarborgd minimum maandinkomen. Ter controle dient jaarlijks aan de ondernemingsraad, de syndicale afvaardiging of het subregionaal tewerkstellingscomité alle informatie te worden gegeven met betrekking tot de daadwerkelijke besteding van deze 10 % loonsvermindering, bestemd voor een mogelijke opleiding van de jongere.

Indien de jongere een andere baan heeft gevonden, kan hij de arbeidsovereenkomst opzeggen, mits hij een opzegtermijn van zeven dagen in acht neemt.

Wanneer op het einde van een startbaanovereenkomst een werkgever een nieuwe werknemer in dienst houdt in het raam van een geschreven arbeidsovereenkomst van onbepaalde duur, dan zijn de volgende bepalingen van toepassing: 1° de werkgeversbijdragen voor de sociale zekerheid worden verminderd in de loop van het jaar dat volgt op de startbaanovereenkomst, ten belope van 10 % van het brutoloon van deze werknemer, op voorwaarde dat het inzetten van deze werknemer in het personeelsbestand een nettotoename van dit bestand meebrengt; 2° wanneer een nieuwe werknemer wordt ontslagen gedurende bovenstaande periode, wordt deze vermindering toegepast, en wanneer de ontbinding van de overeenkomst recht geeft op een opzeggingsvergoeding, wordt de vermindering niet toegepast op de bijdragen verschuldigd op deze vergoeding.

De tewerkstelling van de nieuwe werknemers in het raam van een startbaanovereenkomst wordt beschouwd als een periode van uitkeringsgerechtigde volledige werkloosheid of als een periode van inschrijving als werkzoekende, voor de toepassing van de maatregelen ten gunste van de werkgelegenheid die een duur van uitkeringsgerechtigde volledige werkloosheid of een duur van inschrijving als werkzoekende vereisen.

De wet legt de verplichting op om jongeren in dienst te nemen in het raam van een startbaanovereenkomst. Werkgevers uit de openbare sector moeten bijkomend een aantal nieuwe werknemers in dienst nemen ten opzichte van het personeelsbestand van 30 juni van het voorafgaande jaar, wanneer dit bestand ten minste vijftig werknemers omvat. Werkgevers uit de private sector die ten minste vijftig werknemers in dienst hebben, moeten nieuwe werknemers in dienst nemen a rato van 3 % van het personeelsbestand op 30 juni van het voorafgaande jaar.

Naast deze individuele verplichtingen dienen de werkgevers uit de private sector, allen samen en ongeacht het aantal werknemers dat elk afzonderlijk tewerkstelt, nieuwe

werknemers in dienst te nemen a rato van één procent van het totale personeelsbestand van diegenen onder hen die op 30 juni van het voorafgaande jaar ten minste vijftig werknemers tewerkstelden.

Net zoals in het vroegere K.B. nr. 230 kunnen de openbare werkgever of een werkgever uit de private sector die serieuze moeilijkheden kennen, volledig of gedeeltelijk worden vrijgesteld van de toepassing van deze bepalingen.

De openbare werkgevers stellen de nieuwe werknemers in de eerste plaats aan voor projecten die beantwoorden aan maatschappelijke behoeften. In de memorie van toelichting somt de Minister, bij wege van voorbeeld, een aantal projecten op die hiervoor in aanmerking zouden kunnen komen. Het betreft onder meer stadsvernieuwing, onderhoud van openbaar patrimonium, ontwikkelingssamenwerking, veiligheid, strijd tegen geweld op school, kinderopvang, bejaardenhulp,...

De werkgevers die, ongeacht het aantal werknemers, in het raam van een startbaanovereenkomst, bijkomend laaggeschoolde jongeren aanwerven, genieten per voltijdse tewerkgestelde laaggeschoolde jongere een vermindering van de werkgeversbijdrage voor sociale zekerheid van 20.000 Belgische frank per trimester, op het totale bedrag van de werkgeversbijdrage voor sociale zekerheid dat door de werkgever is verschuldigd, op voorwaarde dat hij nieuwe werknemers tewerkstelt ten belope van 3 % van het personeelsbestand van het voorafgaande jaar. Voor elke jongere die hij bovenop die 3 % tewerkstelt, ontvangt de werkgever een vermindering van socialezekerheidsbijdragen van 45.000 Belgische frank.

Bevoegde ambtenaren zien erop toe dat de bepalingen van deze wet worden nageleefd. Ze oefenen dit toezicht uit volgens de bepalingen betreffende de arbeidsinspectie.

De werkgever uit de private sector die geen nieuwe werknemers tewerkstelt ten belope van minstens 3 % van zijn personeelsbestand op 30 juni van het voorafgaande jaar, is verplicht een compenserende vergoeding van 3000 Belgische frank te betalen. Deze vergoeding wordt vermenigvuldigd met het aantal kalenderdagen dat het verplichte aantal jongeren niet werd tewerkgesteld en/of het aantal kalenderdagen dat de aanwerving van jongeren door het ontslag van personeel werd gecompenseerd, en het aantal jongeren dat niet werd tewerkgesteld en/of het aantal werknemers dat werd ontslagen om de aanwerving van jongeren te compenseren.

Bij gebreke aan of bij ontoereikende storting van de compenserende vergoeding is een verwijlinterest verschuldigd ten belope van 1 % per maand, met inbegrip van de maand waarbinnen de betaling plaatsvindt. De vaststelling van de niet-naleving geschiedt door middel van een proces-verbaal dat door een bevoegde ambtenaar wordt opgesteld en dat bewijswaarde heeft tot het bewijs van het tegendeel, op voorwaarde dat een afschrift ervan naar de werkgever wordt gestuurd binnen een termijn van veertien werkdagen die ingaat op de dag volgend op de vaststelling van de overtreding.

De compenserende vergoeding wordt gestort op een speciale rekening van het Tewerkstellingsfonds dat binnen het ministerie van Tewerkstelling en Arbeid werd opgericht. De opbrengst van die compenserende vergoeding is bestemd voor de creatie van banen voor jongeren.

Evaluatie

Een jaar na de inwerkingtreding van de bepalingen van deze wet zullen de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad gezamenlijk evalueren of de werkgevers de 10 % van het brutoloon van de jongeren hebben besteed aan de opleiding van de nieuwe werknemers. Indien de evaluatie niet positief is, kan de Koning besluiten de socialebijdrageverminderingen te wijzigen.

Elk jaar, en voor de eerste maal in september 2001, zullen de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad gezamenlijk een evaluatie opmaken van de fundamentele toepassingen van de wet. De evaluatie wordt meegedeeld aan de minister van Werkgelegenheid die daarover de Ministerraad inlicht. De evaluatie wordt dan naar het Parlement overgezonden.

Als overgangsbepaling wordt erin voorzien dat de op de datum van inwerkingtreding van de wet reeds aangevatte stages, tot hun beëindiging onder de bepalingen van het K.B. nr. 230 van 21 december 1983 vallen.

P.N.D.

Wijzigingen ZIV-wet

De wet van 28 december 1999 (*B.S.*, 28 januari 2000) wijzigt de gecoördineerde ZIV-wet. De wijzigingen hebben voornamelijk betrekking op de samenstelling en de werking van het Comité van de Dienst voor geneeskundige controle van het RIZIV, en de verschillende nevencommissies, waaronder de controlecommissie en de commissie van beroep.

Zo wordt onder meer bepaald dat de controlecommissie uit twee afdelingen bestaat. Bij de oprichting van deze commissie, die belast is met het opleggen van sancties bij overtredingen van de regelgeving inzake overbodige of onnodig dure verstrekkingen of voorschriften, was men de mening toegedaan dat de medische overconsumptie op grond van lokale bijzonderheden diende te worden beoordeeld. Daartoe werden provinciale en gewestelijke afdelingen opgericht. De praktijk heeft evenwel geleerd dat die structuren niet doeltreffend zijn. Er bestaat immers geen enkele reden om de medische overconsumptie anders te beoordelen naargelang van de plaats waar de overtreding is begaan. Daarenboven bleek het voor de betrokken organisaties een probleem te zijn om voldoende personen te vinden die interesse hadden voor het uitoefenen van een mandaat in een van de lokale afdelingen.

Wat de controlecommissie betreft, heeft de wet van 28 december 1999 een structurele vereenvoudiging willen doorvoeren die is geïnspireerd door het model van de beperkte kamers en de commissies van beroep die bij de Dienst voor geneeskundige controle zijn opgericht. Daarbij werd geopteerd voor een verlaging van het aantal in de betrokken commissies zitting houdende magistraten: er wordt teruggegrepen naar een magistraat in eerste aanleg en naar drie magistraten in beroep.

P.N.D.

B.T.W. – Tariefverlaging

Met het K.B. van 18 januari 2000 (*B.S.*, 29 januari 2000) werd de reeds lang aangekondigde verlaging van het B.T.W.-tarief werkelijkheid. De eerste belangrijke tariefverlaging heeft betrekking op onroerende renovatiewerken. Met ingang van 1 januari 2000 worden werken in onroerende staat en andere handelingen onderworpen aan het tarief van 6 procent, voor zover de volgende voorwaarden zijn vervuld: 1° de handelingen moet geheel of ten dele de omvorming, renovatie, rehabilitatie, verbetering, herstelling of het onderhoud, met uitsluiting van de reiniging, van een woning tot voorwerp hebben; 2° de handelingen moeten betrekking hebben op een woning die, na de uitvoering ervan, hetzij uitsluitend, hetzij hoofdzakelijk, als privé-woning wordt gebruikt; 3° de handelingen moeten worden verricht aan een woning waarvan de eerste ingebruikneming ten minste vijf jaar voorafgaat aan het eerste tijdstip van verschuldigdheid van de B.T.W.; 4° de handelingen moeten worden verstrekt en gefactureerd aan een eindverbruiker door een persoon die, op het tijdstip van het sluiten van het aannemingscontract, geregistreerd is als zelfstandig aannemer; 5° de door de dienstverrichter uitgereikte factuur moet, op basis van een duidelijk en nauwkeurig attest van de afnemer, melding maken van het voorhanden zijn van de elementen die de toepassing van het verlaagde tarief rechtvaardigen.

Het K.B. voorziet niettemin wel in een aantal uitzonderingen op de toepassing van het verlaagde tarief. Blijven derhalve onderworpen aan het tarief van 21 %: werk in onroerende staat dat geen betrekking heeft op de eigenlijke woning, zoals bebouwingswerkzaamheden, tuinaanleg en oprichten van afsluitingen; werk in onroerende staat dat betrekking heeft op zwembaden, sauna's, midgetgolfbanen, tennisterreinen en dergelijke installaties; het gedeelte van de prijs met betrekking tot de levering van verwarmingsketels in appartementsgebouwen, alsook m.b.t. op de levering van de bestanddelen of een gedeelte van de bestanddelen van liftinstallaties.

Naast een verlaging van het B.T.W.-tarief voor renovatiewerken heeft men ook voor de diensten die verband houden met de herstelling van fietsen, schoeisel en lederwaren, kleding en huishoudlinnen voorzien in een soortgelijke fiscale begunstiging. Voortaan zijn, met ingang van 1 januari 2000, ook deze diensten onderworpen aan het tarief van 6 %.

Er moet wel worden opgemerkt dat de verlaging voorlopig slechts een tijdelijk karakter heeft. Zij geldt slechts voor drie jaar en neemt in principe een einde op 31 december 2002.

M.M.

KANTTEKENING

**BELGISCHE WETGEVING IN HET NEDERLANDS.
EEN BALANS NA HONDERD JAAR GELIJK-
HEIDSWET (1898-1998) EN EEN GEMIST
EEUWFEEST**

Een eeuw was het in 1998 geleden dat, in het oorspronkelijk eentalig Frans gewilde België, de wetgever tot

het inzicht kwam dat de Nederlandstalige Belgen, evenzeer als de Franstalige, recht hadden op wetgeving in hun taal, en zijn goedkeuring gaf aan de wet van 18 april 1998, waarbij in hoofdzaak werd bepaald dat alle wetten en besluiten voortaan zouden worden behandeld en uitgevaardigd in de twee landstalen (bedoeld was toen Nederlands en Frans) en dat geen van beide teksten voorrang zou hebben op de andere. Die wet was voor de Nederlandstalige Belgen voorzeker even belangrijk als het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens, voor ons allen, of de invoering van het algemeen stemrecht voor de Belgische sociaal-democratie.

18 april 1898 kan terecht worden beschouwd als een mijlpaal in de geschiedenis van de ontvoogding van het Nederlandstalige volksdeel. Het valt daarom te betreuren dat in 1998 noch van de Vlaamse Raad, noch van de Vlaamse Regering enig initiatief is uitgegaan om die voor Vlaanderen sociaal en cultureel zo heuglijke politieke gebeurtenis plechtig te herdenken.

Op 19 maart 1895 werd, zoals velen bekend is, bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers een ontwerp ingediend van een wet die volstreekte gelijkheid invoerde tussen de (toen twee) landstalen wat betreft de wetten en verordeningen en de ministeriële besluiten en circulaires.

In de vergadering van 19 november 1896 nam de Kamer een tekst aan die volkomen overeenstemde met de opvatting dat de «Vlaamse» tekst dezelfde waarde moest hebben als de Franse. («D'une part, au nom de l'égalité des Belges, on a demandé un texte de loi flamand ayant la même valeur que le texte français», zo leest men in het verslag van de commissie voor de Justitie van de Senaat, opgesteld door senator Van Vreckem (p. 1). (Hiervoor zijn de gegevens in hoofdzaak ontleend aan het «Rapport de la Commission de la justice, chargée d'examiner le Projet loi réglant l'emploi de la langue flamande dans les publications officielles», *Parl. St.*, Senaat, nr. 57, zitting van 30 maart 1898.) De tekst werd overgezonden naar de Senaat, waar evenwel ook een tegenovergestelde opvatting leefde: «D'autre part, on a estimé qu'une traduction officielle était de nature à donner toute satisfaction à la partie flamande du pays» (ibid.). Zodanige vertalingen waren reeds voor tal van teksten verschenen.

Deze opvatting kreeg de bovenhand, zodat de Senaat het ontwerp van de Kamer niet aannam en het in die zin wijzigde overeenkomstig een amendement voorgesteld door senator Lejeune. «C'était la destruction du principe que la Chambre avait voulu sanctionner par son projet: l'égalité de droits pour les deux langues», aldus nog het reeds vermelde verslag van de Commissie (p. 1). Daarbij werd tevens opgemerkt dat de tekst die de Senaat had aangenomen, aan de Nederlandse tekst (de vertaling) geen ander noch groter gezag verleende dan de bestaande wetgeving.

De verslaggever meldt dat die tekst die de Senaat aan de Kamer terugzond, niet het gunstige gevolg had waarop men rekende. («Au lieu de l'apaisement heureux, de l'harmonie et de la confiance rétablies entre nos deux races, on a vu les protestations les plus vives surgir dans tout le pays flamand...» (p. 2). Zodanig protest kwam inderdaad ook tot uiting in tal van provincieraden en in veel gemeenteraden.

De Vlamingen leken zich niet te laten paaien met de regel van de officiële vertalingen (zonder rechtskracht); de Kamer herstelde haar eerste versie en zond het ontwerp terug naar

de Senaat. Deze keurde ten slotte de Gelijkheidswet (evenwel niet unaniem) goed, zoals in het verslag van de commissie was voorgesteld, na de volgende overwegingen: «La résistance à une demande légitime du peuple flamand serait plutôt de nature à augmenter le mécontentement dans une partie du pays et à faire naître une hostilité inquiétante entre les deux races de la patrie belge. (De heer Charles Rogier had andere opvattingen gehuldigd. Hij wou immers «détruire peu à peu l'élément germanique en Belgique». De advocaat Wiener had evenmin een goed woord over voor de *Flamands*, die hij het liefst naar de andere kant van de Moerdijk zag verdwijnen (cf. *Journal des tribunaux*, 1 april 1888, «Lettre ouverte de Me Maurits Josson à Me Samuel Wiener».) «Votre Commission a examiné avec attention les divers articles du projet et a l'honneur de vous en proposer l'adoption. Des membres ont déclaré ne pouvoir se rallier aux conclusions du rapport».

Ten slotte verscheen in het *Belgisch Staatsblad* van 18 mei 1898 de Gelijkheidswet onder het opschrift «Wet betreffende het gebruik der Vlaamsche taal in de officiële bekendmakingen».

De behandeling van de nieuwe wet had nog geheel in het Frans plaatsgevonden; van dan af zouden de parlementaire werkzaamheden tweetalig zijn, alsook de goedgekeurde teksten «zonder voorrang van de ene tekst op de andere». (De Gelijkheidswet, nadien gewijzigd bij de wetten van 3 augustus 1924 (art. 1) en 19 april 1951, werd opgeheven bij art. 9 van de wet van 31 mei 1961 «betreffende het gebruik der talen in wetgevingszaken, het opmaken, bekendmaken en inwerkingtreden van wetten en verordeningen, waarin dezelfde beginselen worden tot uitdrukking gebracht». (Art. 1: *De wetten worden in het Nederlands en in het Frans gestemd, bekrachtigd, afgekondigd en bekendgemaakt.*.)

De Belgische overheid heeft voorzeker loyaal uitwerking gegeven aan het voorschrift van 1898. Wat nodig bleek, was een gelijktijdig door de wetgever goedgekeurde Nederlandse tekst, die dezelfde rechtskracht zou hebben als de Franse.

De normale consequentie van die nieuwe wet, later 'Gelijkheidswet' genoemd, was het inzicht dat de wetten en besluiten van vóór 1898 ten behoeve van het Nederlandstalige volksdeel moesten worden voorzien van een Nederlandse versie, want de Franse versie bleef, als door de wetgevende Kamers goedgekeurd, de enige rechtskrachtige tekst; de hiervoren bedoelde Nederlandse teksten waren niet meer dan vertalingen zonder rechtskracht.

Prof. G. Van Dievoet heeft in een bijdrage voor het *Rechtshistorisches Kolloquium Sprache-Recht-Geschichte* aan de Christian-Albrechts-Universität te Kiel op 5-9 juni 1990 («L'évolution de la langue juridique néerlandaise en Belgique, de la fin du XVIIIe siècle à nos jours, spécialement en matière de législation», in *Motive Texte Materialien*, Eckert/Hattenhauer (red., Heidelberg, C.F. Müller, 1991. Zie ook, van dezelfde, «De Commissie tot vertaling van de wetboeken (1917-1918)», in *Taalbeheersing in de praktijk*, jrg. 33, nr. 3, mei-juni 1994, pp. 67 e.v., alsmede *De Commissie tot vertaling van de wetboeken (1917-1918) en haar bibliotheek*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, LII, 1993, 238-247.) beschreven hoe de vaststelling van die Nederlandse versies aanvankelijk in zijn werk ging. Ingevolge de Gelijkheidswet werden voor de Nederlandse teksten commissies ingesteld belast met de voorbereiding van officiële vertalingen van wetten van vóór 1898. (Zie eveneens Prof. G. Van Dievoet, «De Staats-

commissie tot vertaling van de Belgische wetboeken, wetten en besluiten (1923-1954)», in *Taalbeheersing in de praktijk*, 1995, 75 e.v.) Ten slotte kwam de oprichting van de *Commissie belast met de voorbereiding van de Nederlandse tekst van de Grondwet, de wetboeken en de voornaamste wetten en besluiten*, bij K.B. van 5 april 1954. De taak van deze commissie werd bij de installatie ervan door de minister van Justitie, Albert Lilar, als volgt omschreven: «Uw commissie is geroepen een definitieve vastlegging van de redactie van de wetboeken te bezorgen met het oog op goedkeuring door het Parlement, opdat ook de Nederlandse tekst rechtskracht zou hebben en de gelijkheid tussen het Franstalige en het Nederlandstalige deel van de bevolking zou zijn verwezenlijkt», aldus geciteerd in een artikel in het *Rechtskundig weekblad* van 10 juni 1962 (E. Van Dievoet, «Naar de invoering van de Nederlandse tekst van onze wetboeken», *R.W.*, 1961-62, 2062.) door Prof. Emile van Dievoet, die vervolgt: «En de Minister voegde hieraan toe dat ook de officiële Nederlandse teksten van na 1898 door de Commissie konden worden herzien». (Hiermee waren in de eerste plaats bedoeld teksten van na 1898, waarbij teksten van vóór 1898 worden gewijzigd of vervangen, of ook teksten van wetten of besluiten die dezelfde materie betreffen als teksten van vóór 1898 die van een Nederlandse versie zijn voorzien.)

Wat onze Duitstalige landgenoten betreft, werd na de Tweede Wereldoorlog de vertaling in het Duits van de Belgische wetboeken en wetten eveneens opgedragen aan een commissie, de *Ausschuss für die offizielle deutsche Übersetzung der Gesetze und Erlasse*, vertaald: «Commissie voor de officiële Duitse vertaling van de wetten en reglementen (*sic*)», ingesteld bij een besluit van de Raad van de Duitse Cultuurgemeenschap van 4 juli 1977 (*B.S.*, 12 november 1977).

Voor de Nederlandse teksten van wetboeken en wetten was het resultaat van een en ander weldra tastbaar: in de eerste jaren na de oprichting van de Wetboekcommissie (zo wordt ze in de wandeling genoemd), kwam de invoering van de Nederlandse tekst van het Burgerlijk Wetboek (bij de wet van 30 december 1961), van het Strafwetboek en het Wetboek van Strafvordering (samen met de wet van 20 april 1874 op de voorlopige hechtenis, bij de wet van 10 juli 1967) en de Grondwet, waarvan de Nederlandse tekst, ter gelegenheid van een grondwetswijziging, werd goedgekeurd bij de wet van 10 april 1967. Nadien kwam nog het Wetboek van Koophandel, waarvan eerst Boek I, Titel IX (Handelsvennootschappen) werd goedgekeurd bij de wet van 26 mei 1983, en vervolgens de overige tekst van het Wetboek van Koophandel, «met uitzondering van Boek I, Titel VIII en IX», bij de wet van 21 oktober 1997. Titel VIII had zijn Nederlandse tekst al gekregen bij de wet van 10 juli 1964 tot invoering van een nieuwe Nederlandse tekst van de ge-coördineerde wetten op de wisselbrieven en orderbriefjes.

De Commissie houdt bij de vaststelling van de Nederlandse tekst rekening met de wetwijzigingen tot op het tijdstip waarop zij haar bijgewerkte eindversie indient. Soms komt het evenwel voor dat na de indiening bij de bevoegde Minister en voordat het ontwerp aan het Parlement kan worden voorgelegd, de tekst nog aan wetwijziging onderhevig is, met het gevolg dat de ontworpen Nederlandse tekst moet worden bijgewerkt in overeenstemming met de gewijzigde Franse tekst. Dit geschiedt dan in overleg met het bevoegde ministerie.

De taal en de terminologie die de wetgever op voorstel van de Commissie vastlegt bij de goedkeuring van dergelijke ontwerpen, strekken tot model in geval van wetswijziging of redactie van nieuwe wetten. Het werk van de Commissie heeft aldus aanzienlijk bijgedragen tot de vorming van een correcte Nederlandse rechtstaal in België. (De terminologie door de Commissie gebruikt, is geregistreerd in het tweetalige *Juridisch Woordenboek* van Prof. J. Moors, Brugge, Die keure, 1999 (eveneens beschikbaar op CD).)

De jongste decennia van haar vijfenveertigjarige bestaan heeft de «Wetboekencommissie» bij de bevoegde ministers nog ontwerpen ingediend van wetten tot invoering van de Nederlandse tekst van het Boswetboek en het Veldwetboek (beide vastgesteld bij de wet van 8 april 1969), het Kieswetboek (wet van 26 juni 1970), de Provinciekieswet en de Gemeentekieswet (wet van 26 juni 1970), enkele kleine strafwetten, o.m. het Militair Strafwetboek, het Wetboek van Militaire Strafvordering; voorts nog het keizerlijk decreet van 30 september 1807 tot verhoging van het aantal hulpparochies; het keizerlijk decreet van 30 december 1809 betreffende de kerkfabrieken, de wet van 4 maart 1870 op het tijdelijke van de erediensten.

Deze drie teksten betreffende de erediensten, alsmede de vorengenoemde kleine strafwetten, werden ruim dertig jaar geleden ingediend bij de minister van Justitie, maar konden nog niet aan de wetgever worden voorgelegd. Naar verluidt zou dit, wat de erediensten betreft, eerlang kunnen geschieden. Recent werden nog aan de bevoegde minister aangeboden: een Nederlandse tekst van het Wetboek van Successierechten, van het Wetboek van Zegelrecht en van het Wetboek van Registratie-, Hypotheek- en Griffierechten.

Voorts bezorgde de Commissie, als vervolg op de hierboven vermelde teksten betreffende erediensten, nog een Nederlandse tekst van de wet van 7 vendémiaire jaar V op de uitoefening van en de politie over de erediensten; de wet van 18 germinal jaar X betreffende de organisatie van de erediensten, en het decreet van 5 mei 1806 betreffende de huisvesting van de bedienaren van de protestantse eredienst en het onderhoud van de kerkgebouwen.

Zo te zien, is er al heel wat «dagwerk voor Vlaanderen» verricht.

Tientallen Nederlandse teksten van wetten of besluiten van vóór 1898 wachten bij de Commissie nog op hun eindversie voor indiening, of staan op haar agenda; onder meer teksten betreffende de artsen en de apothekers, de Leopolds-orde, de verzachtende omstandigheden, het tweegevecht, de uitlevering, de banken van lening («bergen van barmhartigheid»), de onteigening ten algemenen nutte, de bescherming van kinderen tewerkgesteld in ambulante beroepen, de politie over de spoorwegen, het vervoer van reizigers per spoor, de beplanting naast de spoorwegen, de Tramwegen, misdrijven in verband met visserij, 's Lands zegel, de gemeentezegels, de algemene pensioenregeling van 1844, moerassen en woeste gronden, de strandvonderij, de aanhouding van veroordeelde of vervolgte personen aan boord van Belgische schepen, de politie binnen de gemeenten, het optreden van de openbare macht tegen samscholingen, de verlening van rechtspersoonlijkheid aan het Rode Kruis.

Of die teksten, die de Wetboekencommissie heeft voorbereid of thans voorbereidt, eens dat ze zijn ingediend, hun

weg zullen vinden naar parlementaire goedkeuring, zal afhangen van de belangstelling van de bevoegde ministers voor de toepassing van het principe vastgelegd in de Gelijheidswet, en van de gemotiveerdheid van de Wetgevende Kamers om Nederlandstalig België te voorzien van wetteksten in de volkstaal, met dezelfde rechtskracht als de (oude) Franse.

De Vlamingen mogen hopen dat die belangstelling en die motivering alsnog zullen bestaan, zoals in het verleden, want, aldus de conclusie van Emile Van Dievoet in het *Rechtskundig Weekblad* van 10 juni 1962, toen de Nederlandse versie van het Burgerlijk wetboek was verschenen in het Staatsblad van 18 mei 1962: «Het Vlaamse volk en zelfs de Vlaamse juristen lijken niet ten volle de grote waarde te beseffen van hetgeen hier in juridisch en in cultureel opzicht is verwezenlijkt en van hetgeen nu dit eerste resultaat is bereikt, noodzakelijkerwijze zal volgen».

Wellicht is daarin een verklaring te vinden voor de ogenschijnlijke onverschilligheid van de Vlaamse culturele en politieke overheden ten aanzien van de Gelijheidswet.

J. Leliard

BOEKEN

H.M.E. BERTRAMS, *Equivalentie in het octrooirecht*, Deventer, Kluwer, 1998, 345 p.

Met deze studie promoveerde de auteur aan de Universiteit Utrecht op 20 mei 1998. Centraal in deze studie staat de vraag naar de beschermingsomvang van octrooien. De houder van een octrooi heeft het recht anderen te verbieden de geoctrooide uitvinding na te maken. Van ongeoorloofde namaking is onmiskenbaar sprake wanneer derden de geoctrooide uitvinding *letterlijk* kopiëren. Maar is er ook namaking wanneer derden niet grijpen naar uitdrukkelijk in het octrooi aangegeven middelen, maar naar *equivalenten*?

De auteur vertrekt in hoofdstuk 1 van de vaststelling dat de verschillende principes die in de meeste landen werden ontwikkeld voor het vaststellen van de beschermingsomvang en het vastleggen van criteria voor het al dan niet toelaten van equivalenten, niet-tegenstaande de harmonisering van het octrooirecht – meer in het bijzonder de in art. 69 van het Europese Octrooiverdrag vastgelegde norm – vandaag de dag nog van land tot land verschillen. Het meest bekende voorbeeld in dit verband is de *Epilady*-zaak, waar eenzelfde octrooi-inbreuk in verschillende landen tot verschillende beoordelingen leidde. De auteur vraagt zich af hoe tussen de verschillende landen op het gebied van de beschermingsomvang van octrooien meer uniformiteit kan worden bereikt.

In een poging een passend antwoord aan te reiken, onderzoekt de auteur vervolgens in hoofdstuk 2 het systeem van beschermingsomvang in de Verenigde Staten. Vanuit de daar bestaande traditie, waarbij een *enge* beschermingsomvang aan octrooien werd toegekend, ontstond geleidelijk aan de opvatting dat de octrooihouder ook bescherming verdiende voor die uitvoeringsnormen die wezenlijk identiek zijn aan de geoctrooide uitvinding. Volgens de *doctrine of equivalents* is een uitvoeringsvorm die in wezen dezelfde functie vervult als de geoctrooide uitvinding op in wezen dezelfde wijze om in wezen hetzelfde resultaat te verkrijgen, een equivalente uitvoeringsvorm.

In hoofdstukken 3 en 4 analyseert de auteur de beschermingsomvang in twee continentaal-Europese landen, Duitsland en Nederland. Deze landen werden traditioneel gekenmerkt door het verlenen van een *ruime* beschermingsomvang: al vroeg ontstond in deze landen de opvatting dat de beschermingsomvang zich diende uit te strekken tot al hetgeen onder de uitvindingsgedachte (Duits-

land: «*allgemeine Erfindungsgedanken*»; Nederland: «wezen») van het octrooi viel. Opdat de bescherming echter niet al te ruim zou uitvallen, kwam men geleidelijk aan tot het inzicht dat de beschermingsomvang zich slechts zou uitstrekken tot hetgeen een deskundige uit het octrooi kon afleiden.

In hoofdstuk 5 komt de auteur tot haar besluit. Zij bepleit het bestaan van een nauwkeurig meetinstrument voor het bepalen van de beschermingsomvang van octrooien, m.a.w. voor een equivalentietheorie. Ter realisering hiervan op het Europese vlak formuleert de auteur twee voorstellen. Een eerste mogelijkheid is de oprichting van een Europees Octrooi-Gerechtshof, dat invulling geeft aan de in art. 69 van het Europese Octrooiverdrag neergelegde al te vage Europese norm, die immers het karakter heeft van een richtlijn en geen uitsluitel geeft omtrent de concrete beschermingsomvang. Een andere optie zou zijn het Europese Octrooiverdrag aan te vullen met een equivalentieprotocol, waarbij art. 21 van het WIPO-Harmonisatievoorstel als grondslag zou kunnen dienen. Zolang er geen Europees Gerechtshof is of een dergelijk protocol, zou het aanbeveling verdienen de conceptbepaling uit art. 21 van het WIPO-Harmonisatievoorstel tot leidraad voor de rechter te nemen.

Met dit onderwerp heeft de auteur een van de moeilijkste onderwerpen van het octrooirecht aan de orde gesteld. Daar is ongetwijfeld moed voor nodig. De auteur is er bovendien in geslaagd dit weerbarstige onderwerp op een heldere wijze weer te geven. Wat dit proefschrift ten slotte m.i. zo ongemeen boeiend maakt, is de aandacht die de auteur in haar studie heeft weten te vestigen op het probleem van conflicterende belangen dat schuilgaat achter het uitermate technische onderwerp van de equivalentie: aan de ene kant het belang van de uitvinder een redelijke bescherming te krijgen voor zijn uitvinding en aan de andere kant het belang van concurrerende derden om niet te zeer te worden beperkt in hun vrijheid en om precies te weten waar ze aan toe zijn. De in art. 21, tweede lid, van het WIPO-Harmonisatievoorstel neergelegde opties weerspiegelen de twee mogelijke benaderingswijzen.

Jammer is dat de auteur de heldere en rechtlijnige schrijfstijl niet in alle hoofdstukken heeft weten te handhaven. In dit verband verdient het aanbeveling zeker het eerste hoofdstuk bij een eventuele herdruk te herschrijven. Afgezien van dit kleine minpunt, is het onmiskenbaar dat deze studie, naast het proefschrift van Pieroen (*Beschermingsomvang van octrooien in Nederland, Duitsland en Engeland*, Deventer, Kluwer, 1988), zal uitgroeien tot een standaardwerk bij uitstek, dat in geen enkele octrooibibliotheek mag ontbreken.

Geertrui Van Overwalle

M. FONTAINE (red.), *L'Assurance mutuelle en Belgique*, Brussel, Bruylant, 1999, 416 p.

Het te bespreken boek is de geschreven neerslag van de referaten die werden gehouden op een colloquium dat plaatsvond op 24 en 25 april 1998. Dat colloquium was georganiseerd door het D.E.S. en Droit et Economie des Assurances van de U.C.L. en de Unie der Onderlinge Verzekeringsverenigingen.

Het betrof het eerste colloquium dat in België werd ingericht rond het thema van de onderlinge verzekering. Het boek vult dan ook een belangrijke leemte in de Belgische rechtsliteratuur, die de onderlinge verzekering steeds stiefmoederlijk heeft behandeld. De klassieke verzekeringshandboeken besteden nauwelijks of geen aandacht aan deze nochtans belangrijke verzekeringsvorm, die ten gevolge hiervan juridisch gezien weinig of slecht gekend is. De onderlinge verzekering wordt voornamelijk aangetroffen in de sector van de arbeidsongevallen en van de pensioenfondsen en -kassen.

In een fundamentele bijdrage onderzoekt Prof. Marcel Fontaine de juridische aard van de onderlinge verzekering. Zo wordt nagegaan of de rechtspersoon, die de onderlinge verzekering beoefent, een vereniging dan wel een vennootschap is, alsmede of de onderlinge verzekeringsactiviteit een burgerrechtelijk dan wel een handelsrechtelijk karakter heeft. Bijzonder interessant is de vaststelling van Prof. Fontaine dat in de huidige praktijk van de onderlinge verzekering in het ene geval de verzekerden het verzekerde risico niet onder elkaar verdelen maar overhevelen aan een onderlinge verzekeringsvereniging met rechtspersoonlijkheid (het verschil met de verzekering met premie is niet meer groot), terwijl in het andere geval de verzekeringsovereenkomst gesloten door de verzekerden,

vermengd is met het verenigingscontract, zodat men lid moet zijn van de vereniging om verzekerd te kunnen worden, wat niet noodzakelijk het geval is in de eerste formule. Maar, in tegenstelling met de klassieke of zgn. utopische onderlinge verzekering, zijn in beide gevallen de hoedanigheid van verzekerde en verzekeraars niet meer vermengd. De verzekeraar is de vereniging die een afzonderlijke rechtspersoonlijkheid geniet.

Mevrouw M.A. Crijns onderzoekt de toepasselijkheid van de wet van 25 juni 1992 op de landverzekeringsovereenkomst op de onderlinge verzekeringsovereenkomsten. Op het eerste gezicht lijkt dit onderzoek overbodig, omdat art. 2, § 2 van de wet van 25 juni 1992 deze toepassing uitdrukkelijk voorschrijft. Maar, zoals de auteur terecht opmerkt, moet er een verzekeringsovereenkomst in de zin van art. 1.A. van de wet van 25 juni 1992 voorliggen opdat de wet van toepassing zou zijn. Dit heeft tot gevolg dat pensioenfondsen en het Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds die geen verzekeringsovereenkomsten in de zin van art. 1.A. sluiten, niet worden beheerst door de wet van 25 juni 1992, hoewel zij de onderlinge verzekeringsvorm hebben aangenomen.

De heer J.M. Binon beschrijft in zijn bijdrage de toepassing van de controlereglementering op de vier meest voorkomende vormen van onderlinge verzekering, zijnde de maatschappijen van onderlinge bijstand beoogd door art. 2, § 2, 1° van de Controlewet van 9 juli 1975, de pensioenfondsen, de gemeenschappelijke verzekeringskassen tegen arbeidsongevallen en de gemeenschappelijke pensioenfondsen. Enkel de gemeenschappelijke verzekeringskassen tegen arbeidsongevallen ontsnappen aan de toepassing van de controlereglementering neergelegd in de wet van 9 juli 1975 en in het K.B. van 22 februari 1991 (art. 2, 2°, a. Controlewet, 9 juli 1975).

Prof. dr. H. Cousy onderzoekt de voor de praktijk van de doorsneejurist belangrijke vraag van de onderwerping van de onderlinge verzekeringsverenigingen aan de wet op de handelspraktijken, de wet op de bescherming van de economische mededinging en de prijsreglementering. Ervan uitgaande dat het economisch recht, waaronder alle voornoemde wetgevingen ressorteren, toepassing moet vinden ten aanzien van al wie (fysieke persoon of rechtspersoon, ongeacht de rechtsvorm of juridische identiteit) als producent of verdeler actief is op de economische markt, beslist de auteur dat onderlinge verzekeringsverenigingen logischerwijze aan de bedoelde wetgevingen onderworpen zouden moeten zijn. Dit is nochtans niet het geval met de wet op de handelspraktijken, omdat de onderlinge verzekering luidens art. 2 W.Kh. geen daad van koophandel uitmaakt, zodat zij ingevolge art. 1, 2°, W.H.P. buiten het toepassingsgebied van deze wet valt. De mededingingswetgeving is daarentegen wel van toepassing, omdat haar toepassingsgebied zich uitstrekt tot alle «*ondernemingen*», ongeacht hun rechtsvorm, werking of financieringswijze. Welnu, de onderlinge verzekeringsvereniging neemt deel aan het economisch leven en streeft een economisch doel na. De onderlinge verzekeringsvereniging is dus een onderneming. Ook de economische prijsreglementering op het vlak van de toepassing van «*normale*» prijzen, de prijscontrole en prijsverhogingsaangiften in de sector van de verplichte verzekeringen, is van toepassing op de onderlinge verzekeringsverenigingen.

Mr. Xavier Leurquin geeft in het kort de krachtlijnen weer van de alsmear belangrijker wordende problematiek van de openbare aanbestedingen in de verzekeringssector, maar dan inzonderheid toegespitst op de onderlinge verzekering.

Het zou onbegonnen werk zijn alle bijdragen van dit rijkgevulde boek te willen vermelden en bespreken. Het moge bij deze volstaan te vermelden dat voorts een aantal bijdragen gewijd zijn aan het fenomeen van de onderlinge verzekering binnen de eenheidsmarkt (J.M. Rutsaert en P. Michel), alsmede inzonderheid in België (J. Le Brun) en Frankrijk (M. Remond).

Het tweede deel van het boek, dat een 150-tal bladzijden telt, is besteed aan de fiscaliteit van de onderlinge verzekering in al haar aspecten: vennootschapsbelasting, rechtspersonenbelasting, B.T.W., registratierechten, successierechten, met het zegel gelijkgestelde taksen, roerende voorheffing en het fiscaal statuut van de bijdrageplichtigen. De fiscale bijdragen zijn van de hand van J. Malherbe, A. Baudri, A. Bailleux, C. Goossens, F. Balthazart, J.P. Bours en S. Gysen.

In een boek over de onderlinge verzekering kon een bijdrage over de specifieke P & I-Clubs (Protection & Indemnity Clubs) uit de zeeverzekeringsector niet ontbreken. De P & I-Clubs verzekeren

heden ten dage 90 % van de zeeschepen in de wereld. C. Dieryck en Ph. Van Havre bestuderen het statuut en de werking van deze Clubs, alsmede de door de Clubs verleende dekkingen. De nodige aandacht wordt besteed aan de beruchte regel «*Pay to be Paid*» inzake het verhaal van derden tegen de Clubs.

Dit boek is gewoonweg een must voor al wie vroeg of laat in aanraking komt met de juridische aspecten van de onderlinge verzekering.

Philippe Colle

B. KERREMANS en H. MATTHIJS, **De begroting van de Europese Unie**, Antwerpen-Groningen, Intersentia, 1997, 196 p.

Zoals alle overheden, toont ook de Europese Unie pas haar ware gezicht wanneer men haar begroting onder de loupe neemt. Het onderhavige werk is een scherpzinnig geschreven monografie die, zoals de auteurs het zelf uitdrukken, de EU-begroting analyseert als een polsslag en kernprobleem van het Europese integratieproces. Men herinnert zich levendig de discussies tussen nettobetalers en netto-ontvangers in de weken voorafgaand aan de Europese Raad van Berlijn van maart 1999, die – vooral met Duitse concessies – de budgettaire strijd bij weer voor enige jaren heeft begraven. In het vooruitzicht van de uitbreiding van de EU naar Centraal- en Oost-Europa, die thans in een stroomversnelling is gekomen, zal deze problematiek ongetwijfeld opnieuw oplaaien. Vandaar het belang van goed onderbouwde literatuur over dit onderwerp.

Het is de verdienste van dit boek dat het dit onderwerp in een ruim kader behandelt: na een geschiedkundig overzicht (van de EGKS tot de Europese Raad van Edinburgh) gaan de auteurs in op de beginselen en de presentatie van de Europese begroting en nemen zij ofwel de ontvangsten- als de uitgavenzijde onder de loupe. Daarna volgen een ontleding van de begrotingsprocedures, de uitvoering en controle op de begroting – na de rapporten van het Comité der Wijzen opnieuw zeer levendige thema's – en de kwijtingsprocedure.

Het knappe aan het boek is dat de auteurs, beide politieke wetenschappers, erin slagen een juridisch accurate analyse te combineren met boeiende, op cijfermateriaal (het boek telt liefst 22 cijfermatig onderbouwde tabellen) gebaseerde politieke analyses. Dat levert boeiende inzichten op, niet alleen inzake de houding(en) van de twee belangrijkste institutionele spelers in het begrotingsgebeuren, nl. de Raad en het Europese Parlement, maar ook van de spanningsvelden tussen de EU-lidstaten, namelijk de noordelijke en zuidelijke. Het ware mooi indien de auteurs een tweede editie op de markt konden brengen waarin naast het Verdrag van Amsterdam ook de meer recente ontwikkelingen (Europese Raad van Berlijn, Comité van Wijzen, initiatieven inzake fraudebestrijding) aan bod zouden komen.

Jan Wouters

C. DE VRIES-HESS e.a., **Bodemsanering**, in **Publicaties van de Vereniging voor Milieurecht**, Deventer, Tjeenk Willink, 1997, 89 p.

Dit boek geeft het verslag weer van een gezamenlijke ledenvergadering van de Belgische en Nederlandse Vereniging van Milieurecht die einde 1995 werd gehouden te Antwerpen. Bodemverontreiniging betekent steeds (in meer of in mindere mate) schade aan het milieu. Het boek start met een kort overzicht door mevr. De Vries-Hess van de Europese ontwikkelingen op het gebied van de aansprakelijkheid voor milieuschade. Deze auteur reikt o.m. enkele belangrijke argumenten aan voor een uniforme regeling op communautair niveau. Overtuigend is het economisch argument: de interne markt kan immers door de grote verscheidenheid van nationale aansprakelijkheidsregelingen voor milieuschade niet optimaal functioneren. Het feit dat de Europese administratie (DG XI) meent dat risico-aansprakelijkheid het uitgangspunt moet vormen voor een uniform milieu-aansprakelijkheidsrecht, ligt in de lijn der verwachtingen (p. 4 e.v.).

Mevr. D. Ryckbost, één van de specialisten inzake de juridische aspecten van bodemsanering in ons land, geeft op een veertigtal pagina's een goed en helder overzicht van het Bodemsaneringsdecreet.

Met toevoeging van enkele voetnoten was de geïnteresseerde lezer ook op weg gezet naar andere publicaties over dit onderwerp.

Voor Nederland is er een bijdrage van mr. Luigies, die in zeer grote lijnen een beeld neerzet van de ontwikkeling die het saneren van gronden in de afgelopen vijftien jaar heeft doorgemaakt. Hij maakt naast de juridische aspecten terecht melding van het economisch belang van bodemsanering: de totale kosten van de sanering van 25.000 prioritaire bedrijven werd reeds tien jaar geleden in Nederland op maar liefst 11 miljard gulden geraamd. De milieu-sector wordt inderdaad steeds meer «big business».

De afsluitende discussie met als titel «Enkele rechtsvergelijkende beschouwingen» zet de verschillen tussen het Bodemsanerings-decreet en de Nederlandse Wet Bodembescherming in de verf. Dit boek is een aanrader voor al wie zijn kennis over de juridische en economische aspecten van bodemsanering wil verruimen.

G. Van Haegenborgh

A.I.M. VAN MIERLO, **Rolrecht in Nederland**, Deventer, Gouda Quint, 1998, 263 p.

Het overgrote deel van dit boek wordt in beslag genomen door de integraal opgenomen «rolreglementen» van de verschillende hoven en rechtbanken in Nederland. Deze regelen in hoofdzaak het verloop van de «rolzitting», alwaar in beginsel de procureurstelling door de partijen verplicht is.

Vaak verschijnen de procureurs niet zelf, maar laten ze de rolwerkzaamheden verrichten door een rolwaarnemer, die ook procureur is. Ter rolzitting is blijkbaar zelfs niet altijd een rolrechter aanwezig. In bepaalde arrondissementen leidt een gerechtssecretaris of een griffiemedewerker de rolzitting.

In elk rolreglement zijn de plaatselijke gebruiken en afspraken met betrekking tot de rolzitting vastgelegd. Er bestaat in Nederland geen uniform landelijk geldend rolreglement. Het «rolrecht» is louter regionaal geregeld. Hopelijk is de publicatie van de plaatselijke gebruiken een aanzet voor de hoven en rechtbanken om te streven naar een unificatie van het rolbeleid, wat – naar ik verhoop – de bedoeling was van de samensteller van dit boekje.

Jean Laenens

Ph. T KINT, **Les associations sans but lucratif**, Brussel, Larcier, 1999, 233 p.

Op het ogenblik dat dit werk uitkwam, was het zeer waarschijnlijk dat we binnen een korte tijd een nieuwe wet op de verenigingen zonder winstgevend oogmerk en de instellingen van openbaar nut zouden hebben. Op 22 april 1999 werd immers een wetsontwerp goedgekeurd in de Kamer van volksvertegenwoordigers (*Handelingen*, stuk 1854/9), dat op dezelfde datum werd doorgezonden naar de Senaat. Ingevolge de ontbinding van de Kamers is het niet duidelijk welke de stand van zaken is m.b.t. dit ontwerp. Enkel in de inleiding van het besproken werk wordt verwezen naar de op til zijnde wijziging. Nochtans zou het nuttig zijn geweest een hoofdstuk toe te voegen met een bespreking van de belangrijkste wijzigingen in het ontwerp, te meer daar reeds een hoofdstuk werd gewijd aan het ontwerp van Europese vereniging (Titel VIII).

Het werk is voornamelijk bedoeld voor de practicus die snel een opzoeking m.b.t. een bepaald probleem wil verrichten. Vooraan bevinden zich een Nederlandse en Franse inhoudstafel alsmede zaakregister, die een dergelijke opzoeking vergemakkelijken. Als bijlage worden de relevante wetbepalingen aangehaald, wat de bruikbaarheid ten goede komt. De bibliografie werd opgesteld per hoofdstuk. Het valt daarbij op dat voornamelijk naar Franstalige auteurs wordt verwezen. Enkel wanneer echt niet om een Nederlandstalige auteur heen kan worden gegaan, wordt hiernaar verwezen. Dit heeft tot gevolg dat de bibliografie eerder beperkt is en dat men zich zeker niet uitsluitend op dit werk mag baseren om zich een idee te vormen over een bepaalde problematiek.

Zo gaat de auteur bijvoorbeeld volledig voorbij aan het belangrijke (Nederlandstalige) arrest Driessens van 15 september 1992 van de Raad van State (R.v.St. nr. 40.314, *Arr.R.v.St.* 1992). In dit arrest heeft de Raad van State duidelijk gesteld dat het publiekrechtelijke rechtspersonen (in het litigieuze geval gemeenten en de Vlaamse ge-

meenschap) niet mogelijk is deel te nemen aan privaatrechtelijke rechtspersonen, zonder de uitdrukkelijke machtiging van de wet- of decreetgever. Dit arrest werd besproken in de Nederlandstalige rechtsleer (zie o.m. Berckx, P., «De V.Z.W. Vlaamse Operastichting (V.I.O.S.) heeft als administratief orgaan, opgericht door drie openbare besturen, een onrechtmatig bestaan bij gebrek aan decreetale machtiging», *T.B.P.*, 1993, 26; D'Hooghe, D., «De mogelijkheid voor openbare besturen om beleidsovereenkomsten te sluiten en deel te nemen aan de oprichting van rechtspersonen», *T.Gem.*, 1995, 75, nr. 58; Van Gerven, D. en Janssens, E., «Bespreking van de mogelijke structurele samenwerkingsvormen en de overheidsdeelname aan deze samenwerkingsvormen», in *Samenwerkingsverbanden tussen v.z.w.'s*, Caremans, B. (red.), Gent, Mys & Breesch, 1999, 155). De auteur stelt dus verkeerdelijk dat algemeen is aanvaard dat publiekrechtelijke rechtspersonen kunnen deelnemen aan v.z.w.'s zonder te voldoen aan de voorwaarden bepaald in de wet op de Intercommunales van 22 december 1986 (randnr. 85, p. 98). Hetzelfde geldt voor de paragraaf m.b.t. de deelname van v.z.w.'s aan handelsvennootschappen (randnr. 69, p. 91), die te ongenueanceerd is.

Over het algemeen genomen is dit echter een nuttig werk, dat als een beginpunt voor verdere opzoekingen kan worden gebruikt.

Elke Janssens

M.M. VAN TOORENBURG, **Medeplegen**, Deventer, Tjeenk Willink, 1998, XV + 349 p.

Het voorliggende werk met de eerlijke, zij het slechts op het eerste gezicht eenvoudige titel «medeplegen», is de handelseditie van het proefschrift waarmee de auteur aan de Katholieke Universiteit Brabant tot doctor promoveerde. Het werd uitgegeven in de reeks «Centrum voor wetgevingsvraagstukken» van het Schoordijk Instituut, dat verbonden is aan diezelfde universiteit.

Dat er in het Nederlandse taalgebied over een thema uit het algemeen strafrecht wordt gepromoveerd, valt op zichzelf reeds toe te juichen. Proefschriften hieromtrent liggen immers vrij dun gezaaid. Dat daarenboven een onderwerp wordt aangesneden dat ongetwijfeld behoort tot de boeiendste vragen van het algemeen strafrecht, nl. de afbakening van de strafrechtelijke «aansprakelijkheid» – de auteur gewaagt bewust niet van strafrechtelijke «verantwoordelijkheid» (cf. p. 3-4) – kan het enthousiasme alleen nog maar hoger doen oplaaien.

Problemen i.v.m. de «reikwijdte» van de strafwet doen zich bijzonder scherp voor wanneer er verscheidene personen «betrokken» zijn bij het plegen van een misdrijf: vanaf wanneer en in hoeverre is men strafbaar? Het onderhavige proefschrift analyseert een dergelijke vorm van «betrokkenheid», nl. het «medeplegen».

De Belgische bepalingen omtrent daderschap en medeplichtigheid (artt. 66-67 Sw.) zijn in meer dan één opzicht verwant met de Nederlandse (artt. 47-48 Sr.) en blijken voor deze laatste tot op zekere hoogte zelfs model te hebben gestaan. De problemen die hierbij rijzen, overstijgen dan ook de landsgrenzen, wat meteen impliceert dat de Belgische jurist die zich in het onderwerp naar *Belgisch recht* wenst te verdiepen, het besproken boek niet als een rechtsvergelijkend curiosum kan afdoen. De auteur besteedt overigens meer dan marginale aandacht aan het Belgische recht (zie inzonderheid p. 23-28 en 43-45).

In de eerste plaats gaat de auteur in op het begrip «medeplegen» als zodanig, dat zowel vanuit historisch als vanuit rechtsdogmatisch perspectief nauwgezet wordt geanalyseerd. Hierbij wordt diep ingegaan op de jurisprudentie, en vooral dan die van de Hoge Raad. Uit deze analyse blijkt dat niet alleen de strafrechtstheoreticus, maar ook de strafrechters de grootste moeilijkheden ondervinden om precieze criteria voor het medeplegen te omschrijven. De «ondergrens» (d.w.z. de minimale delictuele bijdrage om van «medeplegen» te kunnen gewagen, cf. p. 55) ligt niet zomaar voor het grijpen. Wanneer men te ruime criteria hanteert, lijkt het wel of er sprake is van een «collectieve aansprakelijkheid», waarbij men strafbaar is door louter aanwezig te zijn geweest bij de feiten en er zich niet (voldoende) van te hebben gedistantieerd. Volgens een kolderiek adagium luidt het dan «Je was erbij, dus je bent erbij» (p. 136 e.v.).

Na voorts nog te zijn ingegaan op het medeplegen in enkele bijzondere delictomschrijvingen (waaronder het deelnemen aan een misdadige organisatie), wordt de aandacht vervolgens gericht op de afbakening van het «medeplegen» t.o.v. de andere deelnemings-

figuren – vooral dan wat het onderscheid tussen het medeplegen en de medeplichtigheid betreft. Bij dit onderzoek komt de auteur tot het besluit dat het onderscheid tussen de diverse deelnemingsfigurenodeloos ingewikkeld is. Het zoeken naar een alternatief voor deze problematische regeling van de deelneming vormt het sluitstuk van het proefschrift.

Bij dit laatste liet de auteur zich inspireren door het gedachtegoed van de «Internationale Kriminalistische Vereniging» («I.K.V.» of de «Union internationale de Droit Pénal»). In de schoot van deze vereniging werd het begrip van het *Einheitstätersystem* ontwikkeld, dat geen onderscheid meer maakt tussen onderscheiden deelnemingsfiguren, in een uniform strafmaximum voorziet voor alle betrokkenen en afstapt van het *accessorium*-beginsel dat thans in de Nederlandse (en Belgische) deelnemingsregeling geldt (d.w.z. het vereiste van een «hoofdmisdrijf»). Volgens de auteur zou dit *Einheitstätersystem*, dat o.m. reeds in het Oostenrijkse strafrecht wordt toegepast, beter ook in het Nederlandse rechtstelsel worden ingevoerd, althans het «functionele» *Einheitstätersystem* (dat dus blijkbaar geen monolithisch begrip is). In tegenstelling tot de «formele» variant blijkt het functionele *Einheitstätersystem* onderscheiden daderschapstypen te aanvaarden. Toegegeven, het klinkt allemaal wel erg theoretisch, maar de auteur is ervan overtuigd dat een en ander zou «leiden tot minder appels en cassatieberoepen» (p. 308).

Of dit laatste zo vanzelfsprekend is en of, meer in het algemeen, het wel wenselijk is om de bestaande deelnemingsregeling af te schaffen en te vervangen door een nieuw systeem, zijn vragen waarover men een overloze boom kan opzetten. Het gevaar is echter reëel dat deze discussie op een vrij abstract niveau zou worden gevoerd. Dit is dan ook meteen – afgezien van de niet steeds evidente taal waarin de auteur zich uitdrukt – de belangrijkste kritiek op het onderhavige proefschrift: het toch min of meer als wonderoplossing geserveerde *Einheitstätersystem* wordt onvoldoende aan concrete toepassingsgevallen getoetst.

Deze kritiek kan evenwel geen afbreuk doen aan de waarde van het boek voor de rechtswetenschap, ook al zal na de lectuur ervan niet iedereen overtuigd zijn van de wenselijkheid van een wetswijziging die ertoe strekt «alle strafrechtelijk relevante betrokkenen in de daderstand te verheffen» (p. 302). Wanneer men hier te lande er ooit zou aan denken om te sleutelen aan hoofdstuk VII van Boek I van het Strafwetboek, zou men er evenwel goed aan doen om het voorliggende proefschrift als een mogelijke bron van inspiratie aan te wenden.

Steven Van Overbeke

R.F.H. MERTENS, *Appartementen*, tweede druk, Deventer, Kluwer, 88 p., 45 fl.

Roland Mertens behoort tot de tweede generatie Nederlandse juristen, onder wie A.A. van Velten, G. Verdoes Kleijn en P.H.M. Gerver, die in het spoor van Jaap Beekhuis, de ontwerper van de Nederlandse appartementenwet, aan deze Nederlandse rechtstak gestalte heeft gegeven. Zijn in 1989 uitgegeven proefschrift «Appartementsrecht en de welstandsbepalingen» en zijn heldere commentaren in het W.P.N.R. leveren daarvan het treffende bewijs.

In de reeks «Monografiën Nieuw BW» werd Mertens opgedragen de Appartementenwet voor zijn rekening te nemen. In een bestek van 82 pagina's licht de auteur op bevattelijke wijze het Nederlandse appartementenrecht toe, zoals dit, na de inpassing van het Burgerlijk Wetboek van 1992, ter sprake komt.

De eerste editie, die in 1993 totstandkwam, werd anno 1999 aangevuld met een tweede herziene uitgave, waarbij rekening werd gehouden met het Preadvis voor de Koninklijke Notariële Broederschap (hierna: K.N.B.) 1997 (*Naar een vernieuwd appartementsrecht*, Vermande, 1997, 237 p.), dat een inventaris bevat van de knelpunten die het Nederlandse appartementenrecht beheersen.

Nederland behoort, samen met Oostenrijk en Zwitserland, tot de Europese landen, die in het appartementenrecht het zogenaamde «monistisch» stelsel aankleven. Hiermede wordt bedoeld dat de ruimte die wordt ingenomen door het appartement, teruggebracht wordt van een eigendomsrecht tot een exclusief gebruiksrecht, dat is vastgekoppeld aan de mede-eigendom van het gehele gebouw en de daarbij horende grond (Asser-Davids-Mijnssen-Van Velten, *Zakenrecht*, II, *Zakelijke rechten*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1996, p. 306), één enkel zelfstandig zakelijk recht dus van een bijzondere soort.

De Belgische wetgever opteert, zoals de meeste rechtstelsels, voor het dualisme, d.w.z. de combinatie van private met onverdeelde eigendom, waardoor aan de individuele bezitsverwerving wordt tegemoetgekomen.

In realiteit bestaat er voor de appartementseigenaars onder het ene of het andere stelsel bijna geen verschil in beleving van de aanspraken op het gebouw. In beide systemen wordt immers het onderscheid gemaakt tussen wat als gemeenschappelijk en wat als privé moet worden beschouwd (Vgl., naar Nederlands recht, art. 9 van het Modelreglement bij splitsing in appartementsrechten 1992 van de Koninklijke Notariële Broederschap, Asser-Davids-Mijnssen-Van Velten, o.c., p. 500 of art. 9 van het Modelreglement Ondersplitsing, K.N.B., o.c., p. 208-209; zie ook Verdoes Kleijn G., «Op welke wijze kan/moet worden bepaald of een gedeelte van een gebouw moet worden gerekend tot het gemeenschappelijk gedeelte of tot het privé-gedeelte», K.N.B., 1997, o.c., 57, nr. 5.5.1). In beide stelsels vormen de mede-eigenaars een vereniging, waaraan een organisatiestructuur is gekoppeld, inzonderheid een beleidsorgaan, de algemene vergadering of, naar Nederlands recht, de vergadering van eigenaars, en een uitvoerend orgaan, de syndicus of, naar Nederlands recht, één of meer bestuurders. De Nederlandse wet bevat daarenboven een regeling omtrent de «voorzitter van de vergadering van eigenaars», die de bevoegdheid heeft om de vergadering van eigenaars bijeen te roepen (art. 5: 127, tweede lid, B.W.) of het bestuur vervangt bij belet of ontstentenis (art. 5: 133, eerste lid, B.W.). Op grond van art. 5: 135 B.W. kan, naast de genoemde drie organen, ook nog een raad van commissarissen in het leven worden geroepen, of, bij ontstentenis, een kascommissie, die het jaarverslag en de rekeningen onderzoeken en verslag uitbrengen aan de vergadering van eigenaars.

In tegenstelling tot het Belgisch appartementenrecht wordt in Nederland veel belang gehecht aan de privaatrechtelijke en administratiefrechtelijke totstandkoming van appartementseigendom. Naar Nederlands recht wordt formeel geëist dat degene die tot de materiële splitsing van een gebouw in appartementsrechten overgaat, beschikkingsbevoegd is: de splitsingshandeling die bijvoorbeeld wordt gesteld door degene die ten onrechte meende eigenaar van het gebouw te zijn, is nietig. Onder het nieuwe recht is evenwel in art. 5: 110 B.W. ten gunste van derden een beschermingsregeling opgenomen, inhoudende dat «ondanks onbevoegdheid van degene die de splitsing heeft verricht, om over een daarin betrokken registergoed te beschikken, de splitsing geldig is, indien zij is gevolgd door een geldige overdracht van een appartementsrecht of vestiging van een beperkt recht op een appartementsrecht». In het Belgische recht is de aandacht voor deze belangrijke materie – denk aan de gevolgen voor kopers te goeder trouw en hypotheekverstrekkers – pas van recente datum (vgl. voornamelijk M.E. Storme, *Handboek vermogensrecht*, I, *overdracht van goederen en vestiging en afstand van zakelijke rechten*, 1999, p. 216 e.v.).

Naar Nederlands recht wordt ook veel aandacht besteed aan het administratiefrechtelijk toezicht op de splitsingsvergunning. In het verleden was meer bepaald in grote steden veelvuldig misbruik gemaakt van de mogelijkheid om tot splitsing van oudere gebouwen in appartementen over te gaan. Op die wijze oversteeg de opbrengst van de verkoop vaak de reële waarde van het pand, terwijl de kopers naderhand vaak met achterstallig onderhoud van het gebouw werden geconfronteerd. Om misbruiken tegen te gaan, werd in Nederland bij wet van 12 september 1974 in de Woningwet een vergunningstelsel opgenomen, op grond waarvan een bepaalde categorie van gebouwen aan een publiekrechtelijke vergunning tot splitsing werd onderworpen; deze regeling werd inmiddels vervangen door een nieuwe regeling in de Huisvestingswet van 1 oktober 1992: voor bepaalde categorieën van gebouwen is bepaald dat, zonder vergunning van burgemeester en wethouders, het gebouw niet in appartementsrechten met woonbestemming kan worden gesplitst. Een vergelijkbare maatregel vond pas recent in het Belgische recht ingang door het Besluit van de Vlaamse regering van 16 juli 1996 (B.S., 1 augustus 1996), waarbij de eigenaar van een gebouw, die het gebruik of de bestemming ervan door inwendige verbouwingen wijzigt, gunningsplichtig is (art. 2). Op die wijze kan de overheid desgevallend een halt toeroepen aan de wildgroei van appartementen.

Het Nederlands appartementsrecht bevat ook een heldere regeling omtrent de gegevens die in de splitsingsakte moeten worden opgenomen, onder meer de kadastrale aanduiding van de appartementsrechten en de vermelding van de appartementseigenaar. De

kadastrale aanduiding vindt plaats door de complexaanduiding (d.w.z. het voor de percelen vastgestelde complexnummer, gevolgd door de hoofdletter A) en de appartementenindex (dat wil zeggen het nummer dat op de nog nader te behandelen tekening is aangebracht als kenmerk van het privé-gedeelte). De wijze waarop de complexaanduiding en de appartementindices worden vastgesteld, is nader uitgewerkt in art. 2 van het Kadasterbesluit behorende bij de Kadasterwet van 1992.

Aan de akte van splitsing wordt tevens een tekening gehecht, aangevende de begrenzing van de onderscheidene gedeelten van het gebouw en van de grond die bestemd zijn om als afzonderlijk geheel te worden gebruikt.

De vereisten waaraan de tekening moet voldoen, zijn nader geregeld bij Uitvoeringsregeling van de Kadasterwet; bovendien dient deze tekening goedgekeurd te zijn door het plaatselijk kantoor van de Rijksdienst van het Kadaster en de Openbare Registers.

Naar Belgisch recht bestaan geen administratieve voorschriften waaraan de appartementenaanduiding en de splitsingsplannen moeten voldoen. Dit heeft een heterogeniteit van akten tot gevolg. Het gebrek aan transparantie wordt bovendien versterkt doordat bouwpromotoren zich in de statuten vaak het recht voorbehouden de afbouw van de appartementen te wijzigen, zodat soms een verschil ontstaat tussen datgene wat geprojecteerd en wat uitgevoerd werd.

Uit deze en andere kleine verschillen in uitwerking tussen het Belgische en Nederlandse appartementenrecht kan lering worden getrokken.

Ten slotte past de algemene overweging dat de behandeling van het Nieuw Nederlands Burgerlijk Wetboek in «losdelige» beknopte vorm van burgerlijk recht zeer toegankelijk maakt voor de gebruiker; dit concept is ontegensprekelijk een manco in het Belgische recht.

Roland Timmermans

AANGEKONDIGD

ALGEMEEN

W.J.M. BEKKERS, A.A.H.M. GOMMERS en A.F. VAN HOOGSTRATEN (red.), *Hamburgerstraat 28*, Deventer, Kluwer, 288 p., 87,50 fl.

R. DE CORTE, *Rechtsdocumentatie 1999* (twee delen), Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 2.650 p., 14.700 fr.

R. DE CORTE, *F.B.W. 2000 – Boekdeel 1: I Publiek recht – II Burgerlijk recht* – Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, ong. 2.000 p.

R. DE CORTE, *F.B.W. 2000 – Boekdeel 2: III Gerechtig recht – IV Strafrecht – V Handels- en economisch recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, ong. 2.000 p.

R. DE CORTE, *F.B.W. 2000 – Boekdeel 3: VI Fiscaal recht – VII Sociaal recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, ong. 2.000 p.

R. DE CORTE, *F.B.W. 2000 – Registers*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 404 p.

BURGERLIJK RECHT

M.A. VAN WIJNGAARDEN, *Hoofdstukken bouwrecht 4 – Vertragschade* (vierde herziene druk), Deventer, Tjeenk Willink, 134 p., 68,50 fl.

M.A. VAN WIJNGAARDEN, *Hoofdstukken bouwrecht – Registers* (derde herziene druk), Deventer, Tjeenk Willink, 88 p., 57,50 fl.

Privaat en Gros (opstellen aangeboden aan prof. W. Grosheide ter gelegenheid van zijn 25-jarig jubileum aan het Molengraaff Instituut voor Privaatrecht), Antwerpen/Groningen, Intersentia, 380 p., 1.750 fr.

P. KOTTENHAGEN-EDZES, *Immateriële schade: tendensen en wensen*, Antwerpen/Groningen, Intersentia, 184 p., 1.450 fr.

J. SMITS, *Europees privaatrecht in wording*, Antwerpen/Groningen, Intersentia, 302 p., 1.750 fr.

J.-L. RENCHON en F. TAINMONT (red.), *Le couple non marié à la lumière de la cohabitation légale*, Louvain-la-Neuve, Bruylant Academia, 344 p., 2.480 fr.

S. STUJNS en H. VUYE, *Zakenrecht – Boek IV – Burenhinder*, Antwerpen, E. Story-Scientia, 532 p.

S.D. LINDENBERGH e.a., *Buitengerechtelijke kosten – Vijf visies op de redelijkheid*, Deventer, Kluwer, 606 p., 75 fl.

E.A.A. LUIJTEN, *Erfrecht; algemene inleiding en erfrecht bij versterf*, Deventer, Kluwer, 66 p., 40 fl.

J.S.L.A.W.B. ROES, *Het oude zakelijke recht van de dertiende penning*, Deventer, Kluwer, 58 p., 44,50 fl.

K. LAMBEIN, *Ervenissen, Schenkingen & Testamenten – Editie 2000*, Gent, Mys & Breesch, 244 p., 1.950 fr.

D. VAN GEHUCHTE, *Productaansprakelijkheid in België*, Gent, Mys & Breesch, 146 p., 1.450 fr.

L.P.W. VAN VLIET, *Transfer of movables*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 254 p.

H.L.E. VERHAGEN en M.H.E. RONGEN, *Cessie* (preadviezen uitgebracht voor de Vereniging voor Burgerlijk Recht), Deventer, Kluwer, 154 p., 55 fl.

STAATS- EN BESTUURSRECHT

K. RIMANQUE, *De grondwet toegelicht, gewikt en gewogen*, Antwerpen/Groningen, Intersentia, 402 p., 1.450 fr.

R. SEERDEN en K. DEKETELAERE (red.), *Legal aspects of soil pollution and decontamination in the EU Member States and the United States*, Antwerpen/Groningen, Intersentia, 448 p., 4.950 fr.

F. TULKENS, *La répartition des compétences en droit belge de l'environnement*, Diegem, Kluwer, 72 p., 1.050 fr.

Chr. DAILLIET, *Urbanisme et environnement en matière agricole (R.W.)*, Diegem, Kluwer, 80 p., 1.050 fr.

Auteurs & media – De journalist en de rechter – Tabellen 1999, Brussel, Larcier, 196 p., 2.800 fr.

R. BARENTS, *Media*, Deventer, Kluwer, 388 p., 92,50 fl.

A.H.M. DÖLLE, *Mandaat en delegatie*, Deventer, Tjeenk Willink, 80 p., 58 fl.

M.A.A.T. ENGBERS, *Memo vreemdelingenrecht 2000*, Deventer, Kluwer, 218 p., 54 fl.

A. DESMET en S. DESMET, *Het nieuwe decreet ruimtelijke ordening*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 850 p., 4.500 fr.

R. BARENTS, *Overheidsopdrachten*, Deventer, Kluwer, 410 p., 92,50 fl.

HANDELS- ECONOMISCH EN FINANCIËEL RECHT

M. HUYBRECHTS (red.), *Marine insurance at the turn of the millennium*, Antwerpen/Groningen, Intersentia, 432 p., 2.450 fr.

Y. MERCHERS, Ph. COLLE, K. BERNAUW en D. SCHUERMANS, *Rechtspraak verzekeringsrecht*, Antwerpen/Groningen, Intersentia, 544 p., 2.450 fr.

A. FRANCOIS, *Vennootschapsbelang*, Antwerpen/Groningen, Intersentia, 796 p., 4.950 fr.

N.V. PONSEN en P. KLEMMAN, *Beleggingsinstellingen nader belicht* (Preadviezen voor de Vereniging voor Effectenrecht 2000), Deventer, Kluwer, 84 p., 47,50 fl.

B. WESSELS, *Surseance van betaling*, Deventer, Kluwer, 234 p., 86,50 fl.

L. SIEMERINK, *De wenselijkheid en mogelijkheid van infiltratie en pseudokoop op het Internet* (ITeR-reeks nr. 30), Deventer, Kluwer, 136 p., 49 fl.

H. KERKMEESTER en R.W. HOLZHAUER, *De economische structuur van het ondernemingsrecht*, Deventer, Gouda Quint, 114 p., 37,50 fl.

GERECHTELIJK RECHT

P.A. STEIN en A.S. RUEB, *Burgerlijk procesrecht*, Deventer, Kluwer, 384 p., 90 fl.

G. DE LEVAL, L. CHABOT, A. VERBEKE en R. PERROT, *De sociale en economische rol van de gerechtsdeurwaarder*, Brussel, E. Story-Scientia, 228 p., 2.690 fr.

H. OUDELAAR, *Recht halen – Inleiding in het executie- en beslagrecht*, vijfde druk, Deventer, Kluwer, 176 p., 55 fl.

E.H. DE JONGE-WIEMANS, D.J. KOLK en M.C. VAN RIJN, *Advocatenmemo 2000*, Deventer, Kluwer, 354 p., 48,50 fl.

J. LINSMEAU en M. STORME (red.), *De respectievelijke rol van rechter en partijen in het burgerlijk geding*, Diegem, Kluwer, 288 p., 3.300 fr.

B. MAES en M. STORME (red.), *Moet het recht van de verdediging worden afgeschaft?*, Diegem, Kluwer, 94 p., 1.125 fr.

STRAFRECHT EN STRAFPROCESRECHT

G.J.M. CORSTENS en M.S. GROENHUIJSEN (red.), *Rede en recht – Liber amicorum Nico Keijzer*, Deventer, Gouda Quint, 408 p., 65 fl.

A.G. BOSCH, *De ontwikkeling van het strafrecht in Nederland van 1795 tot 2000*, Nijmegen Ars Aequi Libri, 118 p.

ARBEIDS- EN SOCIALEZEKERHEIDRECHT

P. HUMBLET (red.), e.a., *Synopsis van het Belgisch arbeidsrecht*, Antwerpen/Groningen, Intersentia, 428 p., 2.450 fr.

S.D. LINDENBERGH, *Arbeidsongevallen en beroepsziekten*, Deventer, Tjeenk Willink, 122 p., 45 fl.

O. MICHELIS, *Les accidents du travail*, Diegem, E. Story-Scientia, 106 p., 1.150 fr.

FISCAAL RECHT

I. DE TROYER en L. VANDENBERGHE, *Handboek fiscale procedure inkomstenbelastingen*, Antwerpen/Groningen, Intersentia, 114 p., 1.450 fr.

Wetboek van de inkomstenbelastingen – Editie 2000, Kalmthout, Biblo, 188 p.

D. DESCHRIJVER *V.Z.W. & belastingen* (tweede volledig herziene en bijgewerkte uitgave) Kalmthout, Biblo, 526 p.

INTERNATIONAAL PUBLIEKRECHT

J. VERHOEVEN, *Droit international public*, Brussel, Larcier, 856 p., 6.450 fr.

METARECHT

R.J. VAN DEN BERGH, *Averchts recht* (rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam), Antwerpen/Groningen, Intersentia, 62 p., 900 fr.

MEDEDELINGEN

Doctoraat Rechten – Universiteit Antwerpen

De heer Frederik Swennen zal op woensdag 13 september 2000 om 17 uur in de promotiezaal van de UIA., Aulagebouw UIA, Universiteitsplein 1, 2610 Antwerpen, zijn proefschrift verdedigen met het oog op het behalen van de graad van doctor in de rechten. De titel van het proefschrift luidt: "De rechtspositie van geestesgeestoornden in het burgerlijk recht".

De promotor is Prof. Dr.T.Vansweevelt.

Doctoraat Rechten – Vrije Universiteit Brussel

De heer Paul De Hert zal op vrijdag 22 september 2000 om 10 uur in de Collegezaal Van Geen, VUB, Pleinlaan 2, 1000 Brussel zijn proefschrift verdedigen met het oog op het behalen van de graad van doctor in de rechten.

De titel van het proefschrift luidt: "Early constitutionalism and social control. Liberal democracy hesitating between liberty thinking and rights thinking".

De promotor is Prof. B.De Schutter.

Colloquium : Verkiezingsrecht

Het Centrum voor publiekrecht van de Université Libre de Bruxelles organiseert op 22 en 23 september een colloquium betreffende het verkiezingsrecht.

Inlichtingen en inschrijvingen : Secretariaat van het Centre de droit public, ULB, mevr. K. Baudouin, C.P.137, Franklin Roos-

veletlaan 50, 1050 Brussel, tel.: 32-3-650.39.68, fax: 32-2-650.45.46 en e-mail: cndrpub@ulb.ac.be.

Specialisatieopleiding Milieurecht

In het academiejaar 2000-2001 kan aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid U.Gent de Specialisatieopleiding Milieurecht (GGS Milieurecht) worden gevolgd. Het betreft een voortgezette opleiding die tot doel heeft de juristen de mogelijkheid te bieden zich te specialiseren in het Milieurecht en bijkomend het nodige inzicht te verwerven in de niet-juridische achtergronden van het milieubeleid. De opleiding loopt over één academiejaar in voltijds dagonderwijs maar kan over twee jaar gespreid worden.

Het volledige programma en bijkomende informatie betreffende de inhoud van de opleiding kan verkregen worden op het Facultaire Studentenadministratie, mevr. M. De Keukeleire, Universiteitstraat 4, 9000 Gent, tel.: 09-264.67.64, fax: 09-264.69.99, e-mail: Martine.DeKeukeleire@rug.ac.be en het Centrum voor Milieurecht, prof. Dr. G. Van Hoorick, Universiteitstraat 4, 9000 Gent, tel.: 09-264.69.69, fax: 09-264.69.90 en e-mail: Geert.VanHoorick@rug.ac.be.

Gespecialiseerde opleiding Economisch Recht

De Faculteit Rechtsgeleerdheid van de V.U.B. organiseert de gespecialiseerde opleiding in het Economisch Recht. Het betreft een voortgezette opleiding die tot doel heeft de juristen de mogelijkheid te geven zich te specialiseren in het ondernemings- en economisch recht. Het programma kan gevolgd worden als voltijds of deeltijds student, waarbij het programma gespreid wordt over twee academiejaren.

Bijkomende informatie kan verkregen worden op het Secretariaat Vakgroep Economisch Recht, V.U.B., Pleinlaan 2, 1000 Brussel, tel.: 02-629.26.38, fax: 02-629.36.98 en e-mail: sdemeue@vub.ac.be of feltkam@vub.ac.be

De vier jaargetijden van de EVBFR-Belgium 2000-2001

De Europese Vereniging voor Bank- en Financieel Recht organiseert tijdens het gerechtelijk jaar 2000-2001 voor de vierde maal bovengenoemde workshop-cyclus.

Het programma bevat de volgende onderwerpen :
– Nieuwe technieken inzake financiering van vennootschaps-
groepen (cash pooling, netting, codebiteurschap)
– On line trading in financiële instrumenten via Internet
– Overnamebiedingen na de dertiende vennootschapsrechtlijn
– Het beurslandschap en de financiële markten in het nieuwe millennium

Inschrijvingen en inlichtingen : mevr. A. Winckelmans de Cléty, EVBFR-Belgium, Nijverheidsstraat 44, 1040 Belgium.

Recyclage in de Rechten

Het Centre des Facultés universitaires catholiques pour le recyclage en droit organiseert tweemaal drie besprekingen tijdens de maanden oktober en november 2000.

Tijdens de maand oktober worden actuele vraagstukken inzake consumentenbescherming besproken, tijdens de maand november komt het familierecht aan bod.

Inlichtingen en inschrijvingen : Centre de Documentation et de Recyclage, U.C.L.-Faculté de Droit, Place Montesquieu 2/32, 1348 Louvain-la-Neuve, tel.: 010-47.46.64, fax: 010-47.82.43 en e-mail: schoofs@crj.ucl.ac.be

Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten (T.J.K.)

Bij de uitgeverij Mys en Breesch is zopas het eerste nummer van het nieuwe «Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten (T.J.K.)» verschenen. Het verschijnt tweemaandelijks, behalve in juli en augustus.

Van Passel, Servais & Vennoten

advocatenkantoor

zoekt

een medewerk(st)er en stagiair(e)

met ervaring of interesse in werken in teamverband
op gestructureerde wijze en volledig geïnformatiseerd

Voorkeurmateries:

Ondernemingsrecht

(overnames, contracten, faillissementen, e.d.m.)

en administratief recht

(milieurecht, stedenbouw, overheidsopdrachten, e.d.m.)

Stuur Uw C.V.

ter attentie van Ciska SERVAIS
Frankrijklei 146 - 2000 Antwerpen
advocaten@lexeco.be

Vertrouwelijkheid gegarandeerd

HAARMANN HEMMELRATH

Avocats / Advocaten / Rechtsanwältinnen

An international law firm with 19 offices worldwide
seeks for its Brussels office (m/f):

Corporate/Commercial Lawyer

with 3-4 years experience

Corporate Tax Lawyer

with 2-4 years experience

Ideal applicants will have acquired their experience
in an international environment, preferably
with a first rate law firm. They will have perfect
command of French, Dutch and English
(German a clear plus). In addition, they will be looking
for a young, business minded and challenging law
firm where they can develop their entrepreneurial
skills and team spirit.

Interested? Please send your application together
with C.V. to:

Michel Goethals
Haarmann Hemmelrath
Kortenberglaan 118
1000 Brussels

Vermulst Waer & Verhaeghe

advocatenkantoor in Brussel zoekt dringend

advocaat-medewerker met 3 jaar ervaring en advocaat stagiair

Profiel: Uitgesproken belangstelling voor fiscaal recht, vennoot-
schapsrecht en financieel recht. Licentiaat in de rechten, met zeer
goede kennis van de Nederlandse, Engelse en Franse taal. Goede
academische resultaten. Bekwaam om nauwgezet en in teamver-
band te werken.

Kandidaten worden verzocht hun sollicitatiebrief met cv
te sturen naar: Vermulst Waer & Verhaeghe,
t.a.v. Peter Verhaeghe, Vennoot, Blanchestraat 33, 1060 Brussel.

Van Aerde & Partners

advocatenkantoor te Brugge
zoekt

Advocaten-medewerkers (en ook stagiairs)

Geïnteresseerden kunnen schrijven of telefoneren naar:
Van Aerde & Partners t.a.v. Clive Van Aerde
Rijselstraat 274 - 8200 Brugge
tel: 050/38.03.45 - fax: 050/38.77.95 - GSM: 075/70.66.12
email: vanaerde@pandora.be

Juridische Adviseurs

KPMG Juridische Adviseurs

heeft jarenlange ervaring in

het adviseren en oplossen

van juridische vraagstukken

van Belgische en

internationale bedrijven.

Hooggekwalificeerde

adviseurs die werken in een

multidisciplinaire context

verlenen heldere adviezen

in diverse domeinen van

het recht.

KPMG Juridische Adviseurs is het snelgroeiend juridisch consulting departement van KPMG, één van de belangrijkste professionele dienstverleners ter wereld. KPMG Juridische Adviseurs heeft op korte termijn een vacature voor een (m/v)

Legal Knowledge Manager

[Uw functie] U bent verantwoordelijk voor de uitbouw van het volledige "legal knowledge management". Deze opdracht omvat o.a. het beheer van de bibliotheek, het ontwikkelen en het beheren van "subject files" en modellen, de doorgedreven informatisering van de juridische research en de deelname aan nationale en internationale werkgroepen die zich toeleggen op recht en informatica. **[Uw profiel]** Voor deze belangrijke management-functie zoekt KPMG Juridische Adviseurs een Licencia(a)t(e) in de Rechten die zich tijdens zijn/haar studies heeft onderscheiden, die vertrouwd is met informaticatoepassingen en geïnformatiseerde juridische gegevensbestanden en die zich vlot in het Nederlands, Frans en Engels kan uitdrukken.

[Wij bieden] Naast een aantrekkelijk salaris met tal van extra legale voordelen biedt KPMG Juridische Adviseurs een uitdagende internationale omgeving en een dynamische werksfeer waarin teamgeest primeert maar waarin het individu zich door inzet persoonlijk kan ontplooien en meegroeien in de organisatie. U krijgt een persoonlijke begeleiding van uw interne loopbaan door een partner dankzij het concept "mentorship".

Indien deze functie u aanspreekt, gelieve dan uw CV te richten aan Dirk Lontings, Partner, KPMG Juridische Adviseurs, Bourgetlaan 40, 1130 Brussel, e-mail: dirk.lontings@kpmg.be

It's time for clarity